

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filozofie

Diplomová práce

Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku

Counts Gallas in Region of Frýdlant and Liberec

Autor: Radomír Stupka

6. ročník, D - ZSV

Adresa: Letná 516

Liberec 12

46012

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Rok: 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a s použitím uvedené literatury.

Praha

23.června 2009

ABSTRACT

ABSTRACT: Dějepisná příloha k učebnici na Frýdantsko a Liberecko: Diplomová práce
Mgr. Jitky Štěpánkové – Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy

ABSTRACT: Dějepisná příloha k učebnici na Frýdantsko a Liberecko: Diplomová práce
Mgr. Jitky Štěpánkové – Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy
Diplomová práce se zabývá dějepisnou přílohou k učebnici na Frýdantsko a Liberecko. Zpracovává se práce zabytá vývojem a stavem dějepisné přílohy v době, kdy byla její majitelkou. V neposlední řadě je práce věnována i dějepisným památkám, tedy hračky a zámky Frýdant, Liberec, a jejich významu. Dějepisné památky jsou pak zpracovány z hlediska dějepisného učiva, které je zaměřeno na gallasovské období a následující období. Kromě toho je část práce věnována i dějepisným památkám, tedy hračky a zámky Frýdant, Liberec, a jejich významu. Dějepisné památky jsou pak zpracovány z hlediska dějepisného učiva, které je zaměřeno na gallasovské období a následující období. Kromě toho je část práce věnována i dějepisným památkám, tedy hračky a zámky Frýdant, Liberec, a jejich významu.

ABSTRACT: Dějepisná příloha k učebnici na Frýdantsko a Liberecko: Diplomová práce
Mgr. Jitky Štěpánkové – Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy
Diplomová práce se zabývá dějepisnou přílohou k učebnici na Frýdantsko a Liberecko. Zpracovává se práce zabytá vývojem a stavem dějepisné přílohy v době, kdy byla její majitelkou. V neposlední řadě je práce věnována i dějepisným památkám, tedy hračky a zámky Frýdant, Liberec, a jejich významu. Dějepisné památky jsou pak zpracovány z hlediska dějepisného učiva, které je zaměřeno na gallasovské období a následující období. Kromě toho je část práce věnována i dějepisným památkám, tedy hračky a zámky Frýdant, Liberec, a jejich významu.

Děkuji Doc. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za trpělivé a vstřícné vedení diplomové práce, stejně tak i za jeho odborné poznámky a poznatky. Mé poděkování také patří PhDr. Milanu Svobodovi, Ph.D. za poskytnutí publikací.

ANOTACE

STUPKA, Radomír. Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku. Diplomová práce. Praha 2009. Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filozofie.

Práce je zaměřena na historii rodu Gallasů v Čechách v průběhu 17. a 18. století s přihlédnutím k historii Clam-Gallasů. Zároveň se práce zabývá vývojem a stavem gallasovských panství v době, kdy byla jejich majetkem. V neposlední řadě je práce zaměřena na sídla gallasovských panství, tedy hrady a zámky Frýdlant, Liberec, Lemberk a Grabštejn. Tyto historické památky jsou pak zpracovány z hlediska stručného historicko-stavebního vývoje zaměřeného na gallasovské období s přesahy do období předcházejících či následujících. Krom toho je část práce věnována stručnému popisu nejzajímavějších částí těchto památek, ať už to jsou interiéry či exteriéry. Součástí práce je také její praktické využití ve výuce na základní či střední škole.

Klíčová slova:

Gallas, Clam-Gallas, gallasovská panství, třicetiletá válka, konfese, povstání 1680, Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu, Frýdlant, Liberec, Grabštejn, Lemberk, exkurze

OBSAH

ÚVOD.....	7
ROZBOR POUŽITÉ LITERATURY.....	10
1. GALLASOVÉ.....	15
1.1. Počátky rodu Gallasů.....	15
1.2. Jan Matyáš Gallas.....	17
1.2.1. Mladá léta a první kroky vojenské kariéry.....	17
1.2.2. Služba v císařské armádě a spiklenectví proti Albrechtu z Valdštejna... 18	
1.2.3. Pokračování Gallasovy vojenské kariéry.....	21
1.3. František Ferdinand Ignác a Antonín Pankrác.....	25
1.4. Jan Václav hrabě Gallas.....	29
1.4.1. Děti Františka Ferdinanda hraběte Gallase.....	29
1.4.2. Jan Václav	30
1.4.3. Diplomatická činnost Jana Václava.....	31
1.5. Poslední členové rodu.....	33
1.6. Clam-Gallasové.....	36
2. GALLASOVSKÁ PANSTVÍ.....	39
2.1. Třicetiletá válka (období mezi léty 1634 - 1648).....	39
2.2. Druhá polovina 17. století.....	44
2.2.1. Poválečný stav gallasovského panství.....	44
2.2.2. Konfese.....	44
2.2.3. Lenní šlechta na Frýdlantsku.....	47
2.2.4. Textilní výroba v Liberci.....	49
2.2.5. Povstání v roce 1680.....	51
2.3. Správa statků za Kristiána Karla z Platz a Ehrenthalu.....	54
2.3.1. Gallasové v osudech Kristiána Karla Platze.....	54
2.3.2. Platzova úřední činnost.....	55
3. FRÝDLANT, LIBEREC, LEMBERK A GRABŠTEJN - HISTORICKO-STAVEBNÍ VÝVOJ GALLASOVSKÝCH SÍDEL.....	60
3.1. Hrad a zámek Frýdlant.....	60
3.2. Zámek Liberec.....	63
3.3. Zámek Lemberk.....	66
3.4. Zámek Grabštejn.....	69
4. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ ČÁSTI GALLASOVSKÝCH HRADŮ A ZÁMKŮ.....	71
4.1. Hrad a zámek Frýdlant.....	71

4.1.1. Popis hradu a zámku.....	71
4.1.2. Kaple sv. Anny.....	72
4.1.3. Nový zámek.....	73
4.1.4. Sgrafitová výzdoba.....	75
4.1.5. Výbava zámku.....	75
4.1.6. Muzeum.....	76
4.2. Zámek Liberec.....	78
4.2.1. Popis zámku.....	78
4.2.2. Zámecká kaple.....	79
4.3. Zámek Lemberk.....	82
4.3.1. Popis zámku.....	82
4.3.2. Nádvoří zámku.....	83
4.3.3. Hlavní zámecký sál.....	84
4.3.4. Starý sál.....	84
4.3.5. Kaple Seslání Ducha Svatého.....	85
4.4. Zámek Grabštejn.....	87
4.4.1. Popis zámku.....	87
4.4.2. Kaple sv. Barbory.....	88
4.4.3. Grabštejnská sklepení.....	89
5. VYUŽITÍ PRÁCE VE VÝUCE NA ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLE.....	91
5.1. Vlastivěda v Rámcových vzdělávacích programech.....	91
5.1.1. Rámcové vzdělávací programy.....	91
5.1.2. Vlastivěda a Rámcové vzdělávací programy.....	93
5.2. Exkurze.....	95
5.2.1. Úvod k exkurzi.....	95
5.2.2. Příprava a průběh exkurze.....	96
5.2.4. Zhodnocení exkurze.....	98
PŘÍLOHY.....	107
Seznam příloh.....	107
Gallasové	108
Hrad a zámek Frýdlant.....	113
Zámek Liberec.....	117
Zámek Lemberk.....	119
Zámek Grabštejn.....	122
Systém kurikulárních dokumentů.....	124

ÚVOD

Na severu Čech při hranicích s Polskem a Německem se rozkládá malebná krajina Liberecka a Frýdlantska, pro kterou je typický zvlněný, kopcovitý přírodní reliéf v podhůří Jizerských hor. Tato krajina se pyšní nejenom překrásnými horskými vrcholy, ze kterých je nádherný výhled do kraje, ale zároveň idylickými údolími vzniklými horskými řekami a říčkami, které po svazích hor stékají tisíce let. Už od středověkých dob touto krajinou procházely důležité obchodní stezky, které však byly poměrně nebezpečné jak těžko schůdným terénem, tak loupeživými bandami ve svém okolí. I pro potřeby ochrany těchto obchodních tepen začala postupem času vznikat hradní sídla, jejichž úkolem bylo nejen starat se o stezky, ale také chránit je i cestující. Některá z těchto sídel přetrvala až do dnešních dnů, ať už v podobě trosek, ze kterých se lze jen těžko dohadovat o mohutnosti původního hradu, tak v podobě sídel, která byla z původních hradů přebudována na zámecké areály sloužící pro pobyt jejich majitelů. Původní hrady, které většinou stály na nějakém vyvýšeném místě, tak tvoří nepřehlédnutelnou dominantu libereckého kraje.

Podobnou dominantou však zůstává i liberecký zámek, který je, ač uprostřed města, dobře viditelný z mnohých zákoutí Liberce. V průběhu let sice přišel o své krásné okolí, které bylo tvořeno rozlehlou zámeckou zahradou a v převážné většině klasicistními domy a které padlo za obět' výstavby nových silnic a obytných domů. I přes to si ponechal jakousi vnitřní krásu a tajemství, které vyzařuje na kolemjdoucí a snad i díky jemu je nepřehlédnutelný a tajemně kouzelný.

Mezi nejvýznamnější a zároveň nejznámější hradní a zámecké komplexy na severu Čech patří bezesporu Frýdlant, Lemberk, Grabštejn a v neposlední řadě dnes z hlediska turistického zájmu opomíjený liberecký zámek. Právě těmto památkám se věnuji ve své práci, přičemž jejich výběr nebyl náhodný. Svou roli zajisté sehrál osobní vztah k těmto památkám. Avšak z tohoto hlediska by byl počet takových památek v okolí Liberce daleko širší. Aby se práce nestala pouhým výčtem hradů a zámků Liberecka, je tu podstatnější důvod výběru výše zmíněných památek. Tím je šlechtický rod Gallasů, který měl po několik desetiletí hrady Frýdlant, Lemberk, Grabštejn a zámek v Liberci ve svém vlastnictví.

Samotný rod Gallasů (Clam-Gallasů) přišel do Čech z Tridentska během třicetileté války, již vděčí za své tituly a majetek. Čtvrtou a poslední generací svého rodu byl v našich zemích hrabě Filip Josef, jenž pobýval především v Praze či na Frýdlantu, který jeho praděd Jan Matyáš Gallas získal po Valdštejnově zavraždění. Zároveň v roce 1726 hrabě Filip Josef koupil panství Lemberk, čímž na severu Čech vytvořil úctyhodný komplex čtyř dominií – Frýdlantu, Liberce, Grabštejna a Lemberka. Na svých statcích velmi oblíbený úspěšný hospodář zemřel roku 1757 bez potomků a v závěti odkázal svůj majetek své manželce Marii Anně hraběnce z Collona-Felsu, v případě její smrti či dalšího sňatku pak měl přejít na syna její sestry Markéty Aloisie Kristiána Filipa z Clamu. Hraběnka Marie Anna zemřela roku 1759 a dědictví se ujal Kristián Filip z Clamu, ještě téhož roku povýšený do hraběcího stavu. Roku 1768 získal povolení spojit svůj erb a jméno s vymřelými Gallasy a od té doby se rodina psala z Clam-Gallasu. Tento šlechtický rod vymřel po meči osobou hraběte Františka Clam-Gallase v roce 1930.

Představitelé Gallasů a později i Clam-Gallasů patřili mezi velmi vlivné a významné osobnosti naší historie. Někteří z nich zastávali vysoké vojenské, dvorské či diplomatické funkce. V každém případě se jim podařilo po několik desetiletí a století vytvořit na severu Čech velké panství, které rozhodně stojí za pozornost. A za pozornost stojí i samotné osudy tohoto rodu, jehož někteří členové sehráli důležitou roli i v historii naší země.

Cílem této práce je přinést informace o členech rodu Gallasů v Čechách v průběhu 17. a 18. století s přihlédnutím k historii rodu Clam-Gallasů. Zároveň se práce zabývá vývojem a stavem gallasovských panství v době, kdy byla jejich majetkem. V neposlední řadě je práce zaměřena na sídla gallasovských panství, tedy již výše zmíněné hrady a zámky Frýdlant, Liberec, Lemberk a Grabštejn. Tyto historické památky jsou pak zpracovány z hlediska stručného historicko-stavebního vývoje zaměřeného na gallasovské období s přesahy do období předcházejících či následujících. Krom toho je jedna kapitola věnována stručnému popisu nejzajímavějších částí těchto památek, ať už to jsou interiéry či exteriéry.

Součástí této práce je její praktické využití ve výuce na základní škole, popřípadě na škole střední. Vzhledem k tomu, že tato část není primárním cílem celé práce, je zpracována pouze jako informativní, obecná a doporučující, tj. konkrétní, do detailů propracované využití je ponecháno v pravomoci pedagoga, jenž se tímto bude zabývat.

Z hora uvedeného lze vyčíst strukturu celé práce. Ta je rozdělena do jednotlivých kapitol a podkapitol tak, aby přehledně zpracovala všechna zmíněná témata a zachovala určitou tématickou a časovou kontinuitu. Proto je první kapitola věnována historii rodu Gallasů, přičemž součástí této kapitoly je i stručný vývoj rodu Clam-Gallasů. Druhá kapitola je zaměřena na vývoj gallasovských panství, zejména Frýdlantsko a Liberecko, s obzvláštním zaměřením na určité historické, společenské či profesní souvislosti, ať už je to otázka konfese, lenní šlechty nebo povstání v roce 1680. Třetí kapitola se zabývá historicko-stavebním vývojem gallasovských sídel, tedy především jejich stavebními úpravami v době, kdy byla majetkem Gallasů. To však neznamená, že by úplně chyběl jejich stavební vývoj před a po gallasovské éře. Čtvrtá kapitola představuje památky z hlediska jejich přitažlivosti pro turistiku. Jinými slovy ukazuje pokud možno to nejzajímavější, co daná památka nabízí. Záměrně se zaměřuje zejména na exteriéry a interiéry, které jsou nedílnou součástí památky, tj. zejména na výzdobu. Snahou je tedy vynechat expozice památek, které se mohou měnit. I přes snahu zachytit pokud možno momentální stav existuje možnost některých změn a odchylek dnešního stavu památek od toho, jak jsou v práci zachyceny. A konečně poslední částí je využití samotné práce pro výuku na základní a střední škole. Krom teoretické části se kapitola zaměřuje na praktické využití formou vlastivědné exkurze.

Součástí práce je také soubor příloh, které se snaží mapovat osobnosti gallasovského rodu a především ukázat jednotlivé památky zpracované v této práci. Proto je u každého zámku či hradu jeho půdorys, celkový pohled a některé zajímavé místnosti či části památky. V přílohách je také tabulka, která přehledně mapuje systém kurikulárních dokumentů.

ROZBOR POUŽITÉ LITERATURY

V první kapitole, která je věnována historii rodu Gallasů a která je členěna do několika podkapitol, jsem se opíral zejména o J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*. Jde o diplomovou práci, která je více než o Gallasech monografií Jana Matyáše Gallase. Proto se stala nosnou pro kapitoly věnované právě tomuto šlechtici i přes to, že v některých momentech nebyla faktograficky zcela přesná. Kromě této práce jsem mimo menších statí a monografií využil dále R. KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence* nebo J. KILIÁN, *Poslední generalát Matyáše Gallase (1646-1647)*. Vzhledem k tomu, že se jedná o období třicetileté války, využil jsem monografie týkající se tohoto období a zejména osoby Albrechta z Valdštejna, s nímž byl osud Jana Matyáše Gallase blízce spjat. Jedná se zejména o J. POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, J. KOLLMANN, J. POLIŠENSKÝ, *Valdštejn – ani císař, ani král*, eventuálně J. KOLLMANN, *Valdštejnův konec, historie 2. generalátu*. V dalších částech první kapitoly jsem se opíral o výše zmíněné tituly jako J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*. Pouze v podkapitole věnované Janu Václavu Gallasovi jsem ve větší míře využil poznatků článku A. SEDLÁČEK, *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711* a pro podkapitolu o Clam-Gallasech V. POUZAR a kol., *Almanach českých šlechtických rodů*, P. MAŠEK, *Modrá krev: Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*.

Druhá kapitola je věnována stavu, vývoji a změnám gallasovských panství od třicetileté války až do první poloviny 18. století. Kapitola je rozdělena do několika podkapitol, které jsou tematicky odděleny a zabývají se určitým specifickým tématem nebo obdobím. Jsou to především již zmíněné KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, dále R. ANDĚL, *Třicetiletá válka na českolůžickém pomezí a v přilehlém pojizeří*, pro vývoj ve Frýdlantu M.

SVOBODA, *Švédská okupace Frýdlantu roku 1639*, M. SVOBODA, *Švédské obsazení Frýdlantu roku 1639 pohledem očitého svědectví Heinricha Griessela, zámeckého hejtmána*. Pro bližší seznámení s problematikou konfese na severu Čech jsem se opíral o M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence* a zejména o J. ČECHURA, *Panství Frýdlant po třicetileté válce* a J. MIKULEC, *31.7.1627 - Rekatalizace šlechty v Čechách*. Poměrně specifickou se ukázala být lenní šlechta na Frýdlantsku. Proto jsem ji věnoval samostatnou podkapitolu, přičemž informace o ní jsem čerpal především z prací R. Anděla. Jsou to R. ANDĚL, *Frýdlantská lenní šlechta a odraz její existence v uměleckohistorických památkách*, R. ANDĚL, *Lesk a bída „nové“ drobné pobělohorské šlechty*, R. ANDĚL, *Příjmy pracovních sil na statcích frýdlantské lenní šlechty v 17. století*, R. ANDĚL, *Rybníkářství na statcích frýdlantské lenní šlechty v 16. a 17. století*. Rok 1680 byl bouřlivý zejména v severních Čechách – blíže o událostech na Frýdlantsku J. KOČÍ, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687* a R. ANDĚL, *Bouře nevolníků v 17. a 18. století v severních Čechách*. Poslední část druhé kapitoly je věnována významné osobnosti v čele gallasovských panství Kristiánu Karlu z Platz a Ehrenthalu, k jehož osobě jsem použil zejména článek R. ANDĚL, *Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu v čele správy gallasovských statků (1690 – 1722)*.

Ve třetí kapitole je popisována historie a stavební vývoj samotných objektů, kterým se věnuji, tj. nejprve historie Frýdlantu, poté Liberce, Lemberka a nakonec Grabštejna, přičemž všechny tyto podkapitoly mají stejnou strukturu: v prvním odstavci udávám stručnou polohu památky, dobu vzniku a nejdůležitější stavební úpravy před tím, než památku získali Gallasové. Naopak na konci podkapitol podávám stručný přehled historie jednotlivých objektů poté, co již nebyly ve vlastnictví Clam-Gallasů. V nejširší střední části se věnuji historicko-stavebnímu vývoji jednotlivých objektů v době, kdy výše zmíněné památky vlastnili Gallasové (Clam-Gallasové). V této kapitole se nejvíce věnuji hradu a zámku Frýdlant, neboť se jednalo o centrum gallasovských (clam-gallasovských) dominií. Pro popis historicko-stavebního vývoje jednotlivých objektů se použité publikace liší podle daného tématu. Při zpracování historicko-stavebního vývoje hradu a zámku Frýdlant jsem použil jako nosné publikace R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy* a J.V. SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, ve kterých se autoři danou problematikou zabývají poměrně

široce a jedná se o publikace faktograficky kvalitní. Dále jsem použil P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky Libereckého kraje* a také R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*. V části věnované historicko-stavebnímu vývoji libereckého zámku jsem využil ve větší míře publikaci S. TECHNIK, *Liberecké domy hovoří I*. I přes to, že se jedná spíše o knihu populární, faktograficky je vyvážená a obsahuje velkou škálu informací. Další tituly jsou S. TECHNIK, *Stavební památky Liberce: Gotika, renesance, baroko*, R. KARPAŠ a kol., *Knihy o Liberci*, B. KUBÁT, *Liberecký zámek*, ve kterých je historie zámku zpracována poměrně podrobně a velkou část informací jsem čerpal z nich. Jako doplňující publikace jsem v menším měřítku využil i S. TECHNIK, *Stavební památky Liberce: Klasicismus a empír*, L. PEKAŘ, *Skleněný zámek Liberec* a opět R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*. Při zpracování zámku Lemberk jsem využil především průvodcovský text KOLEKTIV AUTORŮ, *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk*, ve kterém je historicko-stavební vývoj zámku zachycen nejširěji a který kvalitou a rozsahem zpracování nemá srovnání. K němu jsem použil další publikace jako R. ČERNÁ, *Zámek Lemberk*, M. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Lemberk*, což jsou publikace menšího rozsahu a E. POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*. Kromě toho jsem použil i výše zmíněné tituly R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky Libereckého kraje* a R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*. Publikace k zámku Grabštejn nejsou nijak rozsáhlé ani bohaté na informace. Také proto se v této části neopírám výhradně o jedno či dvě díla, ale použití různých titulů je prakticky stejnoměrné. Jde o E. FUČIKOVÁ, *Státní hrad Grabštejn*, P. ČERMÁK, *Convictus: Mezinárodní nadace na záchranu a další využití hradu Grabštejn*, M. ŘEHÁČEK, *Hrádecké obce*. U knihy M. Řeháčka se jedná o soubor jakýchsi novinových článků, které jsou spíše vlastivědného charakteru a které jsou v některých pasážích faktograficky nepřesné. Naopak přináší řadu zajímavostí o různých místech, které lze jen těžko najít v jiné literatuře. I v této části jsem použil výše zmíněná díla R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky Libereckého kraje*, R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy* a P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*.

Čtvrtá kapitola je věnována popisu památek. I zde jsou jednotlivé podkapitoly rozděleny podle památek (Frýdlant, Liberec, Lemberk a Grabštejn) a opět mají

jednotnou strukturu. V první části každé podkapitoly (tj. Popis zámku) se o něco šířeji věnuji historicko-stavebním úpravám objektů před tím, než je získali do svého držení Gallasové. Po ní následuje popis památky – pro tuto část jsem využil především dvou dílů publikace E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J* a E. POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*. Jedná se o knihy, které jsou přímo zaměřeny na popis jednotlivých památek a pro danou část byly tudíž velmi vhodné. Navíc jde o publikaci, ve které je daná problematika zpracována poměrně široce a přehledně. Po tomto úvodu k jednotlivým památkám následuje popis vybraných částí zámků (interiéry i exteriéry), které dle mého názoru jsou těmi nejzajímavějšími, jež dané objekty nabízejí. I v této části jsem se nejvíce věnoval Frýdlantu, jakožto centru gallasovských (clam-gallasovských) majetků. Doplňující informace jsem získával ze stejných publikací, ze kterých jsem čerpal i v následujících částech práce věnovaných popisu nejzajímavějších míst dané památky. Tato literatura se samozřejmě liší podle toho, jaké památce se věnují - pro hrad a zámek Frýdlant to byly: R. ANDĚL, *Frýdlant v Čechách*, KOLEKTIV AUTORŮ, *Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách*, J.V. SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*. Při popisu libereckého zámku jsem nejvíce využil publikaci B. KUBÁT, *Liberecký zámek*, ve které je především zpracovaná část věnující se zámecké kapli, dále R. KARPAŠ a kol., *Knih o Liberci*, A. BARTUŠEK – J. KRČÁLOVÁ – A. MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, *Umělecké památky Čech*, R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*. U Lemberku to byl především průvodcovský text KOLEKTIV AUTORŮ, *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk* a další publikace jako M. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Lemberk*, R. ČERNÁ, *Zámek Lemberk*, R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*. Při popisu zámku Grabštejn jsem použil stejné publikace jako v kapitole věnované historicko-stavebnímu vývoji této památky: E. FUČÍKOVÁ, *Státní hrad Grabštejn*, P. ČERMÁK, *Convictus: Mezinárodní nadace na záchranu a další využití hradu Grabštejn*, M. ŘEHÁČEK, *Hrádecké obce*, R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy* a P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*.

V páté kapitole věnované praktickému využití této práce jsem se opíral zejména o Rámcové vzdělávací programy, které jsou dostupné zejména na Metodickém

1. GALLASOVÉ

1.1. Počátky rodu Gallasů

V malebné krajině jižního Tyrolska, západně od Tridentu, se v podhůří Alp nachází nad stejnojmennou obcí hrad Campo. Tento hrad byl nejméně od 13. století sídlem rodu Castelli¹, leníků tridentských biskupů. Jednalo se o nepříliš významný rod, který se později začal psát podle svého hradu z Campo.

Prvním písemně doloženým předkem pánů z Campo je považován Udalrich², který žil na začátku 13. století a o němž se bezpečně ví, že byl leníkem tridentského biskupa, od něhož získal svolení k užívání několika statků v okolí Tridentu. Během 13. a 14. století se v držení lenních statků pánů z Campo vystříдалo několik Udalrichových potomků, aby se roku 1375 uváděl jako další majitel panství Nikolaus de Campo³, který je považován za předka hrabat Gallasů.

V listopadu roku 1389 získal od tridentského biskupa Alberta v léno všechny campovské statky Nikolausův syn Franciscus, aby mu je v roce 1424 obnovil biskup Jiří z Liechtensteina, respektive v roce 1427 biskup Alexandr, vévoda mazovský⁴. Krátce po polovině 15. století se stal novým držitelem rodových lén Franciskův syn Gallaso – snad je to první držitel tohoto jména, které se v rodě Campo rozšířilo natolik, že se v průběhu 16. století⁵ stalo přídomkem tohoto rodu. Po období, kdy se ve správě rodových statků vystříдалa celá řada dalších pánů z Campo, se do jejího čela postavil Pancratius de Gallasis. Tomuto muži je potřeba věnovat zvýšenou pozornost, neboť se jedná o přímého předka rodu Gallasů, který je nám znám z české historie.

Pancratius de Gallasis se narodil pravděpodobně v lednu či únoru 1550, ale už po šedesáti dvou letech 22. července léta páně 1612 byl pohřben v kostele sv. Petra v Tridentu⁶. Rod Campo (dále Gallas) patřil spíše mezi chudší a nepříliš významné

1 R. KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 35.

2 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 101.

3 Týž, s. 101.

4 Týž, s. 101.

5 M. SVOBODA, J. HEINZL, *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice: poutní místo a jeho patroni*, s. 13.

6 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 102.

rody i v samotné oblasti Tridentu – snad i proto Pancratius hledal uplatnění ve vojenské službě jako hejtman pěchoty a plukovník-strážmistr pod Hansem Gaudenzem svobodným pánem Madruzzi, generálem arcivévody Maxmiliána v Tyrolsku⁷. I přes nespornou snahu pozvednout svou rodinu k přednímu postavení v zemi, můžeme tuto zásluhu připsat až jeho synovi, Janu Matyáši Gallasovi (1584-1647).

7 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 103.

1.2. Jan Matyáš Gallas

1.2.1. Mladá léta a první kroky vojenské kariéry

Jan Matyáš Gallas se narodil 16. září 1584⁸, manželům Pancratiovi de Gallasis a Annunciatě Marcanti de Gandino⁹. Tato událost, pro rod Gallasů tak důležitá, se odehrála pravděpodobně v renesančním Palazzo Gallaso v Tridentu. Není snad od věci připomenout, že se tak stalo téměř přesně rok po narození Albrechta z Valdštejna¹⁰, s nímž se osud i životní dráha Jana Matyáše několikrát zásadně protkla.

Dětství strávil Jan Matyáš s rodinou a vzhledem k místu svého ranného života nepřekvapí, že už v tomto věku ovládal vedle italštiny i němčinu. Místo narození a prvních životních údobí také předurčilo Matyášovo náboženské vyznání, jež bylo striktně katolické. Když dospěl odpovídajícímu věku, byl poslán do pážecí služby, což bylo v tomto období pro šlechtické syny vcelku běžné. Pro svou službu musel Jan Matyáš cestovat až do Lotrinska na dvůr místního zemského hejtmana a komorníka svobodného pána z Beaufremontu¹¹. Kromě pážecí služby zde později vykonával i službu coby štolby či podkoního. Nejasnou se však jeví otázka jeho studia a samotného vzdělání - zdá se nicméně, že vzhledem k finančním možnostem rodiny si akademické vzdělání nemohl dovolit. Krom toho se už v roce 1606 objevil ve Flandrech nikoli jako student, ale jako voják ve španělských službách.

Někdy po roce 1612 se Jan Matyáš vrátil do lotrinských služeb ve funkci praporečníka, aby byl nakonec v roce 1616 povýšen na hejtmana¹², což se stalo během bojů proti Savojsku v letech 1616-1617¹³. V lotrinských službách zůstal až do počátku třicetileté války. V téže době, kdy rušné pražské květnové události roku 1618 odstartovaly souboj českých stavů s habsburskou mocí a spustily tím třicet let trvající evropský konflikt, se Jan Matyáš Gallas nacházel v severní Itálii, kde začátkem roku 1618 skončil drobný konflikt mezi Ferdinandem Štýrským (1578-1637) a benátskou republikou¹⁴. Bez většího váhání se rozhodl pro vstup do bojů

8 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 35.

9 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 106.

10 Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna se narodil 14. září 1583 v Heřmanicích a zemřel 25. února 1634 v Chebu. K jeho životu viz bohatá literatura v seznamu použité literatury.

11 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 106.

12 Týž, s. 107.

13 Týž, *Jan Matyáš Gallas pohledem historiografie raného novověku*, In: *Fontes Nissae* 4, s. 56.

14 Týž, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 107.

proti rebelům a nekatolíkům a to ve službách katolické Ligy a bavorského vévody Maxmiliána I.¹⁵ (1573-1651). V jeho subordinaci Gallas zůstal více než deset let, aniž by dosáhl pronikavějších úspěchů a hodnostního postupu a to i přes to, že se několikrát vyznamenal ve válce falcké a dánské. Do ligistického vojska vstupoval jako poručík, brzy však získal hodnost plukovníka pěšího regimentu¹⁶ – ta se mu ale na dlouho stala konečnou.

Začátkem srpna roku 1623 došlo k bitvě u Stadtlohnu, ve které se proti sobě postavili Kristián z Halberstadtu (1599-1626), spojenec uprchlého českého krále Fridricha Falckého, a na straně druhé ligistický generál Jan Tserclaes Tilly¹⁷ (1559-1632). V bitvě, na jejímž konci se mohl z vítězství radovat generál Tilly, se výrazně vyznamenal svou odvahou Jan Matyáš Gallas jako velitel předvoje. Stejně tak se vyznamenal odvahou i při obléhání dánského města Krempe¹⁸ (dnes Šlesvicko-Holštýnsko), které se ligistickým vojskům podařilo vytrhnout z dánského držení v roce 1628. Výše zmíněné úspěchy nebyli zdaleka jedinými, kterých Gallas ve 20. letech 17. století dosáhl – i díky tomu byl v prosinci 1627 císařskou listinou povýšen do stavu svobodných říšských pánů¹⁹. Za jeho povýšením snad mohl stát generalissimus císařské armády Albrecht z Valdštejna, který postrádal větší počet schopných vyšších důstojníků a jenž navíc stál o Gallasovy služby. Právě Valdštejn nakonec v průběhu března a dubna 1629 zařídil Gallasův přestup z řad ligistických vojsk do služeb císařových v hodnosti generál strážmistra²⁰.

1.2.2. Služba v císařské armádě a spiklenectví proti Albrechtu z Valdštejna

Nově získaná hodnost generál strážmistra nad jízdou i pěchotou byla Janu Matyášovi potvrzena císařskou jmenovací listinou 11. dubna 1629²¹. V zápětí se vydal na tažení do severní Itálie, aby se účastnil bojů v tzv. Mantovské válce²² o

15 J. KILIÁN, *Jan Matyáš Gallas pohledem historiografie raného novověku*, In: *Fontes Nissae* 4, s. 56-57.

16 Týž, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 112.

17 A. KLÍMA, *Dlouhá válka (1618-1648)*, s. 34.

18 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 114.

19 M. SVOBODA, J. HEINZL, *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice: poutní místo a jeho patroni*, s. 13.

20 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 115.

21 Týž, s. 120.

22 Konflikt o dědictví vévodství Gonzagů v severní Itálii, které bylo zdrojem válek už v letech 1613-1615 a 1616-1617. V jejich pozadí stál zápas mezi Španělskem a Francií o panství nad severní Itálií, zejména pak snaha zabezpečit španělské državy (Milánsko) před možným ziskem ze strany Francie. Když pak poslední z rodu Gonzagů Vincenc II. odkázal vévodství svému

mantovské a monfferatské vévodství, v níž zaznamenal pronikavé úspěchy a to nejen vojenské, ale také finanční. Ze čtrnáct měsíců trvajících rabování Mantovy po jejím dobytí 18. července 1630²³ si Gallas uloupil několik vozů přeplněných mantovskými skvosty. Během této výpravy došlo ke Gallasově vítězství i v osobním životě – v lednu 1630 si na zámku Arco vzal za ženu Isabellu, hraběnku z Arco²⁴. Po několika vítězstvích a úspěšném tažení proti nepříteli byl však nucen se účastnit jako zplnomocněný vyslanec habsburského císaře podepisování konečných smluv v Cherasco v červenci 1631²⁵, které definitivně potvrdily držení mantovského a monfferatského vévodství vévodou z Nevers.

4. července 1630²⁶ se švédský král Gustav II. Adolf vylodil se svým vojskem v Pomořansku na severu Německa, čímž aktivně začal zasahovat do třicetileté války na straně protihabsburské koalice. Jeho postup nebyl zastaven ani v bitvě u Breitenfeldu nedaleko Lipska 17. září 1631²⁷ generálem Tillym. Zda byl této bitvy účasten i Gallas není zcela jisté, každopádně v prosinci téhož roku Jan Matyáš zamířil se svými vojáky přes Horní Falc do Čech. O několik měsíců později byl navíc povýšen do říšského hraběcího stavu – stalo se tak 10. března 1632²⁸. V období do podzimu 1632 pak operoval na území Čech, Slezska nebo v Horní Falci, kde se vojáci pod jeho velením dopouštěli plundrování vesnic, jejich pálení či jiných ukrutností.

Časně zrána 16. listopadu 1632²⁹ se započala bitva u Lützeny poblíž Lipska – na jedné straně stál švédský král Gustav II. Adolf (1594-1632), na straně druhé Albrecht z Valdštejna. Bitvy, která se stala osudnou pro švédského krále, se měl původně účastnit i Jan Matyáš. Ten se však na bitevní pole nestihl stáhnout, neboť ještě několik dní před bitvou tábořil u Duchcova v severních Čechách. Gallas byl

příbuznému Karlovi z Nevers, jenž pocházel z francouzské linie Gonzagů, Španělsko na tuto situaci nemohlo nečinně přihlížet. Proto dědický nárok Španělsko a s ním i Savojsko neuznalo. Do války na straně Španělska zasáhla i císařská armáda (a to i přes nesouhlas vrchního velitele Albrechta z Valdštejna), v níž se při bojích vyznamenal právě Jan Matyáš Gallas společně s generálem Janem Aldringenem. Právě díky zásahu císařské armády byl Karel z Nevers poražen, i přes to se v mírových smlouvách z Řezna v říjnu 1630 císař veškerých úspěchů vzdává, obě vévodství uděluje vévodovi z Nevers v léno a v neposlední řadě na nátlak kurfiřtů už v srpnu odvolává z vrchní funkce Albrechta z Valdštejna. Blíže viz. J. KOLLMANN, *Valdštejn, historie prvního generalátu*, kapitola III. Mantovská válka.

23 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 12.

24 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 121.

25 Týž, s. 122.

26 A. KLÍMA, *Dlouhá válka (1618-1648)*, s. 53.

27 J. POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, s. 207.

28 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 125.

29 J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 410.

nicméně vzápětí po bitvě pověřen důležitým úkolem – měl zatýkat dezertéry z lützenské bitvy. Hrabě se však tento rozkaz zdráhal bezvýhradně splnit³⁰, neboť to znamenalo mimo jiné zatýkat a poslat tak na smrt i své přátele.

Zimu přelomu let 1632 a 1633 strávil Gallas ve Slezsku v pozicích proti spojené sasko-braniborské armádě, která byla poměrně výrazně posílena oddíly švédských vojáků. V této době lze hovořit o tom, že Gallas pravděpodobně patřil k velmi oblíbeným mužům Albrechta z Valdštejna, o čemž svědčí nejen to, že věděl o Valdštejnových tajných jednáních se Švédy, Sasy i Branibory, ale také to, že generalissimus podal žádost císaři o jmenování Jana Matyáše do hodnosti generálporučík³¹. Císař tuto žádost 25. září 1633³² potvrdil a hrabě Gallas se tak stal druhým nejvýznamnějším mužem císařské armády.

To už se ale nad samotným Valdštejnem stahovala mračna – jeho tajná jednání s nepřítelem a propuštění některých významných zajatců³³ vedla k úvaze vídeňské válečné rady o ustanovení nového vrchního velitele, jímž měl být císařův syn Ferdinand III. (1608-1657), a jeho pobočníkem hrabě Gallas³⁴. Ve chvíli, kdy Valdštejn odmítl splnit v prosinci 1633 císařův rozkaz, který jej pověřoval přesunout se s armádou do Bavorska, byla rostoucí propast mezi generalissimem a Vídní nepřeklenutelná. A právě v tomto období přelomu let 1633 a 1634 se na císařovu stranu staví nejbližší Valdštejnovi důstojníci v čele s hrabětem Janem Matyášem Gallasem. 24. ledna 1634 podepsal Ferdinand II. patent, jímž Valdštejna sesazoval z vrchního velení a za jeho nástupce určil Gallase³⁵. Zároveň s vydáním tohoto patentu císař rozhodl o konfiskaci jeho majetku. Není jistě bez zajímavosti, že tak učinil protiprávně, neboť Valdštejnův majetek byl proti konfiskaci chráněn privilegiem Ferdinanda II. z 11. května 1627 a toto právo mu bylo potvrzeno dalším císařským privilegiem ze 4. ledna 1633³⁶. Podle těchto privilegií měl být při případném provinění proti císaři jakýkoli člen frýdlantského domu potrestán na své osobě, nikoli však zabavením Frýdlantského vévodství.

Avšak za nejdůležitější část patentu z pohledu Valdštejna lze považovat tajný dodatek, podle něhož měla být hlava spiknutí (tj. Valdštejn) zajata a dovezena do

30 JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 413, 414.

31 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 128.

32 Týž, s. 128.

33 Především po bitvě u Stínavy na podzim 1633 nechal propustit hlavního českého rebela hraběte Jindřicha Matyáše z Thurnu.

34 J. KOLLMANN, J. POLIŠENSKÝ, *Valdštejn – ani císař, ani král*, s. 203.

35 Týž, s. 204.

36 J. KOLLMANN, *Valdštejnův konec, historie 2. generalátu*, s. 165.

Vídně nebo jako usvědčený měl být zabit³⁷. Hlavní úlohu při zavraždění nyní už bývalého vrchního velitele císařských vojsk měl sehrát Gallas společně s Ottaviem Piccolominim vévodou z Amalfi (1599-1656). Gallas se o svém jmenování vrchním velitelem dověděl teprve 31. ledna v Plzni³⁸, kde pobýval také Valdštejn. Právě zde měl být Valdštejn odstraněn členy italské tělesné stráže Piccolominiho, který do Plzně přijel 11. února, ale tento čin se spiklenci, zejména Gallas, neodvážili provést. Jan Matyáš následně Plzeň opustil a zároveň vydal rozkaz, že císařův patent, respektive jeho tajný dodatek, má vykonat vévoda Piccolomini.

Teprve 21. února se Valdštejn dozvěděl o svém sesazení a v té době se již těžce nemocen³⁹ rozhodl odejít do Saska⁴⁰. O den později se již přesunul do Chebu, který se mu měl stát osudným – večer 25. února byl společně s dalšími svými nejměnějšími zavražděn. O jeho smrti se císař dozvěděl až začátkem března ze zprávy hraběte Gallase. Tím byla kapitola jednoho z největších vojevůdců všech dob uzavřena – mohl nastat čas odměn. Jan Matyáš za své služby získal dědičně bývalá Valdštejnova panství Frýdlant a Liberec císařským rozhodnutím ze dne 4. března, respektive 8. srpna 1634⁴¹. Jeho zisky byly tak velké, že jej nemusela ani mrzet ztráta vrchního velení císařské armády, které získal následník trůnu Ferdinand. Paradoxní však bylo to, že všechna severočeská panství, která Gallas ve třicátých letech získal, zůstala až do jeho smrti obsazena Švédy.

1.2.3. Pokračování Gallasovy vojenské kariéry

Hrabě Gallas v roce 1634 zažíval vrchol své kariéry – krom výše zmíněného se stal 24. července zemským velitelem Království českého⁴², o den později získal český inkolát a za další měsíc inkolát ve všech habsburských zemích ve starém panském stavu⁴³. Zároveň dosáhl svého největšího vojenského úspěchu – na začátku září císařské vojsko pod Gallasovým velením a s pomocí španělských sborů porazilo v

37 J. KOLLMANN, J. POLIŠENSKÝ, *Valdštejn – ani císař, ani král*, s. 204.

38 J. JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, s. 487.

39 Podle Kolmanna trpěl Valdštejn snad už od roku 1620 dnou, ke které se někdy kolem roku 1632 přidala malárie.

40 Tuto cestu chtěl pravděpodobně nastoupit s malým doprovodem a snad zejména kvůli rozhovoru se saským kurfiřtem Janem Jiřím, od něhož očekával pomoc. Blíže viz. J. PEKAŘ, *Valdštejn*.

41 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 773. Celková odhadovaná suma obou panství byla 503 516 zlatých. Krom toho Gallas získal i další území – mezi ta největší patřilo bývalé panství Adama Erdmanna Trčky z Lípy Smiřice ve východních Čechách, které mu dědičně připadlo císařským listem ze dne 11. března 1636. Cena tohoto panství byla odhadnuta na 391 554 zlatých.

42 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 140.

43 R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 55.

bitvě u Nördlingenu spojenou armádu Švédů a vévody Bernarda Výmarského⁴⁴ (1604-1639). Jak tomu ovšem v životech lidí bývá, i hraběti jeho úspěchy zakalila nepříjemná událost, to když jej během tažení k Řeznu na jaře téhož roku zastihla zpráva, že při porodu zemřela jeho manželka. Nicméně jak se zdá, už velmi brzo se po této tragické události podruhé oženil s hraběnkou Dorotou Annou Marií z Lodronu (1619-1666), s níž měl čtyři syny a pět dcer⁴⁵.

V dalším období se Gallas soustředil na dobývání jednotlivých měst, jako například Augsburgu, Špýru, Mannheimu, Norimberka nebo Ulmu⁴⁶. V červnu 1635 vyslal svých 12 000 mužů do Nizozemí jako pomoc Španělům, za což byl odměněn značným lénem v Neapolsku, které bylo jeho nejstaršímu synovi Františku Ferdinandovi Ignáci později přeměněno ve vévodství lucerské⁴⁷.

Během listopadu 1636 vpadl Gallas do Francie, v důsledku špatného počasí a a své nepříliš dobré velitelské práci se však s poměrně velkými ztrátami musel vrátit, aniž by zaznamenal větší úspěch. Na základě tohoto neúspěchu se nad hrabětem stáhla poměrně hustá a těžká mračna a od ztráty cti jej zachránila až intervence krále Ferdinanda III., který jej navíc 31. prosince 1636 potvrdil v hodnosti generála-polního maršála⁴⁸. V dalším období se Gallas soustředil na pronásledování švédské armády vedené generálem Johanem Gustafssonem Banérem(1596-1641), jehož se mu podařilo zatlačit do Pomořanska. Na jaře 1638 však Švédové podnikli útok, proti němuž císařští nenašli žádnou větší obranu a museli pouze ustupovat. Poměrně rychle musela armáda pod Gallasovým velením ustoupit až do Čech, přičemž na ústupu byla několikrát poražena. Navíc vázlo zásobování a armáda se nacházela ve velmi špatném stavu. Při stahování habsburských vojsk do Čech dokonce docházelo k násilnostem na venkově, neboť císař již neměl prostředky na jejich žold.

Gallas se soustředil především na opevňování Prahy, kde měl svůj hlavní stan a vyčkával na příchod nepřítele a to i přes to, že disponoval početnější armádou. Takový postup jistě nevyvolal u dvora pozitivní ohlas. Během toho se podařilo Banérovi zmocnit Litoměřic a ke konci května se pohnul se svým vojskem k Mělníku⁴⁹. Snaha císařských zamezit nepříteli přechod přes Labe se minula účinkem

44 P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 446. Není jisté od věci zmínit, že se bitvy jako přihlížející účastnil i nejvyšší štolba Maxmilián z Valdštejna, blízký příbuzný Albrechta z Valdštejna, od jehož zavraždění uplynul sotva půlrok.

45 R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 55.

46 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 141.

47 Týž, s. 141.

48 Týž, s. 142.

49 Týž, s. 148.

a Švédové tak postoupili až ku Praze. Banérovny nabídky kapitulace Gallas odmítl a tak se 29. května 1639⁵⁰ spolu utkali v boji, při němž císařští utrpěli poměrně velké ztráty. Generál Banér však neměl sílu na dobytí města a v několika následujících dnech od Prahy ustoupil.

Takovým neúspěchem si Gallas u císařského dvora pomohl pouze k velké nespokojenosti, která vrcholila nastolením otázky, kdo hraběte vystřídá v pozici vrchního velitele habsburských vojsk. Tohoto nelehkého úkolu se ujal arcivévoda Leopold Vilém (1614-1662), po jehož příjezdu do Prahy 7. října 1639 Jan Matyáš formálně požádal o propuštění⁵¹ a po vyřízení žádosti se uchýlil na své jihotyrolské statky.

Začátkem jara 1642 se arcivévoda Leopold Vilém vzdal vrchního velení císařské armády a před Ferdinandem III. se otevřela otázka, kdo by se měl stát jeho nástupcem. Vzhledem k tomu, že Ottavio Piccolomini nebyl u dvora příliš oblíben, takže s ním o možnosti vrchního velitelství nikdo nejednal, a polní maršálek Melchior hrabě z Hatzfeldu (1593-1658) tuto nabídku odmítl, se 22. března⁵² staronovým velitelem habsburských vojsk stal Jan Matyáš. Jeho přímým nepřítelem byl tentokrát švédský polní maršál a vrchní velitel švédské armády Lennart Torstensson (1603-1651). Gallasovým hlavním úkolem bylo zamezit Švédům v postupu na Moravu. To se nezdařilo, neboť Švédové koncem dubna nejprve dvěma proudy přes Liberec a Žitavu pronikli do Čech, aby v červnu přes Český brod táhli vcelku nerušeně směrem na Moravu. Zde během léta a části podzimu dobyli některá moravská města, která jim sloužila především k doplnění zásob a k rozšíření válečné kořisti. To vše se dělo i přes to, že jak v Čechách, tak i posléze na Moravě jim byl v blízkosti Gallas se svou početnou armádou – vrchní velitel císařských vojsk se však z nepochopitelných důvodů otevřenému střetu vyhýbal. Nakonec se Torstensson v průběhu září stáhl na sever do Slezska a odtud dále přes Německo směrem k Dánsku. Ani při tomto ústupu se i přes svou převahu Gallas neodvážil nepřítele napadnout, čímž pohněval Vídeň tak, že císař požádal arcivévodu Leopolda Viléma, aby opět převzal vrchní velení. Mezitím dostal Gallas rozkaz pronásledovat Torstenssonovu armádu do Německa. Avšak pochod habsburských

50 A. REZEK, *Děje Čech a Moravy*, sv. 7, s. 206.

51 Týž, s. 226. Jeho žádost byla vyřízena až koncem listopadu, kdy byl císařským dekretem ze dne 29. listopadu 1639 dán do výslužby s platem 6 000 zlatých a zároveň jmenován tajným radou a členem dvorské vojenské rady.

52 Týž, s. 355.

sil byl na přelomu let 1643 a 1644 poměrně liknavý a navíc časově zpožděný, takže nepřítel zatím ovládl většinu opevněných holštýnských měst na severu Německa.

V bojích v severním Německu se Gallasovi nedařilo – proti Švédům nezaznamenal žádné větší úspěchy, naopak se Torstensonovi podařilo Gallase obejít a v létě 1644 se chystal na nový vpád do Čech. Gallas byl sice císařem povolán k návratu k obraně Čech, ale jeho armáda byla v žalostném stavu. Když se o Vánocích téhož roku hnul od Magdeburku, byl záhy poražen generálem Johannem Kristoferem Königsmarckem (1600-1663) u Wittenberka⁵³ a do Čech, kde následně složil vrchní velení, se mu podařilo zachránit pouze hrstku své armády v počtu asi 2 000⁵⁴ mužů. Po porážce císařských vojsk v bitvě u Jankova 6. března 1645 pod velení Hatzfelda a maršála Johanna Götze⁵⁵, který bitvu zaplatil životem, a po dalším spíše neúspěšném působení Gallas opět složil velení.

I přes to všechno císař Gallasovi důvěřoval, o čemž svědčí to, že byl 11. prosince 1646⁵⁶ Gallas opět jmenován vrchním velitelem. Ten byl však už poměrně starý a především nemocný⁵⁷ tak, že chodil pouze o berlích. Zhoršující se nemoc mu postupně odebrala možnost chůze a nadto po nešetrném zásahu jistého italského lazebníka, který se pokoušel Gallasovi odvést z jeho těla moč zadržovanou močovými kameny náhradním otvorem, došlo k protržení močového měchýře a následnému smísení krve s močí⁵⁸. Hrabě Jan Matyáš Gallas zemřel 25. dubna 1647 ve Vídni⁵⁹ a pochován byl v rodném Tridentu v kapli sv. Simeona⁶⁰ při jezuitské koleji.

53 A. REZEK, *Děje Čech a Moravy*, sv. 7, s. 397.

54 Týž, s. 397.

55 E. MAUR, *Bitva u Jankova 6. března 1645*, In: *Historický obzor*, roč. 6, číslo 3-4, s. 50. Narodil se v severoněmeckém Lüneburgu a vyznamenal se v mnohých bitvách třicetileté války, například v bitvě u Nörlingenu v roce 1634. Jeho smrt byla natolik zářející a zbytečná, že se dokonce dostala do lidového rčení.

56 J. KILIÁN, *Poslední generalát Matyáše Gallase (1646-1647)*, In: *Historická Olomouc XIII*, s. 69.

57 Hrabě Gallas trpěl dnou postihující dolní končetiny a močovými kameny.

58 J. KILIÁN, *Poslední generalát Matyáše Gallase (1646-1647)*, In: *Historická Olomouc XIII*, s. 74.

59 Týž, *Jan Matyáš Gallas pohledem historiografie raného novověku*, In: *Fontes Nissae IV*, s. 58.

60 Týž, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 160.

1.3. František Ferdinand Ignác a Antonín Pankrác

Jak bylo zmíněno výše, druhé manželství hraběte Jana Matyáše Gallase s hraběnkou Dorotou Annou Marií z Lodronu bylo poměrně hojné na potomky, kterých nakonec bylo devět. Ze čtyř chlapců však svého otce přežili pouze tři – nejstarší František Ferdinand Ignác (1635-1697), Ferdinand (?), který se pravděpodobně stal členem jezuitské koleje v Tridentu a Antonín Pankrác⁶¹ (1638-1695). Z pěti dcer jsou pak známy jmény pouze tři – Ignácie Anna Alžběta⁶² (?-1648), Terezie Annunciata (?), provdaná v roce 1657 za Ferdinanda Leopolda hraběte z Náchodu a Lichtenburku, a Marie Viktorie Anna (1639-1687), která se vdala týden po své sestře za Jana Václava hraběte Novohradského z Kolovratu⁶³ (?-1690).

Po smrti Jana Matyáše se jeho manželka už v roce 1650 znovu provdala za Ferdinanda Josefa (1622-1666), syna Gundakara z Liechtensteina a jeho druhé ženy Alžběty Lukrécie kněžny z Těšína⁶⁴. Vzhledem k tomu, že při otcově smrti bylo nejstaršímu Gallasovi teprve dvanáct let, byl rodový majetek spravován gallasovskými poručníky rytířem Štěpánem Rathmüllerem z Rathmühlu⁶⁵, od konce roku 1639 regentem gallasovských panství, a konopišťským pánem Václavem Michnou hrabětem z Vacínova (1609-1667), kteří měli zároveň pečovat i o výchovu a vzdělávání generálových synů. Toho se jim dostalo u pražských jezuitů.

V lednu 1655 však vyvrcholil spor mezi matkou Františka Ferdinanda Ignáce a Antonína Pankráce a jejich poručníky. Dorota Anna Marie, v té době již kněžna Liechtensteinová, si stěžovala u samotného císaře Ferdinanda III. na nedostatečnou péči a požadovala, aby další vzdělávání jejích synů pokračovalo v Olomouci, kde by na ně mohla sama dohlížet. Proti takovému nařčení se oba poručníci ohradili nejen tím, že mládenci nijak nestrádali, ale také nevhodností změny studia. V Praze se Gallasům dostávalo velmi dobré vzdělání, František Ferdinand Ignác již započal se studiem filozofie, nad to by pobyt v provinčním prostředí nebyl přiměřený jejich stavu⁶⁶.

61 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 178.

62 Jediná známé datum jejich personálií je datum úmrtí 11. května 1648.

63 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 178.

64 Týž, s. 178.

65 R. KARPAŠ, *Knihy o Liberci*, s. 35.

66 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 15.

Vychovatelem a hofmistrem Františka Ferdinanda Ignáce a Antonína Pankráce byl již od dětství Johann Röhrich, ke kterému poměrně úzce přilnul zejména Antonín Pankrác. Oba bratři nejpozději v roce 1654 začali navštěvovat přednášky na pražské univerzitě, aby v roce 1657 starší František Ferdinand Ignác dokončil studium u profesora filozofie, jezuity Václava Steigera⁶⁷. Téhož roku se bratři vydali na studia do zahraničí, ať už to bylo v Dole v Burgunsku nebo v Paříži. V první polovině roku 1659 se vydali na téměř půlroční cestování po Francii, Anglii, Nizozemí či Německu.

V květnu 1659 se správy majetku rodu Gallasů ujímají společnými silami oba bratři, aby jej po dvou letech v roce 1661 rozdělili – František Ferdinand spravoval Liberec a jeho bratr od začátku roku 1662 Frýdlant. Takové rozdělení rodového majetku však trvalo pouze do 17. března roku 1674⁶⁸, neboť tehdy Antonín Pankrác přenechal frýdlantské panství svému staršímu sourozenci za 390 000 zlatých⁶⁹. To už ale Gallasové patřili mezi nejbohatší rody v Čechách a to nejen díky získanému majetku Janem Matyášem, ale i dalšími zisky Františka Ferdinanda⁷⁰ a Antonína Pankráce⁷¹.

Mladší z bratrů Antonín Pankrác hodlal napodobit vojenskou kariéru svého otce, v čemž mu nicméně nepřála nejen doba ale i vlastní schopnosti. Vstoupil do služeb bavorského kurfiřta vévody Ferdinanda Marii⁷² (1636-1679) ve funkci skutečného komorníka. Avšak vydržování regimentu, stejně jako nepříliš střídmý způsob života, hraběte vyčerpávalo natolik, že musel postupně odprodávat svůj nemovitý majetek⁷³. Navíc byl po reformě císařské armády zrušen Gallasův regiment. Pohledávky mnoha věřitelů vedly k vyhlášení tříletého moratoria, které podepsal císař 6. října 1689⁷⁴ - to znamenalo exekuci, která pravděpodobně také proběhla.

Hrabě Antonín Pankrác velmi rád pobýval na gallasovských državách v jižním Tyrolsku a mezi severní Itálií a střední Evropou velmi čile cestoval. Známý je také

67 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 15. Studium obou Gallasů je doloženo i u Bohuslava Balbína.

68 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 38.

69 Týž, *Frýdlantsko*, s. 58.

70 Například držení zboží Kovanice u Poděbrad, jeho žena pak vlastnila od roku 1685 zboží Radim u Kouřimi.

71 V roce 1687 získal například Ronov a Suchotlesky.

72 Byl to starší syn bavorského kurfiřta Maxmiliána I. Wittelsbacha a jeho ženy Marie Anny Habsburské, dcery císaře Ferdinanda II.

73 Krom výše zmíněného prodeje frýdlantského panství svému bratrovi prodal Isabele Magdaleně Štenberkové v říjnu 1685 za 353 000 zlatých panství Smiřice.

74 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 18.

jeho zájem o umění a umělecké předměty, jimiž se rád obklopoval. Hrabě Gallas byl podobně jako jeho otec ženatý s příslušnicí starého tyrolského hraběcího rodu Arco. Jeho žena Viktoria Anna, na rozdíl od své příbuzné, svému muži dala dědice Filipa Františka (1665- asi 1731), narozeného v roce 1665, a dcerku Dorotheyu (?). Jejich otec však zemřel vprostřed léta 28. července 1695⁷⁵.

Život staršího bratra Františka Ferdinada nebyl bez dobrodružství. Někdy na jaře 1660 došlo v Berlíně k milostné aféře, kdy se hrabě sblížil s dcerou hraběte Strozziho, které měl údajně slibovat sňatek. Když se to pobouřený otec dozvěděl, požadoval po Gallasovi splnění jeho slibu. Na to však mladý hrabě nepřistoupil a tak se hrabě Strozzi jal očistit pohanu svého domu. Odcestoval do Prahy, kde ultimátem vyzval Františka Ferdinanda k souboji. Celá záležitost však byla prozrazena a hrabě Gallas skončil v městském vězení, odkud byl propuštěn až na základě listiny císaře Leopolda I. (1640-1705) z 6. června⁷⁶.

Necelý měsíc na to se nejstarší syn Jana Matyáše František Ferdinand poprvé oženil. Jeho chotí se začátkem července 1660 stala hraběnka Kateřina Barbora Františka z Martinic⁷⁷, která však skonala již v roce 1667 v pouhých 25 letech. Další manželství bylo o poznání delší a také bohatší na potomky. Druhou ženou se hraběti stala v červnu 1668 hraběnka Johanna Emerencie Gaschin-Rosenberg⁷⁸ (?-1735), která do věcí panství velmi čile zasahovala. Týkalo se to především výstavby barokního klášterního chrámu Navštívení Panny Marie v Hejnicích⁷⁹. Ten nahradil stávající poutní kostel, který se stal základem nového františkánského kláštera, založeného v roce 1691 hrabětem Františkem Ferdinandem. Samotný klášter začal být budován 27. dubna 1692⁸⁰ a dokončení se dočkal o čtyři léta později. Když pak 4. ledna 1697 kolem jedenácté hodiny v noci v Gallasovském paláci v Husově ulici v Praze⁸¹ hrabě František Ferdinand zemřel, bylo tělo dle jeho přání uloženo v prostorách hejnického kostela. O rok později v klášterním kostele v Hejnicích

75 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 181.

76 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 18.

77 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 180.

78 R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 58.

79 Hraběnka financovala především barokní výstavbu tohoto chrámu ve 20. letech 18. století, která údajně proběhla podle návrhu císařského stavitele Johanna Bernharda Fischera z Erlachu. Sám ji však z důvodu své brzké smrti nerealizoval, učinil tak až další významný barokní stavitel Tomáš Haffenecker. Chrám byl zcela dokončen a slavnostně otevřen v roce 1729.

80 H. PEŠÍKOVÁ, *Rodová hrobka v Hejnicích za éry Gallasů (1697-1759)*, In: *Fontes Nissae VII*, s. 7.

81 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 181.

vznikla hraběcí krypta, kde byly vedle Františka Ferdinanda pochovány ostatky i dalších členů rodu Gallasů.

František Ferdinand hraběte Gallas

František Ferdinand hraběte Gallas s hraběnkou Martinicovou pocházel z rodu Gallasů, který se narodil 13. července 1661⁶⁷ a dvě dcery, z nichž je známá Marie Terezie (asi 1667-1702). Ta se narodila v roce 1667 a v roce 1686, přičemž je známo, že se v roce 1689 provdala za hraběte z Bruntálu (?-1703).

František Ferdinand hraběte Gallas s hraběnkou Johannou Emerencií Gaschin-Rosenberg se dožil do věku devíti let. Vedle tří deťů měl pět dětí na světě i šest dětí, které předčasně přirozeně Jan Václav (1669-1719), který se tak stal dědicem hraběcího majetku. Jeho bratry byli František Malýš, Josef Rudolf hraběte Gallas, Václav Walter a jiným neznámý chlapec, který se narodil v roce 1671 a zemřel v roce 1690. Leopold Václav Walter zemřel v mladém věku⁶⁸ a jeho dědičství přešlo na jeho bratra Jana Václava, ať už to byl František Malýš nebo Josef Rudolf. Pokud Rudolf hraběte se dožil vyššího věku, o čemž svědčí jeho jméno, tak to byl právě on.

Františka hraběte Gallas s Johannou Emerencií se dospělosti dožila pouze Marie Terezie (1667-1702) narozená někdy v průběhu roku 1680, která se v roce 1689 provdala za hraběte Fara Václava Spasibila z Colonna-Felsu⁶⁹ (1674-?), který se v roce 1689 provdala za hraběte Františka Antonie (1674-1681), který se v roce 1689 provdala pouze o dva roky. Její sestra Marie Anna Josefa⁷⁰ zemřela v mladém věku.

František Ferdinand hraběte Gallas je také synem jeho bratra Antonia hraběte Gallas z Kolovratů a hraběte Františka Scherzerovi z Kleinschütze⁷¹.

⁶⁷ František Ferdinand hraběte Gallas, v. l. 16. listopad, 1661.
⁶⁸ František Ferdinand hraběte Gallas, v. l. 16. listopad, 1661. Zemřel v roce 1690.
⁶⁹ František Ferdinand hraběte Gallas, v. l. 16. listopad, 1661. Zemřel v roce 1689.
⁷⁰ Františka hraběte Gallas, v. l. 16. listopad, 1661. Zemřela v roce 1689.
⁷¹ František Ferdinand hraběte Gallas, v. l. 16. listopad, 1661. Zemřel v roce 1689.

1.4. Jan Václav hrabě Gallas

1.4.1. Děti Františka Ferdinanda hraběte Gallase

Z prvního manželství Františka Ferdinanda s hraběnkou Martinicovou pocházeli syn Leopold Arnošt, který se narodil 18. července 1661⁸², a dvě dcery, z nichž je jménem známa pouze Kajetána Terezie (asi 1667-1702). Ta se narodila pravděpodobně někdy po roce 1666, přičemž je známo, že se v roce 1689 provdala za Václava Bernarda z Vrbna a Bruntálu (?-1708).

V druhém manželství s hraběnkou Johannou Emerencií Gaschin-Rosenberg se Gallasovi narodilo celkem devět dětí. Vedle tří dcer mohl přivítat na světě i šest synů, mezi nimiž byl především prvorozený Jan Václav (1669-1719), který se tak stal dědicem otcovského majetku. Jeho bratry byli František Matyáš, Josef, Rudolf Humbert, Leopold Vojtěch Walter a jménem neznámý chlapec, který se narodil v květnu 1677 a který stejně jako Leopold Vojtěch Walter zemřel v útlém věku⁸³. Dospělosti se nedočkali i někteří další bratři Jana Václava, ať už to byl František Matyáš⁸⁴ nebo Josef⁸⁵. Pouze Rudolf Humbert se dožil vyššího věku, o čemž svědčí to, že byl posluchačem práv ve Vídni.

Ze tří dcer hraběte Gallase a Johannы Emerencie se dospělého věku dožila pouze Johana Marie Beatrix (1680-1716) narozená někdy v průběhu roku 1680, která se v roce 1697 provdala za hraběte Karla Linharta Samuela z Colonna-Felsu⁸⁶ (1674-?). Už v útlém dětství zemřela prvorozená dcera Františka Antonie (1674-1681), která se z radostí života radovala pouze sedm let. Její sestra Marie Anna Josefa⁸⁷ zemřela pravděpodobně již v kojeneckém věku.

Výchovou Gallasových synů (a snad i jediného syna jeho bratra Antonína Pankráce – Filipa Františka) byla svěřena hofmistru Františkovi Scherzerovi z Kleinmühl⁸⁸,

82 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 184.

83 Týž, s. 185.

84 František Matyáš trpěl již od dětství srdeční chorobou a zemřel v roce 1689 v Ženevě pravděpodobně ve svých devatenácti letech.

85 Josef zemřel také v roce 1689 v Uhrách při bojích habsburské monarchie s Turky.

86 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 20. Z jejich svazku přišlo na svět pět dětí, čtyři dcery a jeden syn. Jednou z jejich dcer byla i Margareta Aloisie, provdaná za Jana Kryštofa Clama – právě jejich potomci se stali pod jménem Clam-Gallas pokračovatelé vymřelých hrabat Gallasů.

87 Narodena 10. dubna 1684.

88 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 20.

který byl synem Julia Scherzera, bývalého gallasovského hejtmana ve Smiřicích a Hoříněvsi.

1.4.2. Jan Václav

I přes velký počet potomků se hrabě František Ferdinand Gallas v druhém manželství s Johannou Emerencií, rozenou hraběnkou Gaschin-Rosenberg, dočkal dospělosti pouze u svého nejstaršího syna, který dostal při křtu jméno Jan Václav. Narodil se 23. května 1669 v Hoříněvsi⁸⁹ a díky své dvorské a především diplomatické kariéře, kterým se budu věnovat v samostatné kapitole, se stal nevýznamnějším členem svého rodu v 18. století. V mládí získával nadaný Gallas vzdělání u jezuitů, v roce 1687 absolvoval roční studium na právnické fakultě pražské univerzity, aby se o rok později zapsal v Turíně na tamní šlechtické akademii⁹⁰. Začátkem ledna 1697 však zemřel hrabě František Ferdinand a rodový majetek 18. února 1697⁹¹ přešel do rukou Jana Václava. Ten nicméně na svých panstvích nepobýval zejména kvůli svým dvorským a především diplomatickým povinnostem.

20. května roku 1700 se ve vídeňském Hofburgu⁹², císařském to sídle, konal sňatek hraběte Jana Václava Gallase s hraběnkou Marií Annou z Dietrichsteina⁹³. Osud tomu chtěl, že manželství trvalou pouze čtyři léta, neboť 16. února 1704 Marie Anna zemřela⁹⁴. To už měl ale hrabě Gallas dědice – v srpnu 1703 se narodil syn Filip Josef (1703-1757), který se stal posledním členem gallasovského rodu. Ještě před ním se narodila Terezie Josefa (1701-1702), ta však už po roce zemřela.

Jan Václav zůstal snad i kvůli diplomatické činnosti dlouho vdovcem a podruhé se oženil až v říjnu 1716 s vlastní švagrovou – hraběnkou Marií Ernestinou z Dietrichsteina⁹⁵ (1683-1745). V tomto manželství se narodil Gallasovi druhý syn František Karel (1719-1720) – avšak ani v tomto případě se rodiče nedočkali

89 A. SEDLÁČEK, *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711*, In: Sborník Severočeského muzea, *Historia* 9, s. 53.

90 M. KRUMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 21. Následovala další města, kde Jan Václav rozšiřoval své vzdělání – ať už to byl například Řím nebo Florencie. Krom toho další poznávání probíhalo i v Nizozemí či Německu.

91 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 42.

92 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 188.

93 Marie Anna ((1681-1704) byla dcerou Filipa Zikmunda hraběte z Dietrichsteina a Marie Alžběty rozené Hoffmannové z Grünpüchelu, jejíž předek byl před rokem 1620 majitelem severočeského panství Grabštejn.

94 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 190.

95 Týž, s. 188.

vyššího věku svého potomka než necelých dvou let. Jeho sestra Marie Alžběta žila sice o něco déle, dokonce byla provdána za hraběte Ferdinanda Bonaventuru Harracha (1708-1778), ale ani jí nebylo dopřáno dočkat se stáří. Zemřela několik dní před devatenáctými narozeninami⁹⁶.

1.4.3. Diplomatická činnost Jana Václava

Vnuk slavného generála třicetileté války porušil poněkud rodinnou tradici – nestal se vojákem jako jeho děd Jan Matyáš, a nenásledoval ani svého otce tím, že by se věnoval správě svých panství. Jan Václav nastoupil diplomatickou kariéru⁹⁷ a dosáhl řady úspěchů, jak v dvorské, tak i státní službě. Hospodářskou základnou pro diplomatickou činnost mu byla především rodová panství, kterých se ujal po otcově smrti. Sám je ovšem nespravoval – jejich řízení přenechal matce a inspektoru panství Kristiánu Karlu z Platz a Ehrenthalu⁹⁸. Nebránil se však žádné možnosti, jak tato panství co nejvíce rozšířit⁹⁹ – například skupoval drobná zboží na Frýdlantsku. Avšak o největší rozšíření svých držav se zasloužil 18. listopadu 1704, kdy odkoupil od hraběte Jana Josefa Trauttmansdorffa (1676-1713) panství Grabštejn¹⁰⁰. Dvorská kariéra Jana Václava začala v roce 1694, kdy byl jmenován císařským komořím a o devět let později mu byla udělena hodnost říšského dvorního rady. Roku 1704 byl jmenován do významné, ale zároveň obtížné funkce zplnomocněného císařského vyslance v Londýně. Tuto funkci vykonával s kratšími intervaly téměř sedm let. Krom toho po dosazení arcivévody Karla Habsburského (1685-1740) 12. září 1703 na španělský trůn jako Karla III.¹⁰¹ zastával hrabě Gallas v Londýně také úřad mimořádného vyslance Jeho Katolického Veličenstva¹⁰², takže se stal výhradním zástupcem habsburských zájmů v Anglii.

96 Marie Alžběta hraběnka Gallasová se narodila 18.1. 1718, zemřela 8.1. 1737.

97 Konkrétnější fakta o Gallasově diplomatické činnosti viz. SEDLÁČEK, Antonín, *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711*. In: Sborník severočeského muzea, Historia 9, Liberec 1988, s. 53-70.

98 Vrchní inspektor gallasovských panství je natolik důležitou osobou v dějinách severočeských gallasovských dominií, že je mu potřeba věnovat samostatnou kapitolu – viz níže.

99 Šlo především o snahu získat co možná největší výnosy z panství - důvod je jasný - velmi nákladný život na dvoře, kupování vysokých úřadů (například zemský úřad nejvyššího maršálka království Českého stál Gallase 100 000 zlatých) a v neposlední řadě stavba honosného reprezentačního paláce v Husově ulici v Praze, který je dnes znám pod názvem Clam-Gallasův. Byl vystavěn v letech 1713-1719 architektem Johannem Bernhardem Fischerem z Erlachu, tj. tím samým architektem, podle jehož návrhu byla vystavěna bazilika Navštívení Panny Marie v Hejnicích.

100 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 189.

101 J. SVÁTEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby, kniha čtvrtá*, s. 24.

102 A. SEDLÁČEK, *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711*, In: Sborník Severočeského muzea, Historia 9, s. 54.

V srpnu 1707 však Anglii opustil a následně byl jmenován zvláštním vyslancem u Nizozemské republiky v Haggu. Následujícího roku získal zemský úřad vrchního zemského maršálka Království českého. V roce 1709 se pak stal tajným radou španělského krále Karla¹⁰³. Ještě téhož roku byl jmenován zástupcem španělského krále na mírové konferenci v Haggu, která byla prvním pokusem o ukončení války o španělské dědictví (1701–1714), avšak kvůli přehnaným požadavkům protifrancouzské koalice skončila neúspěchem. Právě v tomto období Gallas získal i další ocenění, například mu byl udělen Řádu zlatého rouna¹⁰⁴.

Významnou diplomatickou funkci zastával Jan Václav také od roku 1713, kdy byl jmenován císařským vyslancem u papežského stolce ve Vatikánu, kam nastoupil v lednu 1714. Jeho činnost byla úspěšná, jinak se nedá vysvětlit to, že jej císař Karel VI. vyznamenal roku 1719 hodností generálního kapitána a vícekrát Neapolského království. Výše zmíněný vrchol jeho kariéry však přichází na sklonku života. Hrabě Gallas přijel do svého nového rezidenčního města 4. července¹⁰⁵, avšak po několika dnech onemocněl a předčasně zemřel 25. července 1719¹⁰⁶. Byl pochován o tři dny později v Neapoli, jeho srdce bylo ovšem převezeno do Čech a uloženo do rodové hrobky v Hejnicích.

103 A. SEDLÁČEK, *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711*, In: Sborník Severočeského muzea, *Historia* 9, s. 54.

104 Řád zlatého rouna založil roku 1430 burgundský vévoda Filip Dobrý jako spolek rytířů organizovaný po vzoru duchovních rytířských řádů. Později byl stále více privilegovaným a byl udělován suverénem jako odměna za zásluhy. Po vymření rodu burgundských vévodů roku 1477 přešlo jmenovací právo nejprve na španělské Habsburky a po jejich vymření v roce 1700 na rakouskou větev.

105 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 189.

106 A. SEDLÁČEK, *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711*, In: Sborník Severočeského muzea, *Historia* 9, s. 56.

1.5. Poslední členové rodu

Vdova po Janu Václavovi, Marie Ernestina, se 8. července 1721 znovu provdala za hraběte Aloise Tomáše Raimunda Harracha (1669-1742), po jehož boku se opět v letech 1728 až 1733 stala neapolskou vícekrálovnou¹⁰⁷. Shora uvedený Harrachův syn Ferdinand Bonaventura si v roce 1733 sice vzal za svou choť jedinou Gallasovu dceru Marii Alžbětu, avšak jejich manželství bylo nejen bezdětné, ale vzhledem k brzkému manželčinému úmrtí i vcelku krátké.

Jediným mužským potomkem rodu Gallasů tak zůstal nezletilý Filip Josef, jehož výchovu řídila během otcova působení v Římě jeho babička Johana Emerencie. Ta se starala také o rodové statky a majetkové záležitosti Gallasů, které krátce po smrti Jana Václava nebyly příliš příznivé. Po hraběti totiž zůstaly obrovské dluhy jako pozůstatek finanční náročnosti úřadů, jež zastával, a nákladné stavby pražského paláce. Především díky hejtmanu Platzovi z Ehrenthalu se podařilo nedobrou finanční situaci vyřešit a dokonce gallasovské državy rozšířit o další menší majetky v severovýchodních Čechách.

V roce 1717 byl v Agrikolovském domě¹⁰⁸ - naproti rozestavěnému paláci - zařízen byt mladého hraběte Filipa Josefa, kde trávil mnoho času při svých pražských studiích. Jeho hofmistrem byl Michael Kreissinger z Eckersfelsu¹⁰⁹ který měl svého svěřence vychovávat přiměřeně jeho stavu. Gallasovi se tak dostalo výuce tance, jazyků, jízdy či šermu. Vzdělání pak získal studiem u staroměstských dominikánů. V roce 1721 se odebral do Salcburku, kde se koncem listopadu zapsal ke studiu práva na tamní univerzitě, k němuž se později připojilo i studium jazyků či zeměpisu. Volba právě tohoto města nebyla jistě náhodná, a to nejen pro rodinné vazby se zde žijícími Lodrony, ale nepochybně i proto, že salcburským arcibiskupem byl hrabě František Antonín Harrach¹¹⁰ (1665-1727), starší bratr Gallasova otčima Aloise Tomáše Raimunda. V květnu 1723 úspěšně složil dvojí zkoušky z práva a následně odcestoval do lotrinského Nancy, kde se měl dále vzdělávat. Zde však pobyl pouze několik málo dnů a vzápětí se vydal na cestu do Prahy, kam dorazil koncem října téhož roku.

107 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 25.

108 Týž, s. 26.

109 Týž, s. 26.

110 Týž, s. 26.

Počátkem roku 1724 se mladý šlechtic dostal do sporu se svým hofmistrem, přičemž eskalací tohoto mělo být propuštění Kreissingera. Záležitost urovnal až samotný císař, který celou aféru označil za nedorozumění. Gallasovi nakázal zůstat v Praze a se svým hofmistrem se smířit. V průběhu let 1724 a 1725 pak procestoval německé oblasti, navštívil Amsterdam, Brusel, Řím, Neapol nebo Lutych. Počátkem listopadu 1725 už byl opět v Praze a vzápětí převzal správu rodového majetku.

15. dubna 1726 pojal poslední člen gallasovského rodu Filip Josef za svou manželku vlastní sestřenicí z otcovy strany hraběnku Marii Annu Františku Alžbětu z Colonna-Felsu¹¹¹ (1702-1759). Nejen díky tomuto sňatku se stabilizovaly hmotné poměry gallasovského rodu. Neméně důležitou se stala skutečnost, že se po dlouhém období podařilo vydobýt pohledávky po otci a pradědovi Filipa Josefa. Zlepšenou finanční situaci ostatně dosvědčuje čilá stavební činnost v Praze i Hejnicích a především nákup nových majetků. Především je to koupě panství Lemberk od hraběte Karla Josefa Bredy za 291 000 zlatých, provedená 19. srpna 1726¹¹². Tím v severních Čechách vzniklo rozsáhlé souvislé dominium sestávající z panství Liberec, Frýdlant, Grabštejn a Lemberk. Krom toho hrabě v roce 1727 směnou získal od hraběnky Filipíny Thunové (1693-1763) Klecany u Prahy, jehož místní zámek přebudoval ve své příměstské sídlo. Zde také hostil 28. srpna 1754 císařovnu Marii Terezi¹¹³ (1717-1780).

Vzdělaný a uměnímilovný hrabě Filip Josef Gallas získal během svého života řadu poct a hodností. Již v roce 1726 byl jmenován komorníkem a nejvyšším sudím lenního soudu¹¹⁴, v roce 1732 císařským tajným radou, aby o rok později získal titul skutečného tajného rady a královského místodržícího¹¹⁵. V roce 1734 následoval úřad nejvyššího dvorského ministra v záležitosti lén a o další rok později se Gallas stal přisedícím zemského soudu¹¹⁶. Jeho kariéra vyvrcholila hodností nejvyššího českého hofmistra v roce 1747¹¹⁷.

111 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 193.

112 Týž, s. 193.

113 Týž, s. 193.

114 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 28.

115 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 194.

116 Týž, s. 194.

117 M. KRUMMHOLZ, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 29.

Na počátku roku 1757 chtěl hrabě Gallas společně se svou ženou uniknout válečné vřavě sedmileté války a ze severu pronikajícím Prusům. Pro svůj přechodný pobyt si vybral Linec. Město na Dunaji však již nespátřil, neboť 23. května 1757 během cesty zemřel v Českých Budějovicích¹¹⁸. Jeho tělo bylo zprvopočátku pohřbeno právě v jihočeské metropoli, ale už 14. července bylo uloženo v libereckém děkanském kostele. Ani zde však Gallasovy ostatky nedošly konečného klidu, neboť ještě téhož roku došlo k dalšímu, tentokrátě poslednímu, přesunu do Hejnic, kde spočinuly 12. srpna v rodinné hrobce¹¹⁹. Koncem května roku 1757 tak v Českých Budějovicích opustil svět poslední z Gallasů.

118 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 62.

119 J. H. PEŠÍKOVÁ, *Rodová hrobka v Hejnicích za éry Gallasů (1697-1759)*, In: *Fontes Nissae VII*, s. 24.

1.6. Clam-Gallasové

V osobě hraběte Filipa Josefa Gallase zemřel poslední mužský potomek rodu Gallasů. Podle jeho závěti se dědičkou veškerého gallasovského majetku stala jeho žena Anna Marie rozená z Colonna-Felsu. Avšak již o dva roky později také zemřela. Za její nástupce byli proto určeni synové její sestry Margarety Aloisie (1714-1782), hrabata Karel z Clamu (?-1784) a Kristián Filip z Clamu (1748-1805), ovšem s podmínkou, že on i jejich potomci připojí ke svému rodovému jménu také jméno Gallas a budou používat i gallasovský erb. Vzhledem k tomu, že Clamové měli zdědit obrovský majetek Gallasů, rádi s touto podmínkou souhlasili. Poslední překážka byla překonána císařským schválením ze dne 29. srpna 1768 ve Vídni¹²⁰, čímž bylo dědictví potvrzeno a Kristián Filip přijal i se svým bratrem Karlem jméno Clam-Gallas.

Clamové byli původně starým šlechtickým rodem z Korutan, který počínal osobou Christophera Pergera z Höchenbergu¹²¹. V 16. století získali panství Clam, podle něhož si upravili jméno a v roce 1665 byl rod povýšen do stavu svobodných pánů¹²². Za zakladatele tohoto rodu v českém prostředí je však považován Jan Kryštof Clam (1702-1778), který v roce 1757 získal český inkolát a v roce 1759 byl i s celou rodinou povýšen do hraběcího stavu¹²³. Jeho tři synové rod rozdělili do tří linií, z nichž jedna záhy vymřela, druhé dvě převzaly jména vymírajících rodu Martiniců a především právě Gallasů.

Hrabě Kristián Filip Clam-Gallas během doby, kdy spravoval nově získaný majetek, se zasloužil o jeho rozšíření mimo jiné tím, že založil známé lázně Libverda. Jeho panství se však nevyhlo selským nepokojům v šedesátých a sedmdesátých letech, které vrcholily událostmi přelomu jara a léta roku 1775¹²⁴, nebo válečným útrapám koncem sedmdesátých let 18. století¹²⁵.

120 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 194.

121 P. MAŠEK, *Modrá krev: Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, s. 38.

Právě Christopher Perger v roce 1524 zakoupil hrad Clam, který se dodnes nachází v Horním Rakousku, přibližně 40 kilometrů východně od Linze.

122 P. MAŠEK, *Modrá krev: Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, s. 38.

123 Týž, s. 38.

124 Jednalo se o selské povstání s centry v severních a východních Čechách potlačené až díky zásahu armády.

125 Frýdlantské a liberecké panství bylo zasaženo válečnými akcemi během války o bavorské dědictví, která probíhala v letech 1778 a 1779 a v níž se rakouská monarchie střetla s Pruskem.

Dědicem fideikomisního panství se stal nejstarší syn Kristiána Filipa, hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771-1838), který správu majetku převzal po smrti svého otce v roce 1805. Zahájil na Liberecku rozsáhlou průmyslovou výrobu a barvení látek. Krom toho byl velkým ctitelem hudby a dokonce i amatérským malířem. Avšak ani v době správy tohoto dobrého hospodáře se clam-gallasovským panstvím opět nevyhly negativní jevy v podobě válečných událostí. Napoleonské války, které zasáhly Evropu v prvních letech 19. století, se na Frýdlantsku a Liberecku promítly zprvopočátku nepřímo hospodářskými potížemi, drahotou, odvody mladíků do armády nebo zhoršováním mince. Válečné události zasáhly panství přímo až v roce 1813, když tudy několikrát prošly oddíly obou válčících stran, francouzské i rakouské.

Jeho syn hrabě Eduard Clam-Gallas (1805-1891), který se rodového majetku ujal v roce 1838, se vrátil k vojenské tradici svého dávného předka. Ve vojenské hierarchii vystoupal až k nejvyšším hodnostem - byl generálem jezdeckva a rytířem řádu Marie Terezie¹²⁶, kromě toho mu byl udělen Řád zlatého rouna¹²⁷. Přes prvotní úspěchy ve válce rakouské monarchie se Sardinským královstvím v letech 1848 a 1849 jeho vojenská hvězda pohasla v roce 1866, kdy významně přispěl k porážce Rakouska v prusko-rakouské válce, když nedokázal se svým armádním sborem klást důraznější odpor pruským jednotkám pronikajícím od severozápadu do Čech. Byl zbaven velení a dokonce bylo proti němu zavedeno vyšetřování, které ho však nakonec zprostito viny. Nicméně po tomto neúspěchu Eduard z armády vystoupil a dále žil na svých severočeských panstvích.

I přes poměrně velké společenské změny, jež přinesla revoluční léta 1848 a 1849, se vývoj na clam-gallasovských dominiích nijak radikálně nezměnil, určitým negativem byla v druhé polovině 70. let 19. století zvýšená nezaměstnanost a krach řady malých soukenických dílen a firem drobných řemeslníků. Stalo se tak v důsledku krachu vídeňské burzy v roce 1873 a následné hospodářské krize, která na severu Čech zasáhla nejprve malovýrobu. Svou výrobu však nakonec musely omezit i větší podniky, které sáhly také k snižování platů a nakonec i propouštění. Jak už to na severočeských clam-gallasovských panstvích bývalo, nelze ani opominout válečný konflikt Rakouska s Pruskem v roce 1866, který postihl místní obyvatele nejen

126 V. POUZAR a kol., *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 63.

127 P. MAŠEK, *Modrá krev: Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, s. 38.

hospodářskými důsledky ale také pobytem pruských vojsk, která vyžadovala zásoby pro své dočasné ležení.

17. března 1891 hrabě Eduard Clam-Gallas zemřel ve Vídni¹²⁸ a správu nad clam-gallasovským majetkem převzal jeho jediný syn František (1854-1930). Ten vystudoval práva a lesnictví a během své vlády podporoval výzkum regionální historie.

Vývoj na jeho panstvích do první světové války pokračoval v určených kolejích, které se zformovaly už za vlády jeho otce. I nadále se zde udržovala průmyslová výroba (zejména textilní, jejíž pozice však přestávala být dominantní), rostl význam místní samosprávy. Mimo to však také zesilovaly německé nacionalistické tendence a vznikaly první politické strany a spolky.

Velkým hospodářským otřesem, ze kterého se severočeský, převážně soukenický, průmysl nikdy nevzpamatoval, byla první světová válka. Ta se ovšem na clam-gallasovských državách podepsala nejen hospodářsky, ale také ovlivnila skladbu obyvatelstva válečnými ztrátami zejména mužů, kteří museli narukovat do rakousko-uherské armády.

Poválečný vývoj se nesl v duchu stupňujících se nacionalistických požadavků německého obyvatelstva, které na panstvích hraběte Františka Clam-Gallase převažovalo. Vyvrcholení jejich snah se hrabě ovšem nedožil - zemřel 20. ledna 1930¹²⁹ a s jeho smrtí vymřel po meči i clam-gallasovský rod. Hrabě František měl sice sedm dětí, ale byly to samé dcery.

128 V. POUZAR a kol., *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 63.

129 Týž, s. 63.

2. GALLASOVSKÁ PANSTVÍ

2.1. Třicetiletá válka (období mezi léty 1634 - 1648)

Jestliže se do násilné smrti Albrechta z Valdštejna dařilo nově získaným gallasovským doménám vyhýbat větším válečným událostem, pak po chebských událostech dopadla válka na sever Čech v plné síle. Už na počátku března 1634 začaly obsazovat Valdštejnovy statky císařské jednotky, a protože přišly do míst válkou zatím nepostížených, jejich chování podle toho také vypadalo. Tak například neopatrností vojáků vypukl 4. května ve Frýdlantě požár, jehož ničujícím plamenům neodolalo na 246 domů¹³⁰. Ušetřena zůstala pouze horní část města, fara, kostel a škola. K tomuto neštěstí se přidala i bezohlednost vojáků z místní posádky, kteří využili nenadálých událostí a bezohledně vydrancovali postižené měšťany.

Na počátku června na gallasovská panství vtrhla saská vojska a obsadila Liberec, který vzápětí 22. června¹³¹ vyplenila. Krom materiální kořisti si Sasové jako rukojmí odvedli i panského úředníka a městského rychtáře. To už se ale do kraje blížily jednotky švédského generála Johana Banéra, které na začátku července dorazily na Frýdlantsko. I přes snahu velitele hejtmana Wenera bránit Frýdlant před cizími vojsky se obrana města nezdařila a 10. července¹³² následovalo jeho obsazení. O den později následovalo obsazení Liberce, vyplenění Chrastavy a oblehnutí Grabštejna. I přes to, že hlavní švédské síly během července odešly z kraje, zanechaly na různých místech severočeského pomezí posádky, které vpadaly do kraje.

Uklidnění nepřinesly ani mírové smlouvy z května 1635 podepsané v Praze mezi Ferdinandem II. a saským kurfiřtem Janem Jiřím I. Tímto tzv. pražským mírem kurfiřt získal Lužici, ke které měla severočeská panství velmi blízký hospodářský a kulturní vztah. Po jeho sepsání sice opustila švédská posádka Frýdlant, ale bylo nutno vyživovat císařské pluky, které měly posádky v Jablonném, Grabštejně,

130 R. ANDĚL, *Třicetiletá válka na českolužickém pomezí a v přilehlém pojizeří*, In: Sborník Severočeského muzea, Historia 10, s. 36.

131 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 35.

132 Týž, *Frýdlantsko*, s. 55.

Mnichově Hradišti, (České) Lípě a Liberci¹³³. Navíc si ani císařští vojáci nepočínali nijak přátelsky – dokladem budiž trojí vydrancování Frýdlantu během roku 1635 a obdobná zkáza Liberce. Na ten kromě válečných útrap dopadla i nešťastná morová rána, která si od listopadu 1634 do poloviny následujícího roku vyžádala mnoho obětí na životech.

Neklidné období mělo ukončit osvobození libereckého panství od vojenských ubytování a průtahů, které bylo vydané císařem 2. září 1636¹³⁴. To však nezabránilo dalšímu pokračování násilností v průběhu roku 1637. Navíc v důsledku špatného zajištění přechodů přes Lužické a Jizerské hory pronikaly do kraje nejen nepřátelé, ale i loupeživé tlupy zběhlých vojáků. I přes to se však období do jara 1639 nevyznačovalo většími vojenskými akcemi a lze jej vnímat jako vcelku klidné. Důkaz o tom ostatně podává manželka majitele panství hraběnka Dorota Anna Marie z Lodronu, která navštívila v roce 1638 Liberec.

Po období relativního klidu nastává na jaře 1639 gallasovským doménám opět rušný čas. V dubnu opět vtrhl do Čech švédský generál Johan Banér. Přes Děčín, Litoměřice a (Českou) Lípu se Švédové dostali i do oblasti Liberecka a Frýdlantska. Zejména to byla část vojska pod velením generála Linharta Torstenssona, která se usadila v oblasti Žitavy a jejíž předvoj se počátkem května objevil v Liberci. Do samotného Frýdlantu vpadli 18. května, přičemž hrad a zámek obsadili bez větších potíží 24. května¹³⁵. Zdejší gallasovský hejtman Heinrich Griessel měl údajně k obraně pouze 18 vojáků, které se pokusil doplnit několika vesničany. Ti se však záhy rozutekli, a tak hejtmanovi nezbývalo, než hrad a zámek vydat do švédských rukou¹³⁶ a se sám odebral hledat útočiště do Saska. Důvodem jeho rychlého odchodu z Frýdlantu byl návrat dřívějšího majitele panství Kryštofa z Redernu¹³⁷ pod ochranou Švédů. Ten chtěl zúčtovat se všemi, kteří sloužili Gallasům – mezi ně patřil zejména hejtman Griessel.

133 R. ANDĚL, *Třicetiletá válka na českolužickém pomezí a v přilehlém pojizeří*, In: Sborník Severočeského muzea, Historia 10, s. 37.

134 J. KILIÁN, *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, s. 164.

135 M. SVOBODA, *Švédská okupace Frýdlantu roku 1639*, In: Historická Olomouc XIII, s. 53.

136 K obsazení Frýdlantu v roce 1639 více viz M. SVOBODA, *Švédská okupace Frýdlantu roku 1639*, In: Historická Olomouc XIII. a M. SVOBODA, *Švédské obsazení Frýdlantu roku 1639 pohledem očitého svědectví Heinricha Griessela, zámeckého hejtmana*, In: Fontes Nissae I.

137 Kryštof z Redernu († 1591) byl posledním mužským potomkem frýdlantské větve pánů z Redernu a zároveň posledním majitelem severočeských redernských držav. V době českého stavovského povstání se přidal na stranu českých stavů, což s sebou po roce 1620 nese nejen útěk za hranice Čech, ale i ztrátu majetku – již v červnu 1621 odkoupil panství Liberec a Frýdlant Albrecht z Valdštejna.

Hlavní stan švédského vojska byl v druhé polovině roku 1639 ve Staré Boleslavi a tak byl celý severočeský kraj pevně v rukou Švédů. Náklady na jejich vyživování byly nemalé a jen na libereckém panství se vyšplhaly na částku několika tisíc zlatých. Švédská okupace však vzala až nečekaně brzy za své – již v únoru následujícího roku zahájila císařská vojska pod velením arciknížete Leopolda Viléma postup z východních Čech do Pojizeří. Nejprve byl 4. března císařskými obsazen Liberec, Frýdlant se dočkal příchodu císařských oddílů 17. března. Tím se naplnily osudy navrátilivších se exulantů, kteří museli opět opustit své domovy.

Avšak ani příchod císařského vojska nepřinesl na gallasovská panství klid. Švédská vojska totiž zůstala v Lužici a Slezsku, odkud vpadala na Frýdlantsko a Liberecko a těmto nájezdům místní omezené posádky na Grabštejně, Frýdlantě, Liberci či (Českém) Dubu nemohly zabránit. Proto zahájil arcikníže Leopold Vilém na podzim roku 1640 tažení do Lužice. Druhého října měl svůj hlavní stan u Frýdlantu, od 4. října u Grabštejna¹³⁸ a odtud pak zamířil dále do Lužice. Na sklonku roku se však Švédové opět přiblížili k Žitavě a liberecké panství jim muselo platit kontribuce.

Následující období nepřineslo pro severočeský výběžek větších změn, až teprve v létě 1642 se v tomto kraji objevily nejprve císařské a saské jednotky později následované jednotkami švédských vojsk. Stalo se tak po porážce císařské armády v bitvě u Svídnice¹³⁹ a císařská vojska přes Frýdlantsko a Liberecko ustupovala před Švédy. To už ale bylo v době, kdy místní poddaný lid neměl nejen ochrany, ale zejména důvěry v nikoho. Důkazem budiž hejtman na Kosti, který odmítl vpustit oddíl císařských na hrad a to i přes to, že se jednalo o oddíl, jenž ho měl chránit.

S příchodem podzimu v roce 1642 přišli na území Frýdlantska i Švédové. I přes zabezpečené hraniční přechody sem vtrhli Švédové před 28. zářím a už 29. září se zmocnili Frýdlantu¹⁴⁰. Teprve poté sem dorazil arcikníže Leopold Vilém, který svůj hlavní stan rozbil také nedaleko Frýdlantu. Zde se však ani jedna z armád příliš dlouho nezdržela. Už 3. října¹⁴¹ se dali Švédové na pochod směrem k Žitavě, kde se jim bez boje vzdala místní posádka a Žitava se stala významným švédským

138 R. ANDĚL, *Třicetiletá válka na českolužickém pomezí a v přilehlém pojizeří*, In: Sborník Severočeského muzea, *Historia* 10, s. 38.

139 Bitva u Svídnice se odehrála 1. června 1642 a zvítězilo v ní švédské vojsko nad císařskými oddíly.

140 R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 56.

141 R. ANDĚL, *Třicetiletá válka na českolužickém pomezí a v přilehlém pojizeří*, In: Sborník Severočeského muzea, *Historia* 10, s. 39.

opěrným bodem pro další vpády do Čech. Arcikníže poté zaujal postavení u Grabštejna, kde zůstal až do 20. října, kdy se císařská armáda dala na pochod k Budyšínu¹⁴².

Po odchodu Švédů se do Frýdlantu vrátila císařská posádka a z hradu se stala pomezí pevnost - druhou takovou se stal Grabštejn. Obě musely být náležitě zásobovány municí a zejména proviantem, což v kraji postiženém válkou velmi vážlo. Ještě hůře na tom byli ranění a nemocní vojáci, kteří byli zanecháni v Turnově a Liberci. Jejich další setrvání v této oblasti se ukázalo jako nemožné, neboť dle slov samotného hejtmana Boleslavského kraje byla panství Liberec, Vartemberk, Jablonné, Mimoň, (Český) Dub a Mnichovo Hradiště¹⁴³ zcela vyplněna. Krom toho byla stálým nebezpečím pro celý kraj švédská posádka sídlící v Žitavě. Právě odtud byly konány neustálé výpady a nájezdy Švédů. I díky nim mohli vymáhat v celé oblasti kontribuce a výpalné. Tím se ale liberecký a frýdlantský výběžek dostal do kleští, ze kterých nebylo úniku – na jedné straně platilo obyvatelstvo kontribuce a výpalné Švédům na straně druhé muselo platit kontribuce i císařským výběrčím. Takový stav platil až do druhé poloviny roku 1643.

Proto se císařské velení rozhodlo na sklonku roku 1643 Švédy z Žitavy vytlačit. Na začátku prosince přijel do Liberce a Frýdlantu vrchní velitel hrabě Jan Matyáš Gallas a oblehl Žitavu. Po dlouhé dělostřelecké přípravě bylo město dobyto 31. prosince¹⁴⁴. Devátého ledna 1644 přesídlil do Liberce¹⁴⁵ a měl poprvé možnost přesvědčit se o škodách, jaké jeho panství během války utrpěla. V následujícím období roku 1644 byl celý kraj ušetřen nájezdům nepřátelských vojsk, avšak zásobovací povinnost císařských posádek sídlících například v (Českém) Dubu, Frýdlaně nebo Grabštejně i nadále trvala.

Změnu přinesla až prohraná bitva u Jankova v březnu následujícího roku. Vítězným Švédům se tím otevřela cesta do naší země. Samotné severní Čechy byly zasaženy průnikem švédských vojsk až na podzim, kdy sem vtrhla armáda generála Johanna Kristofera Königsmarcka. Jedenáctého září 1644 dorazili Švédové do Liberce, jenž považovali za nepřátelské město a podle toho také jednali – vyplnili všechny domy

142 R. ANDĚL, *Třicetiletá válka na českolůžickém pomezí a v přilehlém pojizeří*, In: Sborník Severočeského muzea, Historia 10, s. 40.

143 Týž, s. 40.

144 R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 56.

145 Týž, *Kniha o Liberci*, s. 36.

a na ženách a dětech „vykonali nejhnusnější odpornosti“¹⁴⁶. Šestnáctého září přijel do města sám generál Königsmarck¹⁴⁷ a zřídil zde hlavní stan. Po několika dnech pálení ve městě a okolí byla zničena veškerá úroda, město vypleněno a obyvatelstvo ztýráno. Už 15. září se vzdala posádka na Grabštejně¹⁴⁸, 18. září Švédové stanuli před Frýdlantem, který se však pod velením Johanna Lobenhofera úspěšně bránil několikerému dobývání až do 16. prosince¹⁴⁹. Na konci roku 1645 byli pány celé oblasti opět Švédové. Jejich hlavním sídlem se stal právě Frýdlant, v jehož zdech se připravovali na dlouhý pobyt: odstraňovali škody v opevněních způsobené prosincovým obléháním, postavili nové hradby, zvětšili hradní příkop, postavili pětiboké bašty a podobně. Takto opevněný frýdlantský hrad se ubránil v polovině srpna následujícího roku pokusu císařského vojska dobýt ho a stejně si vedl i při obléhání říjnovém. Lze tak soudit zejména z nápisu na desce, kterou nechal zazdít do zdiva barbakánu švédský velitel hradní posádky kapitán Benjamin Magnus Nortmann a jež je datována 1. zářím 1647¹⁵⁰.

V celém kraji zavládly takřka chaotické poměry vyznačující se neustálými přesuny obou armád, které se nijak nebránily plnění a drancování místních obcí a měst. Svě by o tom ostatně mohl vyprávět Liberec, který byl od února do června několikrát vypleněn císařskými vojáky. Takový stav trval i v průběhu roku 1648 a nic na něm nezměnila ani vrcholící mírová jednání v Münsteru a Osnabrückeru. Teprve po uzavření Vestfálského míru 24. října¹⁵¹ se situace začala uklidňovat, avšak švédská vojska zůstávala na Frýdlantsku a Liberecku až do října roku 1649, kdy samotným Libercem protáhl poslední velký pluk. Několik menších oddílů a skupinek sice krajem procházelo ještě v listopadu, ale to už nic nezměnilo na tom, že se do kraje po třiceti letech opět vrátil mír.

146 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 36.

147 R. ANDĚL, *Třicetiletá válka na českolužickém pomezí a v přilehlém pojizeří*, In: Sborník Severočeského muzea, *Historia* 10, s. 42.

148 Týž, s. 42.

149 Týž, s. 42.

150 Týž, s. 43. Nápis na desce zní: „PAX BELLO POTIOR SEQUAR TRAHENTIA FATA“ (Mír je mocnější než válka, půjdu, kam mne povede osud).

151 A. KLÍMA, *Dlouhá válka (1618-1648)*, s. 164, 165.

2.2. Druhá polovina 17. století

2.2.1. Poválečný stav gallasovského panství

Třicetiletá válka přinesla závažné změny, které pocítilo nejen městské obyvatelstvo, ale zejména obyvatelstvo venkovské. Nejvýraznějšími byly především negativní rysy války jako například přímé vojenské působení nepřátelských, ale i domácích armád, a to nejvíce v oblasti Frýdlantska. Nelze nezmínit další negativní válečné rysy jako je všeobecný hlad a s ním ruku v ruce jdoucí epidemie. To vše mělo neblahý vliv na celé gallasovské panství – zprávy z půlky 17. století hovoří o tom, že liberecké panství sestávající z jednoho města a 27 obcí bylo válkou zničeno ze sedmi procent, zatímco frýdlantské panství se dvěma městy a 38 obcemi bylo zničeno téměř z poloviny¹⁵².

Avšak ani konec války do severočeské oblasti nepřinesl klid a neznamenal ukončení všech trampot a strachu. Důsledně prováděná reformace od počátku 50. let 17. století měla za následek velký odliv obyvatelstva za hranice nejen gallasovských domén, ale vůbec za hranice Čech. Neblahým důsledkem emigrace byl úbytek produktivního obyvatelstva jak na venkově, tak ve městech a to zejména v Liberci, což mělo vliv na místní textilní výrobu. Obdobně emigrace znamenala i zánik místní lenní soustavy, neboť za hranice často odcházeli i příslušníci drobné šlechty, kteří zde zanechávali své statky nebo je pod cenou prodávali. Důvod tak rozsáhlých důsledků reformace je zřejmý především ze dvou dokumentů: Soupisu poddaných podle víry z roku 1651 a Berní ruly z roku 1653¹⁵³. Zejména ze Soupisu poddaných podle víry je patrné, že na Frýdlantsku žilo 65% a na Liberecku dokonce téměř 70% nekatolíků, z nichž velká část gallasovská panství během následujících let opustila.

2.2.2. Konfese

Již v prvních letech pobělohorského období došlo k provádění poměrně tvrdé a důsledné rekatolizaci¹⁵⁴ ze strany Habsburků a jejich stoupenců. Dokládá to řada nařízení a patentů vydaných v této době. Mezi známé patří například patent vydaný

152 M. SVOBODA, *Člám-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 59.

153 J. ČECHURA, *Panství Frýdlant po třicetileté válce*, In: *Historická Olomouc XIII*, s. 85.

154 K otázce rekatolizace v Čechách ve dvacátých letech 17. století blíže viz. J. MIKULEC, *31.7.1627 - Rekatolizace šlechty v Čechách*.

na císařův rozkaz knížetem Karlem z Lichtenštejna¹⁵⁵ 13. prosince 1621¹⁵⁶, jímž byli z Prahy a ostatních královským měst vypovězeni nekatoličtí kněží. V roce 1623 bylo nekatolíkům v celé zemi zakázáno shromažďovat se za náboženskými i jinými účely a postupně byly zavírány jejich kostely. 29. března 1624 byl vydán císařský patent, který nařizoval katolické náboženství jak měšťanům královských měst, tak i poddaným – tedy většině obyvatel království. Završením nařízení proti nekatolíkům pak bylo Obnovené zřízení zemské vydané 10. května roku 1627¹⁵⁷ a patent vydaný 31. července¹⁵⁸ téhož roku vypovídající nekatolickou šlechtu z Českého království. Tato nařízení, jimiž se napříště v Habsburky držených českých zemích ustanovovalo jediným náboženstvím katolictví, přinášela zásadní změny i na Liberecko a Frýdlantsko, neboť obě panství byla z větší části protestantská. Avšak rekatolizace nebyla na panstvích Albrechta z Valdštejna¹⁵⁹ prováděna důsledně. Již v průběhu roku 1622 sice přicházeli do Jičína a odtud do dalších částí Valdštejnova panství jezuité, v roce 1624 přišel do Liberce a Frýdlantu pražský kanovník Johann Tiburtius Kotwa s padesáti vojáky¹⁶⁰, i přes to zde rekatolizace neslavila větší úspěch. Na vině tomu byl především sám Albrecht z Valdštejna, který na svých panstvích sledoval zejména ekonomický zájem, jehož neodmyslitelnou součástí byla i nerušená práce poddaných, kteří museli uspokojovat nemalé potřeby jeho armády. Proto generalissimus nepodporoval používání násilných prostředků při obracení na katolickou víru a později takové prostředky dokonce zakázal.

Dalším neméně důležitým aspektem nepříliš úspěšné rekatolizace Valdštejnových panství bylo i samotné místní obyvatelstvo. To bylo z větší části tvořeno protestanty, kteří před rekatolizačním působením prchali do nedaleké Lužice, aby se po uplynutí jeho tlaku vraceli zase zpět. Navíc se příšedší katoličtí duchovní neseťkávali s velkou oblibou u místního obyvatelstva. Patrné je to zejména z osudu Andrease Stommäuse¹⁶¹, který se stal v roce 1627 libereckým farářem a byl místními velmi neoblíbený pro svou horlivost v obracení na katolickou víru a snad i

155 Karel I. z Lichtenštejna se narodil 30. července 1596 a zemřel 12. února 1627. K jeho osobě blíže viz K. STLOUKAL-ZLINSKÝ, *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II.*

156 J. MIKULEC, *31.7.1627 -Rekatolizace šlechty v Čechách*, s. 41.

157 Česká verze byla podepsána panovníkem až 15. května. Jednalo se o legislativní počin císaře Ferdinanda II., jímž kodifikoval nové pobělohorské poměry v českém státě.

158 J. MIKULEC, *31.7.1627 -Rekatolizace šlechty v Čechách*, s. 11.

159 Tato panství odkoupil Valdštejn v červenci a srpnu 1622 po Redernech. Společně s nimi v tomto období odkoupil i statky Mnichovo Hradiště, Svijany, Bělá a další. Celková částka vložená do zakoupení všech statků v této lokalitě činila 536 000 zlatých. J. KOLMANN, J. POLIŠENSKÝ, *Valdštejn – ani císař, ani král*, s. 70.

160 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 33.

161 Týž, s. 33.

lakotu. V polovině listopadu roku 1631 došlo k nenávisnému útoku proti Stommäusovi, snad v důsledku vítězství Švédů u Breitenfeldu v září téhož roku a následnému vpádu Sasů do Čech. Farář, pronásledovaný rozvášněným davem, se nejprve ukryl u purkmistra Georga Ginzela¹⁶², aby pak v noci uprchl do Rochlice k místnímu rychtáři Hansi Gärtnerovi¹⁶³. Zde byl ale pronásledovateli dopaden a přivlečen zpět do Liberce. Následovalo odebrání částky 2205 zlatých¹⁶⁴, které měl Stommäus při svém nezdařeném útěku při sobě a nakonec byl farář ubit a pohřben na hřbitově.

Ani poté, kdy se stal novým majitelem Valdštejnových severočeských panství hrabě Jan Matyáš Gallas, nedošlo k větším změnám. Vzhledem ke střídavému obsazování oblasti císařskými nebo švédskými vojsky nemohla být rekatolizace prováděna důsledně. To, že během celého období třicetileté války rekatolizace na libereckém a frýdlantském panství měla mizivé účinky, ostatně dokládá výše zmíněný Soupis poddaných podle víry z roku 1651 – na Frýdlantsku žilo 65% a na Liberecku téměř 70% nekatolíků¹⁶⁵. Podle sdělení hejtmana libereckého panství Johanna Friedricha Geuttera k 21. dubnu 1651 bylo z celkového počtu 6140 obyvatel 4001 nekatolíků¹⁶⁶. Podobně na tom bylo i Frýdlantsko – hejtman frýdlantského panství Christoph Strauch von Blumenthal napsal k 8. dubnu 1651, že z celkového počtu 7436 obyvatel je 5199 nekatolíků¹⁶⁷.

Od roku 1650 byly obnovovány již dříve vydané předpisy proti nekatolíkům. Rozpoutala se tak nová vlna rekatolizace, a to zejména po vydání nového císařského patentu 1. února 1650¹⁶⁸, kterým bylo nekatolíkům znovu oznámeno, že mají do tří týdnů přestoupit ke katolictví nebo opustit zemi. Byly obnoveny rekatolizační komise, jejichž hlavním úkolem bylo obrácení obyvatel na katolickou víru. V důsledku jejich působení došlo počátkem 50. let 17. století k jedné z nejsilnějších emigračních vln na frýdlantském a libereckém panství. Protestantské obyvatelstvo, jež nehodlalo přistoupit na změnu svého vyznání, nejčastěji odcházelo do blízké Lužice. Počet obyvatel se tím v některých oblastech snížil téměř na

162 R. KARPAŠ, *Knihy o Liberci*, s. 33.

163 Týž, s. 33.

164 Týž, s. 33.

165 Je ovšem možné, že jsou tato čísla ještě podhodnocená a skutečný podíl nekatolíků na obou panstvích byl vyšší. J. Čechura se ve své práci *Panství Frýdlant po třicetileté válce* domnívá, že skutečné zastoupení nekatolíků na frýdlantském panství činilo až 99%.

166 M. SVOBODA, *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*, s. 60.

167 Týž, s. 60.

168 A. KLÍMA, *Dlouhá válka (1618-1648)*, s. 192.

polovinu. Například podle dochovaných zpráv opustilo do roku 1654 frýdlantské panství 3180 osob¹⁶⁹ a některé obce, jako například Jeřmanice, byly úplně pusté, takže musely být znovu osídleny německými katolíky.

Rekatolizační proces se často setkával s odporem místních obyvatel, kteří se bouřili zejména proti agitaci misionářů z řad jezuitů. Otevřený nesouhlas je doložen například v obcích Krásný Les, Řasnice či Andělka v průběhu května a června 1651¹⁷⁰. I přes tyto projevy nesouhlasu se přičiněním rekatolizačních komisí nejpozději do sedmdesátých let 17. století podařilo situaci změnit ve prospěch katolické církve, k čemuž zajisté přispěla i výše zmíněná vlna emigrace nekatolického obyvatelstva.

2.2.3. Lenní šlechta na Frýdlantsku

Dějiny mnoha míst byly ve středověku po staletí neodmyslitelně spjaty s místní drobnou šlechtou. Nejinak tomu bylo i na Frýdlantsku, kde lenní šlechta tvořila ucelenou soustavu, která žila na tomto území podle zvyklostí a potřeb své doby bez přerušování po několik staletí až do druhé poloviny 17. století. Nelze opominout i polohu jejich statků rozprostírajících se často na samotném pomezí Lužice, která hrála významnou úlohu v životě frýdlantské drobné šlechty. Nejen že do Lužice převážně směřovaly jejich hospodářské styky a zájmy, ale také tam směřovaly časté příbuzenské vztahy.

V porovnání s obdobím před vypuknutím třicetileté války zde nedošlo k velkým změnám, které by vyplynuly z hospodářských, politických nebo náboženských důsledků války. Tak například do padesátých let 17. století se počet lenních statků v podstatě nezměnil. K výrazným změnám však došlo v držbě zdejších lenních statků. Ty přivodil Vestfálský mír a s ním i jediné připuštěné náboženství, kterým bylo katolictví. Po dobu války byla situace natolik proměnlivá, že důslednou rekatolizaci neprováděl ani jeden z majitelů panství. Naopak, v době švédských a saských okupací se do kraje vraceli dočasně i nekatoličtí emigranti. Protože byl výsledek války dlouho na vážkách, nedocházelo ani k výraznější emigraci místního obyvatelstva. Stará frýdlantská lenní šlechta tak zůstala na svých statcích až do počátku padesátých let 17. století a to i přes to, že šlo většinou o protestanty. Právě v období padesátých let byla místní nekatolická drobná šlechta postavena

169 R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 58.

170 Týž, s. 58.

definitivně před otázkou, zda přestoupit ke katolictví a zůstat na svých statcích, nebo se svého náboženství nevzdat, ale tím pádem opustit svůj majetek a přesídlit do sousední Lužice. Vesměs všichni zvolili cestu, na které se přidrželi svého náboženství, ale která zároveň ve svém důsledku znamenala prodej jejich statků povětšinou Gallasům. Tyto majetkové transakce začaly na počátku padesátých let 17. století a vrcholily v šedesátých a sedmdesátých letech. Pozdější prodeje drobných šlechtických statků již neměly důvod náboženský, ale hospodářský.

Výše zmíněné období tedy přineslo velké změny vlastníků lenních statků, jimiž se stala nová katolická šlechta. Neznamená to ovšem, že by se katolická šlechta na Frýdlantsku neusazovala už během války. Tak například v roce 1624 prodal Albrecht z Valdštejna statky Poustka a Boleslav svému důstojníkovi Petru Antonínu de Lamotte¹⁷¹, v roce 1630 koupil statek Ves hejtman grabštejského panství Friedrich von Uechtritz¹⁷² nebo v roce 1642 získal statky Loučnou a Srbskou Johann von Püchler¹⁷³, který byl sekretářem hraběte Gallase.

Postupně však nakonec docházelo k odkupování těchto drobných statků Gallasy, takže v druhé polovině 17. století se někdejší rozvětvená frýdlantská lenní soustava rozpadávala, počet leníků se zmenšoval, až na počátku 18. století úplně zanikla, když již dávno před tím ztratila svůj původní účel. Válečná léta a poválečné období tedy přinesly hluboký hospodářský, politický, ale i kulturní úpadek zdejší drobné šlechty, z něhož nebylo jiného východiska, než splynutí s gallasovským frýdlantským velkostatkem.

Velikost lenních statků se často omezovala na jednu vesnici, někdy dokonce ani ne celou. V nich pak měla šlechta svá rytířská sídla, která však nebyla nijak honosná a v některých případech se jednalo spíše o selskou chalupu. K nim náležely další hospodářské budovy nezbytné pro chod venkovského hospodářství. Šlechtický statek byl pak tvořen zejména půdou, přičemž rozsah osévané půdy se značně lišil a pohyboval se od 20 do 200 hektarů. K tomu navíc patřily polnosti nechávané ladem, zahrady, louky, lesy nebo rybníky. I přes to, že Frýdlantsko nepatřilo k tradičním rybníkářským lokalitám, bylo právě rybníkářství jeden z důležitých zdrojů příjmu potravy. Místní chov se soustředil zejména na kapry a pstruhy, jak se ovšem zdá, produkce nebyla větší než pouze pro vlastní spotřebu šlechtické rodiny a poddaných

171 R. ANDĚL, *Lesk a bída „nové“ drobné pobělohorské šlechty*, In. Fontes Nissae III, s. 8.

172 Týž, s. 9.

173 Týž, s. 7.

daného statku¹⁷⁴. Pěstovalo se zejména žito, oves, pšenice, ječmen, len, konopí a rozšířený byl chov skotu, ovcí nebo vepřů.

Malý rozsah drobných šlechtických statků činil nějaký správní aparát zbytečným a finančně neúnosným. V čele lenního statku proto stál většinou samotný šlechtic, za jehož nepřítomnosti jej vedla manželka nebo jiný dospělý člen rodiny, za delší nepřítomnosti pak sjednaný správce. Při vyřizování písemné agendy různého charakteru byl často využíván místní nebo blízký kostelní písař, u složitější korespondence pak písař vrchnostenské kanceláře ve Frýdlantě nebo právníci v blízkých lužických městech. Nejdůležitějším prostředníkem mezi šlechticem a poddanými byl místní rychtář. Kromě něho se na chodu statku účastnili i sloužící, mezi něž patřili zejména služky, kuchařky a hoši či muži ke koním¹⁷⁵.

Životní a kulturní úroveň drobných šlechticů a jejich rodin byla často velmi skromná a jen výjimečně poskytovala příležitost ke společenskému vzestupu, vyššímu vzdělání nebo získání majetku. Přesto existovaly výjimky z pravidla, příkladem může být již zmiňovaný hejtman grabštejského panství Friedrich von Uechtritz držící panství Ves.

2.2.4. Textilní výroba v Liberci

Válečné útrapy v podobě přímého působení armád, nemocí či hladu, stejně jako vlny rekatolizace způsobily poměrně masivní úbytek obyvatelstva také v samotném Liberci. Právě v důsledku rekatolizace opustil město velký počet protestantských rodin již počátkem 50. let 17. století. Nejčastěji směřovali do Lužice, kde byli vítanou pracovní silou – jmenovitě to byla především Žitava, v níž místní soukenický cech přijal jen během roku 1650 dvanáct a následujícího roku dokonce dvacet dva mistrů z Liberce.

A právě v textilní výrobě se mimo jiné projevilo období všeobecné bídy a nejistoty. V druhé polovině 17. století již ve městě převažovala soukenická výroba nad plátenictvím¹⁷⁶, které se z větší části přesunulo na venkov. Soukenický cech vyrostl do první třetiny 17. století ze soukromých základů a stal se početnou a hospodářsky silnou organizací. Díky tomu se stal Liberec jedním z nejdůležitějších středisek na

174 K rybníkářství na frýdlantských lenních statcích více viz. R. ANDĚL, Rybníkářství na statcích frýdlantské lenní šlechty v 16. a 17. století, In: Sborník Severočeského muzea, Historia 9.

175 Otázka sloužících a především jejich příjmu je šířeji rozpracována v R. ANDĚL, Příjmy pracovních sil na statcích frýdlantské lenní šlechty v 17. století, In: Fontes Nissae I.

176 V roce 1651 bylo v Liberci celkem 136 soukeníků, kdežto pláteníků pouze 25.

zpracování vlny v Čechách. Avšak po třicetileté válce a vlnách rekatolizace přišel hluboký úpadek, ze kterého se místní soukenických cech jen velmi těžko dostával. Výroba se nerozvíjela, zhoršovaly se odbytové možnosti a krom jiných těžkostí se přidal i nedostatek surovin. To vše vedlo nakonec k tomu, že méně majetní mistři museli pracovat pro nepočetnou skupinu bohatých, kteří jim přidělovali suroviny a práci¹⁷⁷.

Odchodem velkého počtu kvalifikovaných pracovníků do ciziny poklesla kvalita i objem výroby. Soukeníci nebyli hospodářsky natolik silní, aby mohli čelit tlakům vrchnosti a později i obchodníků s vlnou. Krom toho se postupně zvyšovalo jejich hmotné zatížení i zvyšujícími se platbami, mezi něž patřily zejména platby za stav, za každý kus sukna, za tovaryše a učně¹⁷⁸. Krom toho musel cech každoročně odvádět poplatek za rybník a užívání valchy¹⁷⁹. V roce 1669 se k tomu všemu přidal i zákaz volného nákupu vlny, čímž byla fakticky zlikvidována možnost výhodnějšího nákupu základní suroviny, která musela být od této chvíle odebírána z panského skladu. Po poměrně silném protestu soukeníků byl zákaz zrušen ovšem s tím, že soukeníci měli napříště povinnost platit určitý poplatek za vlnu nakoupenou z jiných zdrojů. Od začátku roku 1680 byl místo tohoto poplatku stanoveného podle hmotnosti nakoupené vlny zaveden paušální roční poplatek 500 zlatých¹⁸⁰.

Všechna tato opatření sledovala pokud možno co největší zisk vrchnosti. Na druhou stranu přirozeně brzdila rozvoj soukenictví. V roce 1664 bylo vydáno nové privilegium, které stanovilo, že veškeré pokuty placené členy cechu za různá porušení předpisů nebudou plynout do cechovní pokladny jako dříve, ale do pokladny panské. Mimoto se zde poprvé objevila také omezení produkce – soukenickým mistrům se povolilo vyrobit maximálně jeden kus širokého sukna za čtrnáct dnů, což bylo nařízení, které se zcela jistě týkalo zejména bohatších příslušníků cechu.

Nutno dodat, že podobně jako cech soukenický na tom byly i ostatní profese. Tak například řezníkům bylo mimo jiné nařízeno zabíjet pro zámecké potřeby bez

177 Majetkové rozlišení dokresluje následující: ze 134 soukeníků vykázaných v Liberci roku 1649 bylo 23 majitelů právozárečných domů, 14 mělo domy na Novém Městě, 68 vlastnilo stavení v různých částech města a 29 mistrů nemělo vlastní obydlí.

178 R. KARPAŠ, *Knih o Liberci*, s. 38 a 39. Platba za každý stav, tzv. Stuhlgeld, činila v roce 1660 48 míšeňských grošů ročně, v roce 1693 už to byl dvojnásobek. Za vyrobený kus sukna byla platba 22,5 krejcaru, za tovaryše 30 a za učně 15 krejcarů ročně.

179 Týž, s. 39. Roční poplatek za rybník činil 20 zlatých, za užívání valchy se z původních 200 zlatých zvýšil v roce 1672 na 400 zlatých, aby v roce 1690 dosáhl rovných 1000 zlatých.

180 Týž, s. 39.

placení a nepotřebné suroviny od vrchnosti odkupovat, pekaři museli za nepříliš výhodných podmínek kupovat obilí z panských statků a podobné podmínky měli i truhláři při koupi dříví.

2.2.5. Povstání v roce 1680

Po třicetileté válce se v zemědělství urychlil a završil přechod k velkostatku režijního typu, při němž šlechta hospodařila na svých statcích především ve vlastní režiji. Úspěch nového systému pak záležel jak na podnikavosti šlechty, tak na maximálním využívání levné pracovní síly. To však vyžadovalo nasazení mnoha pracovních sil, které byly nasazeny zejména v textilní a sklářské výrobě, pivovarnictví, rybníkářství, lesním hospodářství nebo v těžbě a zpracování rud.

Úbytek obyvatelstva způsobený důsledky třicetileté války a zejména vlivem rozsáhlé emigrace v důsledku rekatolizace se na Frýdlantsku a Liberecku projevil nedostatkem pracovních sil. Gallasové se snažili ztrátu obyvatelstva a tedy i odliv pracovních sil nahradit zvýšenými požadavky na zbylé poddané. Ti se tomu bránili nejdříve pasivním odporem, jako například odpíráním nově ukládaných robot. Kromě toho několikrát zaslali stížnost vrchnosti, ale ani tady se nedobrli větších změn.

Opakované akce venkovského obyvatelstva zejména na Frýdlantsku pak vyvrcholily v období hraběte Františka Ferdinanda Gallase, za něhož došlo k velkému poddanskému povstání v letech 1679 – 1687¹⁸¹. Jeho vůdčí osobou se stal kovář Andreas Stelzig¹⁸² z Dolní Řasnice. První známá zmínka o Stelzigovi pochází až z roku 1669, kdy se začátkem ledna oženil s Annou Marií rozenou Stelzigovou z Mníšku¹⁸³. Zdá se, že se mu zprvopočátku příliš nedařilo, neboť už v roce 1676 žádal vrchnost, aby mu dovolila péct chléb na prodej, protože se kovářským řemeslem nemohl uživit¹⁸⁴. I přes to se zdá, že byl schopným řemeslníkem, který se při svém řemesle stýkal s různými lidmi a tak získával zajímavé informace z blízkého i vzdáleného okolí.

Na podzim 1679 se na Frýdlantsku roznesla zpráva, že se císař Leopold I. uchýlil před morovou epidemií z Vídně do Prahy. Toho chtěli frýdlantští nevolníci využít a

181 K tomuto tématu blíže viz *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách* a zejména J. KOČÍ, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687*.

182 Osobou Andrease Stelziga se ve svém díle zabývá J. KOČÍ, delší stať se nachází také v R. KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 60.

183 J. KOČÍ, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687*, s. 79.

184 Týž, s. 79.

vyslat k císaři deputaci s obsáhlou stížností na těžké povinnosti, které jim ukládala gallasovská vrchnost. Na poradě v Raspenavě byla tato stížnost poddaných napsána, přičemž jednotlivé články diktoval právě Stelzig Jindřichu Rösslovi, měšťanu a soukeníku z dolnolužického města Žáry (Sorau)¹⁸⁵, který zrovna pobýval na Frýdlantsku snad z obchodních důvodů. Petice frýdlantských měla šestnáct bodů a obsahovala podle rozdělení J. Kočího konkrétní stížnosti na nevolnictví, robotu, nucený nákup vrchnostenského zboží, nucený prodej poddanského zboží vrchnosti a daň ze soli¹⁸⁶.

Delegace frýdlantských nevolníků k císaři, která mu měla předat stížnost, byla šestičlenná a jejím vůdcem byl Stelzig. Leopolda I. zastihla někdy v polovině listopadu 1679 v Brandýse nad Labem¹⁸⁷. Císař stížnost přijal a delegaci oznámil, že odpověď se jí dostane z pražské dvorské kanceláře. Příkladem této petiční akce frýdlantských poddaných pak následovali v krátkém čase i nevolníci z Liberecka, Grabštejska, Lemberska a jiných panství. Jejich výsledek však byl pro ně nepříznivý, neboť pod lavinou příchozích stížností vydal císař v březnu 1680 patent, jímž se poddaným zakazovalo podávání petic přímo císaři i jakékoli srocování a nakazoval potrestat původce dosavadních stížností. Na Frýdlantsko a další panství byla nadto poslána komise, která však nic nevyřešila, ale přítomnost vojska od dubna 1680 aktivitu obyvatelstva na čas utlumila.

Klid však netrval nijak dlouho a už na podzim se zrodila nová akce poddaných, když se ukázalo zřejmým, že se přes prošetření stížností komisí nezměnilo nic. Výrazné zlepšení situace poddaných navíc nepřinesl ani nový robotní patent císaře Leopolda I. z 28. června 1680¹⁸⁸. A tak nastala druhá fáze hnutí trvající od podzimu 1680 do roku 1681, jejíž ústřední postavou byl opět kovář Stelzig. Ten se v létě 1681 vydal s novou peticí císaři do Vídně, kde byl ovšem zatčen. I přes to nebyla jeho cesta marná, neboť už v říjnu přišla na Frýdlantsko nová vyšetřovací komise, která jednala se zástupci všech zdejších vesnic. Ani tentokrát však poddaní nedosáhli požadovaných úlev a navíc byl Stelzig v říjnu 1682 odsouzen k

185 J. KOČÍ, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687*, 80.

186 Viz. tabulka na straně 81, J. KOČÍ, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687*. Český upravený přepis stížnosti v R. ANDĚL, *Bouře nevolníků v 17. a 18. století v severních Čechách*, In: *Osobnosti v dějinách regionu, přednáškový cyklus 1*, s. 60-62.

187 R. ANDĚL, *Bouře nevolníků v 17. a 18. století v severních Čechách*, In: *Osobnosti v dějinách regionu, přednáškový cyklus 1 s. 62*.

188 KARPAŠ, *Frýdlantsko*, s. 59.

doživotnímu vyhoštění z Českého království a ze zemí Koruny české a na deset let nucených prací v uherské pevnosti Ráb¹⁸⁹.

Jak se zdá, právě osoba kováře Andrese Stelziga byla jakousi hnací silou hnutí frýdlantských poddaných. Dokladem budiž fakt, že další fáze hnutí spadá až do let 1686-1687 a je opět spojena s dolnořasnickým kovářem. Tomu se mezitím podařilo v roce 1683 uprchnout z pevnosti Ráb a tajně se vrátit na sever Čech. Ovšem na sklonku následujícího roku se vrchnost o jeho přítomnosti dozvěděla a v roce 1685 byl opět zatčen. Ke svému prozrazení ovšem Stelzig přispěl sám, když požádal hraběte Gallase, aby propustil jeho manželku a děti z poddanské závislosti a dovolil jim odstěhovat se jinam. Jeho příznivci usilovali o kovářovo propuštění, konali se potají sbírky po frýdlantských vesnicích, své sympatizanty měl i v řadách frýdlantských měšťanů a dokonce byla vyslána delegace k císaři s prosbou o jeho propuštění. Vše bylo marné a tak byl při dalším soudním přelíčení v polovině února 1687 potvrzen dřívější rozsudek a v dubnu téhož roku byl deportován do Rábu. Jeho odsouzením tak končí poslední fáze nevolnického hnutí v 80. letech 17. století na severu Čech.

189 J. KOČÍ, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687*, s. 105.

2.3. Správa statků za Kristiána Karla z Platz a Ehrenthalu

2.3.1. Gallasové v osudech Kristiána Karla Platze

Jedním z nejznámějších a také nejnenáviděnějších správců gallasovského majetku byl Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu. Stal se představitelem vrchnostenské administrativní hierarchie, která svým horlivým jednáním a tyranským přístupem vytvářela nepřátelství nejen u podřízených úředníků, ale zejména u poddaných. Celá Platzova úřední činnost byla neodmyslitelně spjata s rodem Gallasů, jejich majetkovými poměry a místem, které zaujímal v pražské a vídeňské šlechtické společnosti i s úřady, jež zastávali. Nebylo by tedy od věci, připomenout si toto prostředí, v němž se formovala a vyvíjela osobnost známého správce gallasovských statků.

V době narození Platze (1663) byl majitelem frýdlantského panství hrabě Antonín Pankrác Gallas, kdežto panství Liberec držel jeho bratr František Ferdinand Ignác Gallas. Takové rozdělení rodového majetku však netrvalo dlouho, neboť už v roce 1674 odkoupil František Ferdinand Ignác frýdlantské panství. Právě za něho byl přijat Platz do vrchnostenských služeb a mohl tak prokázat své schopnosti. Avšak rozhodující osobností v životní dráze a osudech Kristiána Karla Platze byla druhá manželka Františka Ferdinanda Ignáce, hraběnka Johanna Emerencie Gaschin-Rosenberg. Když v roce 1697 ve věku 54 let ovdověla, připadla jí nejen starost o početnou rodinu, ale také o správu zděděného majetku. V této chvíli se stejně jako její manžel spolehla na zkušenost a aktivitu mladého hejtmána. Hraběnka Johanna Emerencie v sobě spojovala ambice příslušnice bohaté a vlivné šlechtické rodiny s povahovými rysy pečlivé a starostlivé matky, která se stará o osud svých dětí, zejména pak o společenský vzestup svého prvorozeného syna Jana Václava. Její dlouhý život po manželově smrti byl naplněn z velké části rodinnými a finančními starostmi, které ji připravovala početná rodina, touha a potřeba reprezentačně žít a nutnost sehnat prostředky pro kariéru svého syna. Zdá se, že sice byla schopná o vše se postarat, měla dobrý přehled o chodu hospodaření, ale zároveň byla zcela závislá na úřednících svých panství, zejména pak Platzovi.

Další výraznou osobností v životě Kristiána Karla Platze byl hrabě Jan Václav Gallas. Ten sice dosáhl nejvyšších hodností ze všech Gallasů tohoto období, na druhou stranu na svých statcích vůbec nepobýval a pobíral z nich pouze finanční

prostředky k financování svých reprezentačních povinností. Ziskat je bylo povinností právě Platze, který měl v době nepřítomnosti majitele panství volnou ruku a dosáhl tak i vrcholu své kariéry.

Po smrti Jana Václava Gallase se stal dědicem jeho syn z prvního manželství Filip Josef. Protože byl v době otcovy smrti nezletilý, ujala se správy dědictví opět hraběnka Johanna Emerencie, babička Filipa Josefa. I přes své stáří vykonávala hraběnka poručnické povinnosti s velkým úsilím a obětavostí do vnukovy plnoletosti v roce 1725. I na počátku tohoto období se opírala o Platzovy služby a to až do jeho smrti v roce 1722.

Je tedy jasné, že pro kariéru osobnosti jakou byl Kristián Karel Platz se konstelace Gallasů v tomto období stala velmi příznivou. Začátek jeho kariéry začala za stárnoucího a nemocného Františka Ferdinanda, největšího rozmachu dosáhla za věčně nepřítomného Jana Václava, za něhož měla tedy rozhodující slovo Johanna Emerencie, která vzhledem ke svým osobním vlastnostem a okolnostem doby svěřila postupně Platzovi všechnu moc ve správě statků a učinila ho nepostradatelným.

2.3.2. Platzova úřední činnost

Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu se narodil v Liberci 28. února 1663 v dnešní Moskevské ulici jako sedmé z devíti dětí soukeníka Friedricha Platze¹⁹⁰, který se sem přistěhoval ve 40. letech 17. století z Frýdlantu. Velmi brzy zahájil úřednickou kariéru jako pomocník v liberecké vrchnostenské kanceláři a už v roce 1686 byl důchodním písařem ve Frýdlantě¹⁹¹, jemuž například odváděli rychtáři některých vsí pokuty, uložené za účast na nevolnickém odboji. Tehdejším frýdlantským hejtmanem byl Heinrich W. Neumann z Neubergu¹⁹², který byl v roce 1688 z této funkce odvolán pro údajné finanční machinace. Zdá se, že k jeho odvolání přispěl i Platz, který jej snad i díky tomu v pozici frýdlantského hejtmana v roce 1690 nahradil. Právě v tomto roce přišel první výrazný zlom v kariéře Kristiána Karla z Platz, neboť po smrti libereckého hejtmana Bernharda Františka Flicka se stal správcem i libereckého panství. V jednom roce se tak stal hlavou vrchnostenské

190 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 42.

191 R. ANDĚL, *Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu v čele správy gallasovských statků (1690 – 1722)*, In: *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách*, s. 126.

192 Týž, s. 126.

správy dvou významných panství a zároveň také představeným svých dřívějších kolegů. Aby si vynutil jejich uznání a respekt, nasadil tvrdý kurz, při jehož prosazování neváhal použít i hrozeb, osočování podřízených u vrchnosti, poukazováním na jejich neschopnost nebo udávání.

Současně se však staral, aby se jeho činnost promítla v práci ostatních úředníků a položila se jako kontrolní opatření mezi ně a hraběcí vrchnost, čímž získal přehled o jejich práci, zmenšoval možnost machinací a přinášel důkazy o své čínorodosti. Platzova nejlepší kvalifikace však byla schopnost opatřit pro Gallasů peníze, kterých potřebovali vskutku hodně. Není proto divu, že některé žádosti zejména od hraběnky Johanny Emerencie byly přednášeny formou, která nebyla dalece od proseb. Tehdy se ukázal příznačný přístup hejtmanův, který přijímal žádosti a příkazy své vrchnosti, splnil je však až po několikerych urgencích, když se jejich finanční tíseň stala téměř kritickou. Tím dosáhl toho, že mnohdy vystupoval až v roli zachránce. Gallasům se tento postup pravděpodobně příliš nelíbil, ale Platzova schopnost sehnat finance zřejmě převážila nad jejich nelibostí.

Platzův postup při opatrování peněz spočíval především v tom, že čerpal z dřívějších zdrojů vrchnostenských příjmů a vedle nich nacházel a vytvářel zdroje nové. Tak například nechal zřídit vrchnostenský sklad vlny v Liberci, z něhož byli soukeníci povinni odebírat základní surovinu za vyšší cenu než jinde, ale zároveň nezrušil poplatek 500 zlatých, který jim uložil předchozí hejtman za právo svobodného nákupu vlny. Roční poplatek za používání vrchnostenské valchy zvýšil na 1000 zlatých a za poplatek 50 zlatých ročně zbavil liberecké soukeníky povinnosti odebírat sýr z panského dvora. Ovšem tento sýr museli brát poddaní jinde. Zároveň se výrazným zdrojem příjmů staly pokuty, například za nedodržení policejní hodiny stanovené v Liberci na 21 hodinu, konání nedovolených večerních schůzek měšťanů a podobně.

Platzova hospodářská podnikavost se vyplácela nejen Gallasům, ale také samotnému hejtmanovi. Už v roce 1699 byl titulován vrchním hejtmanem gallasovských panství a v roce 1702 byl dokonce povýšen do šlechtického stavu¹⁹³, což se stalo snad na přímlovu hraběte Jana Václava Gallase. Jeho postup na společenském žebříčku tím ovšem nebyl ukončen, neboť v roce 1706, snad opět díky přímlovám hraběte Jana Václava, byl povýšen do rytířského stavu¹⁹⁴. Platzovi

193 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 42.

194 R. ANDĚL, *Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu v čele správy gallasovských statků (1690 – 1722)*, In: *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách*, s.

se tak otevíral přístup do šlechtické společnosti ještě ve větší míře než doposud. Krom toho začal své tituly opírat o pozemkové vlastnictví, aby se i po této stránce vyrovnal ostatním ze své společnosti. V roce 1712 získal od hraběte Gallase v léno statek Vítkov poblíž Chrastavy, kde si nechal postavit vlastní sídlo a v roce 1717 získal sousední Novou Ves-Mlýnici¹⁹⁵. O čtyři roky později odkoupil od hraběte Bubny za 127 000 zlatých alodiální statek Skřivany-Myštěves na Bydžovsku¹⁹⁶.

To už bylo v době, kdy se kromě rozšiřování majetku odehrály v životě gallasovského hejtmána další důležité události. Zejména to byl rok 1704 a další rozšíření gallasovských držav o panství Grabštejn, jehož dohledem byl pověřen opět Platz. Kromě toho stoupl i ve společenské hierarchii a to v roce 1716, kdy se stal císařským a královským radou. V dubnu téhož roku mu zemřela první manželka Ludmila, čehož využil ke sňatku se šlechtičnou Annou Marií, rozenou Krebekovou z Thuwaldu v červnu 1716¹⁹⁷, takže se i příbuzenskými svazky zařadil mezi aristokracii.

Právě na začátku 18. století Gallasové žádali ještě ve větší míře peníze pro splnění svých společenských ambicí, což napomáhalo i Platzovi, na jehož možnostech získat peníze již byli Gallasové téměř závislí a zároveň mu tím pomáhali i v jeho společenském postupu. Příkladem budiž ucházení se hraběte Jana Václava o některý ze zemských úřadů, které bylo možno získat jen za hotové peníze do císařské pokladny. Gallasovu pozici komplikovalo to, že byl mimo zemi a navíc musel vynakládat nemalé částky na krytí výdajů své vyslanecké činnosti v Londýně a Haagu. I přes to se Platzovi na žádost hraběnky Johanny Emerencie podařilo z větší části sehnat částku 100 000 zlatých¹⁹⁸ potřebných pro získání zemského úřadu nejvyššího maršálka království pro hraběte Jana Václava.

Po roce 1715 byl tedy Platz na vrcholu co do hodností i majetku. Přesto se ocitl za zenitem životní dráhy. Zhoršoval se jeho zdravotní stav a začaly se objevovat nemalé obtíže s udržením chodu panství. Především v letech 1718 – 1722 se stále více ozývaly kritické tóny ze strany Gallasů. Ty zesílily zejména po smrti hraběte

130.

195 R. KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 42.

196 Týž, s. 42.

197 R. ANDĚL, *Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu v čele správy gallasovských statků (1690 – 1722)*, In: *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách*, s. 131.

198 Z celkové sumy sto tisíc zlatých získal Platz 69 tisíc, 31 tisíc sehnala sama hraběnka Johanna Emerencie ve Vídni. Většina uvedené sumy pak byla získána půjčkou na vysoké úroky, což museli nakonec splatit poddaní gallasovských panství.

Jana Václava, neboť Platz nehodlal nic slevit ze svých samovládných praktik, na něž si tak zvykl za života hraběte, který na svých panstvích prakticky nepobýval. Hejtman se tak nejednou dostal do sporu s hraběnkou Johannou Emerencií, která opět převzala správu gallsovského majetku, tentokrát za svého nezletilého vnuka Filipa Josefa. Hraběnka se ujala řízení rodových panství poměrně vehementně a zdá se, že nejdéle na počátku roku 1720 si byla vědoma finančních machinací svého hejtmana. Proto žádala, aby Platz vedl přehledné účetnictví, které by sama mohla řádně kontrolovat. Platz se totiž snažil učinit pohled na účetnictví zcela nepřehledným a nadto předkládal hraběnce účetní doklady v opisech, nikoli v originálech. Dále také slučoval příjmové a výdajové položky z různých panství a tím činil účtování pro kontrolu nepřehledným, což mu umožňovalo hospodařit podle vlastních potřeb.

Hraběčina nespokojenost se však netýkala pouze Platzova systému účetnictví, ale i některých opatření hospodářské povahy. Tak například zakázala propachtování panských dvorů na Frýdlantsku a také prohlédla Platzovu taktiku svalování viny na druhé. Platz si naopak stále více stěžoval na svůj zdravotní stav – bolesti, chvění po těle, nespavost a další potíže. Pouze strach ze všemocného hejtmana udržoval na panstvích dosavadní chod věcí, avšak Platz si uvědomoval, že mu hraběnka přestávala věřit a že pouze osobní přítomnost v úřadě mohla zabránit odhalení jeho machinací. Jak se zdá, nebyl již schopen psychicky takovou situaci zvládnout, a tak se uchýloval ke steskům nad nevděkem, jehož se mu dostává za dlouholeté služby. Snad to byla snaha vynutit si hraběčin soucit. Nakonec se však dostal do situace, z níž neviděl východisko. Právě zde lze hledat pohnutky k sepsání závěti krátce před jeho smrtí 21. května 1722 na frýdlantském zámku za přítomnosti sedmi svědků z Frýdlantu¹⁹⁹. Překvapující v závěti byl zejména šestý odstavec, v němž hejtman odkázal nedávno zakoupený statek Skřivany-Myštěves hraběti Filipu Josefu Gallasovi. Jako možné vysvětlení se nabízí, že si byl Platz až příliš dobře vědom různých nesrovnalostí, jichž se dopustil, a chtěl tímto způsobem zabránit jejich možnému přešetřování.

Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu zemřel 18. srpna 1722 na frýdlantském zámku²⁰⁰, o dva dny později byl převezen do Liberce a pohřben v hrobce kostela sv.

199 R. ANDĚL, *Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu v čele správy gallasovských statků (1690 – 1722)*, In: Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách, s. 133.

200 R. KARPAŠ, *Knihy o Liberci*, s. 43.

Kříže. Tím však jeho osud nebyl uzavřen, neboť po jeho smrti začaly do vrchnostenské kanceláře přicházet nové a nové stížnosti a obvinění na bývalého hejtmana. Obce i jednotlivci se dožadovali úhrady škod, které jim Platz způsobil. Celkem se požadované škody přehouply přes 50 000 zlatých z toho jen na Liberecku postižení požadovali necelých 35 000. Celé soudní řízení trvalo přes šest let a uhrazena nakonec byla pouze třetina pohledávek.

3. FRÝDLANT, LIBEREC, LEMBERK A GRABŠTEJN - HISTORICKO-STAVEBNÍ VÝVOJ GALLASOVSKÝCH SÍDEL

3.1. Hrad a zámek Frýdlant

Hrad Frýdlant se majestátně tyčí na čedičovém ostrohu nad říčkou Smědou přibližně 23 km severně od Liberce. Hradu připadla významná strážní úloha při křižovatce starých cest – přes Frýdlant mířila cesta od Žitavy na severovýchod do Slezska, jiná vedla do Zhořelecka a další vedla na jih přes Jizerské hory do Ponisí. Kdy přesně hrad vznikl není známo, jisté však je, že to bylo někdy ve 13. století²⁰¹. Mohutný raně gotický hrad pak prošel několika stavebními úpravami, z nichž nejvýznamnější probíhala od poloviny 16. století až do roku 1602²⁰². Výsledkem této dlouhodobé a mohutné přestavby bylo přebudování hradu na renesanční zámek. V létě 1634 získal frýdlantské panství i se zámek hrabě Jan Matyáš Gallas, tedy v době probíhající třicetileté války, která se Frýdlantu velmi úzce dotýkala. Veškeré stavební úpravy v tomto období se soustředily pouze na zlepšení obraných schopností objektu. Střídání posádek, nedostatek finančních prostředků i nejistota poměrů bránily větším stavebním úpravám zámku. To bylo umocněno i tím, že byl hrabě Matyáš neustále mimo Frýdlant a ani o něj neprojevoval nijak velký zájem. Největší stavební úpravu tak paradoxně provedli Švédové v letech 1646-1647²⁰³, kdy před hlavní bránou vybudovali mohutný barbakán, západní, severní a východní předhradí obklopili mohutnou zdí, která na svých koncích a uprostřed vybíhá do pětibokých bašt a upravili i hradní příkop²⁰⁴.

Hospodářské potíže druhé poloviny 17. století a nedostatek finančních prostředků hraběte Františka Ferdinanda se projeví i na Frýdlantě – neměl dostatek peněz na rozšiřování zámku a tak na Frýdlantě probíhaly pouze nutné udržovací práce. Jednalo se o opravy po skončeném válečném konfliktu, ale především o opravy po

201 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s.116. Existence hradu je doložena v roce 1278, ale pravděpodobně vznikl dříve.

202 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 237.

203 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s.121.

204 J.V. SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, nečíslováno.

požáru, který zasáhl zámek začátkem dubna 1676 po úderu blesku²⁰⁵. Další požár zachvátil Frýdlant v roce 1684²⁰⁶, kdy byla zasažena i střecha kaple. Některé úpravy se týkaly i interiérů, například v roce 1662²⁰⁷ byl v kapli instalován druhý oltář. Významnější úpravy interiérů však provedl až italský architekt Marcantonio Canevale²⁰⁸ (1652-1711). Ten upravil a renovoval původní hradní místnosti barokní štukovou výzdobou a vlašskými krby. Jeden z takových mohutných barokních krbů byl zbudován i v tzv. rytířském sále a je doplněn aliančním pískovcovým znakem²⁰⁹ hraběte Františka Ferdinanda Gallase a jeho ženy hraběnky Johanny Emerencie Gaschin-Rosenberg.

Během válek o Slezsko byl frýdlantský zámek dvakrát obsazen pruskými vojáky a to v roce 1744 a o třináct let později v roce 1757²¹⁰. Mezi tím došlo v roce 1749 k dalším stavební úpravě zámku, kdy vznikly terasy při dolním nádvoří²¹¹.

V druhé polovině 18. století dali na Frýdlantě Clam-Gallasové udělat větší stavební úpravy. Na dolním nádvoří mezi první branou a zámkem bylo v roce 1767 postaveno tzv. kastelánské křídlo²¹² a před barbakánem nové konírny, které však byly v roce 1867 odstraněny²¹³. Kromě toho byly provedeny některé zásahy u již stojících budov. Došlo k opravě fasád, jimž se dostalo barevného tónování. Tím však byla zakryta původní renesanční sgrafita. Byly také sneseny staré renesanční štíty a místo sedlových střech byly objekty zastřešeny novými mansardovými střechami. Ve vnitřním uspořádání zámku se stavební úpravy projevily v tom, že obytné prostory panstva se soustředily v zámku a původní hradní síně byly uvolněny pro zámecké sbírky, které založil hrabě Kristián Filip a hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas. Zhruba v této podobě navštívil zámek císař Josef II., který na Frýdlantě pobýval v roce 1779²¹⁴. Počátkem 19. století dostala zámecká fasáda šedou barvu a mělo dojít k dalším úpravám dolní části zámku, které však nebyly

205 R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*, s. 75.

206 Týž, s. 75.

207 Týž, s. 75.

208 J.V. SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, nečíslováno.

209 Týž.

210 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s.123.

211 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 237.

212 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s.123. Zda šlo skutečně o novostavbu není zcela jasné, protože na některých starších vyobrazení je tato budova zachycena v původní podobě. Z toho lze usoudit, že se v roce 1767 jednalo pouze o přestavbu starší budovy.

213 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 237.

214 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s.123.

realizovány. Zajímavé je, že se v roce 1801 Clam-Gallasové rozhodli zpřístupnit své zámecké sbírky veřejnosti a v místnosti bývalého hradu přetvořili na muzeum.

Další významné úpravy Frýdlantu realizoval hrabě Eduard Clam-Gallas v letech 1867-1870²¹⁵. Poměrně velkorysou přestavbu řídil vídeňský stavitel Wilhelm Hecke²¹⁶ (1828-1910), podle jehož plánu byla přestavěna dolní část zámku v duchu novorenesance. V letech 1867-1869²¹⁷ postavil jednopatrové křídlo navazující na dolní zámek. V téže době došlo i k přestavbě kastelánského křídla opět v duchu novorenesance. Na staré pětiboké baště ze švédských dob byla postavena malá věž se střílami a cimbuřím, fasády zámku dostaly nové sgrafitové omítky a celkový novorenesanční vzhled byl doplněn štíty a vikýři. Kromě toho byla v roce 1871 malířem Franzem Dietrichem²¹⁸ (*1838) nově vyzdobena i zámecká kaple.

Přestavba v 60. a 70. letech 19. století byla poslední větší stavební akce na Frýdlantu. Další stavební úpravy byly spíše drobného charakteru, většinou se jednalo o nutné udržovací práce. Po smrti posledního mužského potomka rodu Clam-Gallasů, hraběte Františka, zdělila Frýdlant jeho dcera Klotilda, které však byl zámek v roce 1945 zkonfiskován²¹⁹. Po převzetí objektu státem byl zámek zařazen mezi vybrané památky a zpřístupněn veřejnosti.

215 R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky Libereckého kraje*, s. 169.

216 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 238.

217 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s.123.

218 J.V. SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, nečíslováno.

219 R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*, s. 79.

3.2. Zámek Liberec

Liberecký zámek je v samotném středu města a nechal si jej v letech 1583-1587 vybudovat tehdejší majitel panství Kryštof z Redernu²²⁰ († 1591). Zámecká budova byla renesanční a sloužila jako Kryštofovo reprezentační sídlo (později označována jako redernský zámek nebo křídlo). Po jeho smrti převzala správu panství, a tedy i zámku, Kryštofova žena Kateřina, rozená hraběnka Šliková. Díky ní došlo v letech 1604-1606²²¹ k rozšíření zámku o zámeckou kapli a v roce 1609²²² bylo přistavěno nové, tzv. nosticovské křídlo. V roce 1615 však stará část zámku vyhořela a byla přestavěna v pozdně renesančním slohu stavitelem Janem Arkonem ze Žitavy²²³.

V létě roku 1634²²⁴ získal liberecké panství i se zámek hrabě Jan Matyáš Gallas. Avšak za Gallasů a později i Clam-Gallasů zámek nedošel výraznějších změn především proto, že Gallasové dávali přednost Frýdlantu a v Liberci se zdržovali poměrně málo. Teprve období v druhé polovině 18. století znamenalo pro liberecký zámek podstatnou změnu. Hrabě Kristián Filip Clam-Gallas často se svou rodinou bydlel v Liberci, a proto nechal v letech 1773-1776²²⁵ přistavět na východní straně nový (též letní nebo zahradní) zámek podle návrhu panského stavitele Jana Josefa Kunzeho²²⁶ (1724-1800), který zároveň celou stavbu řídil. Původní vnitřní rokokové vybavení bylo navrženo francouzským architektem usedlým v Praze Louisem Grenierem z Amiensu²²⁷. Podle jeho návrhu provedl štukatérské práce Josef Bossi, práce z mramoru Jan Lauer mann a Jan Jedliczka²²⁸ – všichni z Prahy. Současně dostala parkovou úpravu celá zámecká zahrada o výměře téměř čtyř hektarů²²⁹.

Jan Josef Kunze řídil i rozsáhlou přestavbu starého zámku v letech 1785-1786²³⁰, při níž došlo ke změně jeho pozdně renesanční podoby. Současně došlo i k vnitřním

220 R. ANDĚL a kol., *Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 267.

221 S. TECHNIK, *Liberecké domy hovoří I*, s. 6.

222 L. PEKAŘ, *Skleněný zámek Liberec*, nečíslováno.

223 S. TECHNIK, *Liberecké domy hovoří I*, s. 6.

224 R. ANDĚL a kol., *Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 267.

225 S. TECHNIK, *Stavební památky Liberce: Gotika, renesance, baroko*, s. 14.

226 Týž, s. 14.

227 S. TECHNIK, *Stavební památky Liberce: Klasicismus a empír*, s. 6.

228 R. KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 60.

229 S. TECHNIK, *Stavební památky Liberce: Gotika, renesance, baroko*, s. 14.

230 L. PEKAŘ, *Skleněný zámek Liberec*, nečíslováno.

přestavbám v nosticovském křídle z důvodů propojení starého zámku s novým. Kromě toho byly postupně odstraněny i zdi ohrazující zámek, z nichž zůstala pouze severní bašta u kaple, označována také jako zvonice. Pod ní byla přistavěna přízemní stavba pro kastelána, zvaná kaplanka. Ve snaze dodat panskému sídlu většího významu také krásným okolím a vytvořit důstojný příjezd směrem od Prahy rozhodl se hrabě Kristián Filip k založení nové městské čtvrti, která dostala název po svém zakladateli – Kristiánov²³¹. Jižně od zámku došlo k parcelaci pozemků panského dvora a začaly se stavět nové domy. První vznikla Panská ulice²³² (dnes ulice 8. března), která byla příjezdovou cestou k nově vybudované zámecké bráně a zároveň měla sloužit jako promenáda nové čtvrti.

Další větší úpravy v areálu libereckého zámku byly provedeny v polovině 19. století. V letech 1852-1854²³³ nechal hrabě Eduard Clam-Gallas přestavět podle plánů vídeňského architekta Friedricha Augusta ze Stache²³⁴ nový zámek v romanticko-klasicistním slohu s mnohými novorenesančními prvky. Stavbu řídil další vídeňský architekt Heinrich Ferstel²³⁵, který mimo jiných úprav vytvořil mohutnou čtyřbokou věží nejen novou dominantu zámku, ale zároveň spojil dosud izolovaně stojící nový zámek s nosticovským křídlem.

Na konci 19. století došlo k významným změnám nejbližšího okolí zámku na západní straně. Vznikly zde nové ulice Klotyldina (dnes Palachova), Pivovarská (dnes Rumunská) a Gutenbergova²³⁶, které měly odlehčit dopravě ve středu města. Vzájemné propojení Klotyldiny a Pivovarské ulice si však vyžádalo snížení terénu před zámkem téměř o čtyři metry²³⁷. Tím došlo k obnažení značné části suterénu starého zámku (redernského křídla) a původní vstup se ocitl vysoko nad terénem a musel být uzavřen.

Podstatných změn se dostalo i zámeckému parku. Koncem 19. a začátkem 20. století ho postihly regulační zásahy na všech stranách. Podstatnou část z něj odkrojily Gutenbergova a Komenského ulice a zbylá část byla značně zredukována

231 B. KUBÁT, *Liberecký zámek*, s. 11.

232 Týž, s. 11.

233 S. TECHNIK, *Liberecké domy hovoří I*, s. 7.

234 B. KUBÁT, *Liberecký zámek*, s. 11.

235 Týž, s. 11.

236 S. TECHNIK, *Stavební památky Liberce: Gotika, renesance, baroko*, s. 15.

237 Týž, *Liberecké domy hovoří I*, s. 7.

výstavbou české obecné a měšťanské školy v roce 1935²³⁸. Tragédií zbytku zuboženého parku byla necitelná výstavba letního kina v roce 1950²³⁹.

Od poloviny 19. století postupně přestal liberecký zámek sloužit svému původnímu poslání. V roce 1850²⁴⁰ byl v redernském křídle umístěn okresní soud a byty úředníků a později postihl podobný osud celý zámek. V roce 1927²⁴¹ byl nový zámek přeměněn na ubytovnu zámecké správy, přičemž došlo k zničení původní vnitřní výzdoby z konce 18. století. V roce 1933²⁴² převzal zámek stát, který v něm umístil ředitelství Státních lesů a statků. Státní lesy užívaly zámek i po druhé světové válce, ale v 50. letech převzala redernské křídlo liberecká vysoká škola. V sedmdesátých letech pak převzal nový zámek a nosticovské křídlo Skloexport, který v roce 1986²⁴³ převzal od vysoké školy i redernské křídlo. V letech 1986-1990²⁴⁴ probíhala mohutná rekonstrukce celého zámku a okolí s tím, že zámek byl přebudován na reprezentační sídlo Skloexportu a zároveň jako muzeum skla. V nynější době je po krachu Skloexportu zámek na prodej.

238 R. KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 61.

239 Týž, s. 61.

240 L. PEKAŘ, *Skleněný zámek Liberec*, nečíslováno.

241 R. KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 61.

242 S. TECHNIK, *Liberecké domy hovoří I*, s. 7.

243 R. KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 61.

244 Týž, s. 61.

3.3. Zámek Lemberk

Lemberk se nachází 2 km severovýchodně od Jablonného v Podještědí a jeho počátky spadají do první poloviny 13. století. Původně se jednalo o pomezí strážný hrad zbudovaný pro ochranu cestujících při cestě do Lužice na vysokém skalním ostrohu, jehož název byl Löwenberg²⁴⁵. Jeho zakladatelem byl Havel z rodu Markvarticů, zvaný Havel z Jablonného a Lemberka²⁴⁶, přičemž jej nechal postavit někdy kolem roku 1241²⁴⁷. Rozsáhlou přestavbou v druhé polovině 16. století byl z Lemberka učiněn zámek, který i v dalších obdobích procházel stavebními úpravami.

Dne 19. srpna 1726²⁴⁸ získal leberské panství včetně zámku hrabě Filip Josef Gallas, který jej odkoupil od tehdejšího majitele hraběte Karla Josefa Bredy. Filip Josef však přebýval převážně v Praze nebo na zámku Frýdlant, i přes to nechal mezi lety 1730 – 1750 provést opravu zámku, při které však nebylo nijak výrazně zasaženo do jeho půdorysu nebo výzdoby. Během sedmileté války (1757 – 1764) vtrhla v roce 1757 pruská armáda do okolí Jablonného v Podještědí²⁴⁹ a zabrala i leberský zámek. V takzvaném Bajkovém sále leberského zámku pak v roce 1758 Prusové zřídili polní lazaret pro vojáky raněné v bitvě u Hochkirku v říjnu 1758²⁵⁰ (v Sasku nedaleko Budyšína). Následkem nedostatku léků a špatného zásobování tehdy zemřelo na Lemberku více než 1000 mužů²⁵¹, kteří byli pohřbeni nedaleko zámku v lesní rokli - toto místo dnes připomíná velký dřevěný kříž. Pruská armáda opustila zámek ve zrušeném stavu. Podle dochovaných zpráv chyběla v zámku okna i dveře a nenacházela se zde ani jedna obyvatelná místnost²⁵².

To už však zámek přešel do rukou nového majitele hraběte Kristiána Filipa Clam-Gallase, který však byl příliš mlád, aby se mohl starat o svůj majetek. Proto byla správa clam-gallasovského majetku v rukou jeho otce Jana Kryštofa svobodného

245 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 258.

246 R. ČERNÁ, *Zámek Lemberk*, nečíslováno.

247 R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky Libereckého kraje*, s. 157.

248 KOLEKTIV AUTORŮ, *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk*, nečíslováno.

249 R. ČERNÁ, *Zámek Lemberk*, nečíslováno.

250 KOLEKTIV AUTORŮ, *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk*, nečíslováno.

251 Týž.

252 Týž.

pána (od roku 1759 hraběte) z Clamu. Samotný Kristián Filip převzal správu svého majetku až v roce 1770.

Ani po skončení sedmileté války se Lemberk přes svůj špatný stav nevyhnul dalším těžkostem. V roce 1775 vypukly všeobecné selské protirobotní nepokoje, které leberské panství nejvíce zasáhly v průběhu března. Dne 27. března 1775 dokonce došlo k vyrabování samotného zámku²⁵³. V tomto období se dá o zámku hovořit jako o zcela zničeném a neobyvatelném. Stav zámku nepomohlo ani to, že se Clam-Gallasové na Lemberku objevovali velmi sporadicky, neboť se zdržovali především v Praze, Frýdlantě nebo Liberci.

Na konci 18. století přistoupili Clam-Gallasové k nutným opravám, které byly prováděny postupně a protáhly se až do poloviny 19. století. Nejprve bylo opraveno přízemí východního křídla zámku a později i první patro tohoto křídla. V roce 1819 došlo k opravě a rekonstrukci západního křídla, a to především tzv. Sálu bajek²⁵⁴. V první polovině 19. století bylo opraveno jižní a severní křídlo s výjimkou nejhořejších pater, jejichž rekonstrukce probíhala až do konce 19. století. Jak už bylo zmíněno výše, majitelé zámku se na něm objevovali pouze příležitostně. O Malém zájmu o zámek, který se stále opravoval, svědčí i to, že v průběhu 19. století rozprodali Clam-Gallasové většinu z původního vybavení zámku. Jedny z posledních prací, které se za Clam-Gallasů na Lemberku uskutečnily, byly štukatérské výzdoby Jana Dukáta prováděné v letech 1904-1910²⁵⁵. Jednalo se o obnovení a doplnění štukové výzdoby ze 17. století.

Stejně jako za sedmileté války se měly pro Lemberk stát pohromou i napoleonské války na počátku 19. století. V roce 1813, kdy severní pohraničí Čech obsadili Francouzi, kteří se dostali i do Jablonného v Podještědí, se měl Lemberk stát opět polním lazaretem tentokrát pro francouzské vojáky. Naštěstí pro něj i celý kraj nedošlo poblíž Lemberku k žádnému střetnutí francouzských a rakouských armád a zámek byl tomuto osudu ušetřen. Pro stejný účel, tedy pro polní lazaret, měl zámek sloužit i v době prusko-rakouské války v roce 1866, ale ani tentokrát se tak nestalo.

Clam-Gallasové měli zámek v držení až do roku 1930, kdy zemřel poslední mužský potomek rodu hrabě František Clam-Gallas. O rodinný majetek se rozdělilo jeho sedm dcer, přičemž Lemberk získala hraběnka Gabriela, provdaná Aursperková. Tím zámek přešel do vlastnictví rodu Aursperků, kteří jej vlastnili do

253 KOLEKTIV AUTORŮ, *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk*, nečíslováno.

254 Tyž.

255 E. POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*, s. 220.

roku 1941, kdy byl Lemberk zabrán administrativními složkami nacistických okupačních orgánů až do konce druhé světové války²⁵⁶. V roce 1945 přešel zámek do státního držení, přičemž po rozsáhlých rekonstrukčních pracích od 70. let je od roku 1992 postupně zpřístupňován veřejnosti.

²⁵⁶ M. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Lemberk*, s. 2.

3.4. Zámek Grabštejn

Někdejší hrad Grabštejn býval jedním z pomezních hradů severních Čech a jeho úkolem bylo chránit cestu Ponisím z Čech do Lužice, o čemž svědčí nejen jeho poloha na skalnaté plošině nad údolím Nisy. Nachází se 2,5 km východně od Hrádku nad Nisou, přičemž doba jeho vzniku se nedá přesně určit. První doložené historické prameny uvádějí hrad Grabštejn až v druhé polovině 13. století. Původní gotický hrad prošel celou řadou stavebních úprav, které se zpočátku týkaly především jeho rozšiřování. V druhé polovině 16. století byl hrad přebudován na zámek a zároveň byl doplněn novým (též dolním) zámkem. V dalším období na zámku probíhaly úpravy spíše menšího charakteru.

V roce 1704 byl tehdejší majitel kníže Jan Josef z Trauttmansdorfu (1676-1713) nucen pro své dluhy celé panství i se zámkem prodat hraběti Janu Václavu Gallasovi²⁵⁷. V době gallasovské (a později i clam-gallasovské) došlo k několika stavebním úpravám dispozic zámeckých budov i úpravám interiérů. To se týká například barokních úprav z roku 1782²⁵⁸, které zasáhly převážně vnitřní zařízení zámku. V letech 1818-1819 proběhly na Grabštejně další stavební práce, ale jednalo se především o nutné opravy. Jedna z největších stavebních úprav v době clam-gallasovské je spojena s přírodní katastrofou, která zasáhla tzv. horní zámek. V roce 1843 udeřil blesk do velké věže²⁵⁹, kterou zapálil, přičemž požár zachvátil i střechy a nejvyšší patro přilehlého severního křídla horního zámku. V důsledku toho došlo k opravě a přestavbě jeho poničených částí. Vnější plášť Grabštejna dostal klasicistní vzhled²⁶⁰, opraveno bylo i ukončení věže a střechy byly nově zastřešeny – to vše v roce 1844²⁶¹. Kromě toho došlo i ke snížení poničených budov o jedno poschodí²⁶². Další požár zasáhl horní zámek v roce 1848²⁶³ a poničil především výzdobu v kapli sv. Barbory.

257 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 126.

258 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 239.

259 E. FUČÍKOVÁ, *Státní hrad Grabštejn*, s. 5.

260 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 239.

261 E. FUČÍKOVÁ, *Státní hrad Grabštejn*, s. 5.

262 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 127.

263 R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky Libereckého kraje*, s. 180.

V roce 1818²⁶⁴ nechal přestavět hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas budovu v dolní části rozsáhlého komplexu, která dosud sloužila pro zámecké úřednictvo, do klasicistní podoby, čímž vznikl nový (též dolní) zámek. Téhož roku byl kolem nového zámku založen rozsáhlý park a v roce 1833²⁶⁵ byl celý dolní komplex rozšířen a hostinský dům.

V červenci 1927 na základě pozemkové reformy bylo Státním pozemkovým úřadem v Praze poslednímu mužskému potomku hraběti Františku Clam-Gallasovi z větší části vyvlastněno grabštejské panství, zbylé území musel za nepříliš výhodných podmínek pronajmout²⁶⁶. Z původního grabštejského panství mu tak fakticky v držení zůstal pouze zámek. Ten v roce 1930 po smrti hraběte Františka získala jeho dcera hraběnka Marie Clam-Gallasová, provdaná Podstatná-Lichtenštejská (1893-1959), které však byl v roce 1945 konfiskován²⁶⁷.

Poté, co zámek zabral stát, se stal objekt rekreačním střediskem pro české vojáky z druhé světové války, ale už v roce 1953 bylo z Terezína do jeho zdí přesunuto Armádní výcvikové středisko psů a psovodů²⁶⁸. Po čase však vojáci začali využívat pouze prostory nového zámku a přilehlých budov a samotný starý (horní) zámek byl opuštěný. Tak došlo k postupnému chátrání a devastaci celého objektu až do neobyvatelné podoby. V roce 1975 přešel starý zámek do vlastnictví Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem, který od roku 1989 provádí postupné opravy polozříceného objektu²⁶⁹.

264 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 127.

265 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 239.

266 M. ŘEHÁČEK, *Hrádecké obce*, s. 186.

267 P. ČERMÁK, *Convictus: Mezinárodní nadace na záchranu a další využití hradu Grabštejn*, nestránkováno.

268 M. ŘEHÁČEK, *Hrádecké obce*, s. 186.

269 E. FUČÍKOVÁ, *Státní hrad Grabštejn*, s. 5.

4. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ ČÁSTI GALLASOVSKÝCH HRADŮ A ZÁMKŮ

4.1. Hrad a zámek Frýdlant

4.1.1. Popis hradu a zámku

Frýdlant byl zbudován jako mohutný strážný raně gotický hrad někdy v druhé polovině 13. století. Kdy přesně k tomu došlo není známo - první dochované historické zmínky o hradě pocházejí z roku 1278²⁷⁰, ale zdá se, že v té době již hrad stál. V první polovině 16. století za vlády Biberštejnů došlo k pronikavé přestavbě hradu na renesanční zámek, kterou dokončil poslední člen rodu Kryštof z Biberštejna²⁷¹ († 1551). V dalších úpravách původního hradu na renesanční zámek pokračovali i noví majitelé Frýdlantu Redernové. Největší stavební práce na zámku probíhaly ke konci 16. století za Melchiora z Redernu²⁷² (1555-1600). I po roce 1600 procházel Frýdlant dalšími velkými stavebními úpravami (viz výše), které měnily jeho vzhled a velikost.

Frýdlant je zajímavým spojením dvou architektonických útvarů – středověkého hradu a renesančního zámku. Celkově jej lze označit za renesanční objekt, který je tvořen dvěma částmi – horní část je původní hrad přestavěný v duchu renesance (jeho časté označení je starý hrad), dolní část tvoří tzv. nový zámek.

Horní část frýdlantského zámku je tvořena několika křídly budov kolem nepravidelného nádvoří. Především je to původní starý hrad, který je ve své dnešní podobě dvoupatrovou stavbou, jíž dominuje vysoká válcovitá věž (indica) s ochozem a vlašskou bání s dvěma tzv. lucernami²⁷³. Přístup do hradu je na východní straně půlkruhovitým portálem s předloženým balustrádovým schodištěm z druhé poloviny 17. století²⁷⁴. V hlavním reprezentačním severním křídle, které je přístupné z dvouramenného barokního schodiště vedle věže, se nacházejí rozlehlé

270 J.V. SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, nečíslováno.

271 Týž.

272 Týž.

273 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 348.

274 Týž, s. 348.

reprezentační místnosti, sklenuté lunetovými klenbami a zdobené štukovými rámy²⁷⁵. Východní trakt je přístupný šnekovou schodišťovou vížkou a nádvorní průčelí je zdobeno podobnou sgrafitovou výzdobu jako dolní zámek. Západní křídlo z počátku 16. století má zachovalé některé pozdně gotické architektonické články. Po požáru v roce 1676 byl do fasády tohoto křídla včleněn velký erb hraběte Matyáše Gallase s latinským nápisem a válečnými emblémy²⁷⁶. Jižní křídlo z poloviny 16. století navazuje na západní křídlo v jihozápadním koutě v prvním a druhém patře renesanční loggii²⁷⁷, která je však zazděná.

Dolní část zámku je tvořena především tzv. novým zámekem, což je renesanční dvoupatrová obdélná budova s mansardovou střechou a figurativní sgrafitovou dekorací ve třech pásech nad sebou. Před průčelím budovy je osmiboká schodištní věž, která je opět pokryta sgrafitovou výzdobou a je zakončena barokní bání z roku 1687²⁷⁸. Vlevo k zámecké budově přiléhá původní kastelánské křídlo z druhé poloviny 17. století, které bylo přestavěno v 19. století v duchu novorenesance. Na něj navazuje další část zakončená čtvercovou věží, která byla součástí hradního opevnění. Vpravo k zámecké budově přiléhá kaple sv. Anny z přelomu 16. a 17. století, která je spojena s prvním patrem horního hradu mohutným zděným barokním prampouchem²⁷⁹. Celý prostorný dvůr před novým zámekem na západě uzavírají hradby. Do rozsáhlého frýdlantského komplexu se vchází branou v barbakánu, za níž následuje druhá brána, kterou se vchází na zámecký dvůr a která je pod čtvercovou věží.

4.1.2. Kaple sv. Anny

Zámecká kaple sv. Anny byla vybudována v letech 1598-1602 italským architektem Marcem Spazziem z Lanzi²⁸⁰. Jedná se o tříapsidový prostor kolem čtvercové střední části, k níž přiléhá krátká loď se zděnou tribunou²⁸¹, přičemž prostor levé apsidy je výškově rozdělen na oratoře. Strop je zaklenutý hvězdicovými klenbami se štukovými žebry, kdežto kruchta a oratoř je podklenuta klenbou lunetovou²⁸². Pod středovou apsidou byla dříve umístěná soukromá kaple

275 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 348.

276 Týž, s. 348.

277 Týž, s. 348.

278 Týž, s. 348.

279 R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*, s. 75.

280 R. ANDĚL, *Frýdlant v Čechách*, s. 6.

281 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 348.

282 Týž, s. 348.

kruhového půdorysu, ze které je dnes sklepní prostor. Kapli osvětluje přirozené světlo proudící do místnosti okny gotického charakteru s jednoduchou kružbou. Vnitřní prostor kaple je zdoben ornamentálními a figurálními sgrafity a temperovými malbami evangelistů z roku 1871 od drážďanského malíře Franze Dietricha²⁸³.

Velmi zajímavé je také zařízení kaple. Hlavní oltář je vyroben ze dřeva a jde o tradiční vázanou renesanční sloupovou architekturu s dvěma dvojicemi kanelovými korintskými sloupy, s vysokou predelou a nástavcem s tympanonem²⁸⁴. V predele je umístěn reliéf Poslední večeře a znaky Kateřiny z Redernu, rozené Šlikové²⁸⁵. V retáblu oltáře je reliéf Ukřižování, v nástavci reliéf Kladem do hrobu, mezi dvojicemi sloupů jsou sochy sv. Jana a sv. Lukáše a nad architrávem sochy sv. Marka a sv. Matouše²⁸⁶. Oltář pochází z let 1609-1610 a je společným dílem libereckého sochaře Ambrosia Fritsche a malíře K. Guttbiera²⁸⁷.

Boční barokní oltář z roku 1687²⁸⁸ je opět vytvořen jako sloupová architektura s hladkými korintskými sloupy a středovou nikou. V predele leží socha sv. Rozálie, na podstavcích sloupů jsou erby Gallasů a Gaschinů z Rosenbergu, vedle sloupů jsou na konzolách umístěny sochy sv. Šebestiána a sv. Rocha, v nástavci je obraz Panny Marie Pomocné a to vše na stranách zakončují sochy sv. Josefa a sv. Antonína²⁸⁹. Za zmínku stojí i renesanční kazatelna na vysokém osmibokém korpusu, na kterém jsou umístěny deskové obrazy čtyř evangelistů. Kromě toho jsou pozoruhodné i varhany z roku 1874 a dvě pozdně gotické deskové malby sv. Erharda a sv. Burkarda²⁹⁰.

4.1.3. Nový zámek

Nový zámek byl zpřístupněn od padesátých let 20. století a návštěvníkům nabízí prohlídku několika desítek pokojů zařízených v 19. století k luxusnímu bydlení. K obývání pro panstvo sloužilo první patro (tzv. panské) a druhé patro (tzv. dámské). V podkroví, které je dnes také přístupné, bydlelo služebnictvo.

283 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 348.

284 Týž, s. 348.

285 Týž, s. 348.

286 Týž, s. 348.

287 Týž, s. 348.

288 Týž, s. 348.

289 Týž, s. 348.

290 Týž, s. 348.

Druhým patrem nového zámku probíhá dlouhá průběžná chodba (tzv. královská pro svou výzdobu – celou řadu portrétů členů evropských panovnických rodin), z níž vedou jednotlivé vstupy do pěti pokojů dámského apartmá. Zároveň jsou pokoje propojeny i vnitřními dveřmi, při jejichž otevření je možné přehlédnout z jednoho konce budovy na druhý (tzv. enfiláda). Jedinou místností ve druhém patře, která má dřevěné obložení, je tzv. malá jídelna. Ostatní pokoje zdobí převážně modrobílé tapety, s nimiž barevně harmonizují kachlová kamna s polevou ve stejné barevné kombinaci²⁹¹. Zajímavý je tzv. čínský salonek, ve kterém je soustředěna orientální výzdoba. Vrcholem úpravy interiérů dámských pokojů je hudební salon, kterému se také říká květinový. Své přízvisko získal díky květinové výzdobě – tapeta na stěnách, strop záclony i čalounění mají stejný květinový vzor.

První patro zámku zaujímají v jižní části reprezentační místnosti a v severní jsou umístěny pokoje pro pány. Z nich vyniká především tzv. modrý salon, kterému se dříve také říkalo kuřácký. Jeho stěny jsou zdobeny zlacenými koženými tapetami z druhé poloviny 18. století a dochovala se zde původní podoba renesančního stropu, který je zaklenutý třemi poli křížové klenby, dělené segmentovými pásy s bohatě zdobenými konzolami²⁹². V 19. století byl strop opatřen novým dekorativním štukem a u severní stěny místnosti byla umístěna krbová kamna s erby Eduarda hraběte Clam-Gallase a jeho ženy hraběnky Klotildy z Dietrichsteina. Vedlejší kulečnickový sál, kterému se dnes říká erbovní, je zaklenut původní lunetovou renesanční klenbou, která byla v 19. století v duchu romantismu a historismu nad patkami opatřena štukovými erby všech držitelů frýdlantského panství – Ronovců začínaje a konče Clam-Gallasy. Charakteristickými novorenesančními atributy, které byly použity v úpravě interiérů, jsou dřevěná obložení stěn, která v pracovně přecházejí v zabudovanou knihovnu, v přijímacím pokoji jsou do něj zakomponovány portréty dřívějších majitelů, kdežto v erbovním sále se na obložení objevuje motiv erbu. Vrcholu dekorativnosti obložení je dosaženo v jídelně s dřevěným kazetovým stropem – zde byly do kazetových výplní zasazeny originální renesanční intarzované desky s figurálními náměty Jupitera, Fortuny, Merkura, Spravedlnosti a Lásky²⁹³. Novorenesanční interiéry pracovny a přijímacího pokoje ještě dotvářejí štukem bohatě zdobené stropy.

291 R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*, s. 76.

292 Týž, s. 76.

293 Týž, s. 76.

4.1.4. Sgrafitová výzdoba

Černobílou sgrafitovou výzdobu frýdlantského zámku lze rozdělit na dvě části podle jejího umístění – sgrafitová výzdoba části horního hradu a výzdoba dolního zámku. Obě fresky pocházejí z druhé poloviny 16. století, kdy došlo k mohutné přestavbě gotického hradu na renesanční zámek.

Sgrafitová výzdoba horního hradu je umístěna na nádvorní straně tzv. redernském křídle²⁹⁴, tedy na východní straně hradního komplexu. Tematika této mimořádné výzdoby pravděpodobně vychází ze životních zážitků Melchiora z Redernu, který toto křídlo nechal postavit. Kromě výjevů z vojenského života (obléhání města, hra v kostky v polním ležení) lze ve sgrafitech najít i motiv vraždění osob bez rozdílu pohlaví a věku v jakési uzavřené prostoře²⁹⁵. Další výjevy štvance na jelena odkazují na loveckou vášeň objednavatele sgrafit. Jiný výjev zachycuje řadu odsouzenců a další připomíná rozmístěním osob a jejich gesty zemský soud²⁹⁶. Figurální náměty pak doplňují i rostlinné arabesky.

Výzdobu dolního zámku tvoří jak přírodní náměty (opět to jsou výjevy z lovu na jelena a také rostlinné motivy), tak především postavy válečníků a mytických bytostí například v podobě spoře oděných žen na fasádě věže²⁹⁷.

4.1.5. Výbava zámku

Vzhledem k tomu, že Frýdlant po roce 1945 nečekal podobný osud jako mnohé jiné památky severních Čech (viz Lemberk i Grabštejn), ale byl i nadále určen jako památka zpřístupněná veřejnosti, zachovala se na něm poměrně bohatá výbava. Ta se týká jak sbírek místního zámeckého muzea, tak i předmětů, které byly používány zámeckou vrchností nebo sloužily k výzdobě jejich pokojů a místností. Tak se na zámku dochovaly různé typy zbraní a brnění, lovecké trofeje, historické oděvy, porcelán, sklo, nábytek, tapety, gobelíny a koberce, kachlová kamna a mnohé další historické předměty. Ovšem nejvzácnější jsou obrazy, kterých je na Frýdlantě celá řada. Je to například galerie originálních portrétů Gallasů a Clam-Gallasů, které byly doplněny kopiemi od libereckého malíře J.F. Leubnera²⁹⁸. Kromě toho je na Frýdlantě velký počet obrazů evropských panovníků a šlechticů. Cenný obraz je

294 Toto křídlo bylo sgrafitovou výzdobou pokryto i na vnější straně, nicméně ta se nedochovala vcelku, a proto nebyla v roce 1997-1998 při restaurování pláště východního křídla restaurována.

295 R. ANDĚL – R. KARPAS a kol., *Frýdlantsko*, s. 75.

296 Týž, s. 75.

297 Týž, s. 75.

298 Týž, s. 79.

například podobizna Albrechta z Valdštejna od K. Kaulfersche z roku 1626, portrét hraběte Matyáše Gallase od vlámského malíře F. Leuxe z první poloviny 17. století nebo portrét hraběte Eduarda Clam-Gallase z roku 1852 od F. Schraudolpha²⁹⁹. Nejvýznamnějšími obrazy jsou však podobizny šlechticů Bernarda Ignáce z Martinic (†1685) a hraběte Jana Petra Straky z Nedabylic (1645-1720) od Karla Škréty (1610-1674), čtyři rané krajiny od Václava Vavřince Reinera (1683-1743) ze začátku 18. století a především je to podobizna hraběte Františka Antonína Šporka (1662-1738) od Petra Brandla (1668-1735) z roku 1725³⁰⁰.

4.1.6. Muzeum

U prvního Clam-Gallase, hraběte Kristiána Filipa se projevila velká vášeň pro sběratelství stejně jako u jeho syna hraběte Kristiána Kryštofa. Především díky jejich sběratelské činnosti se na Frýdlantě nashromáždila velká řada různých předmětů nejen uměleckého, ale například i praktického nebo vojenského charakteru. Kromě toho se pravděpodobně zvyšoval zájem o samotný Frýdlant u vyšší společnosti, která se sjížděla na clam-gallasovské letní sídlo do nedalekých Lázní Libverda. Nepochybně se však dostal Frýdlant do popředí širšího zájmu po vydání dramatické trilogie Friedricha Schillera (1759-1805) *Valdštejn* (vydaná v roce 1800). To vše nakonec vedlo hraběte Kristiána Filipa Clam-Gallase k tomu, že v roce 1801³⁰¹ otevřel a zpřístupnil část Frýdlantu veřejnosti a nechal v místnostech bývalého hradu udělat muzeum. Tím vzniklo jedno z prvních muzeí a zároveň se jednalo o první zpřístupněnou hradní památku ve střední Evropě. Návštěvníkům bylo otevřeno první a druhé patro hradu, prampouch a zámecká kaple. Centrálním prostorem byl tzv. rytířský sál, kromě toho muzeum zahrnovalo zbrojnici, místnost s výzbrojí hradní stráže, síň loveckých zbraní a také kolekci historických oděvů. Postupem času byla sbírka doplňována a rozšiřována (například přibyla sbírka historického nábytku a hudebních nástrojů). Protože se jednalo o sbírky velmi různorodé a postupem času rozsáhlé, vznikla potřeba je systematicky rozřadit, prozkoumat a archivovat. Pro tuto práci byl v roce 1842³⁰² hrabětem Eduardem Clam-Gallasem zaměstnán na doporučení Františka Palackého (1798-

299 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 348.

300 KOLEKTIV AUTORŮ, *Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách*, s. 15.

301 R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*, s. 79.

302 Týž, s. 79.

1876) Karel Jaromír Erben (1811-1870), který kromě práce se sbírkami utřídil i vrchnostenský archiv.

Po druhé světové válce došlo k zvětšení muzea, které se z prostor bývalého hradu v průběhu padesátých let rozšířilo do komnat nového zámku. V následujících letech byly zpřístupněny i další frýdlantské prostory a v roce 1968³⁰³ došlo k otevření druhého patra kastelánského křídla, čímž bylo dovršeno úplné zpřístupnění Frýdlantu pro návštěvníky této památky.

303 R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*, s. 79.

4.2. Zámek Liberec

4.2.1. Popis zámku

V letech 1583-1587 si nechal postavit tehdejší majitel panství Kryštof z Redernu³⁰⁴, za přispění svého bratra Melchiora, renesanční liberecký zámek, který měl sloužit jako jeho sídlo. K němu byla v letech 1604-1606 přistavěna zámecká kaple³⁰⁵, aby k ní bylo o tři roky později v roce 1609 přistavěno nové zámecké, tzv. nosticovské, křídlo³⁰⁶. V roce 1615 však budova starého zámku až na klenbu v přízemí vyhořela a došlo k její pozdně renesanční přestavbě stavitelem Janem Arkonem ze Žitavy³⁰⁷.

Další významné úpravy libereckého zámku proběhly ve druhé polovině 18. století a týkaly se úprav stávajících budov a rozšiřování zámeckého komplexu. Kromě toho byly provedeny další úpravy zámku v polovině 19. století a menší úpravy proběhly i v první polovině 20. století.

Volně stojící liberecký zámek je dvoukřídlý do pravého úhlu, s původním pozdně renesančním západním křídlem a dvoudílným křídlem severní. Západní křídlo (též starý zámek nebo redernovské křídlo) je dvou až třípatrové a je v jádru renesanční (sdružená okna). Na západním průčelí je původní bosovaný portál z roku 1615, na východní zahradní straně jsou tři původní arkády³⁰⁸. Celá budova je pokryta pilastry z let 1785-1786³⁰⁹. Vnitřek starého zámku je dvoutraktový s barokním schodištěm a místnostmi sklenutými plackami. Na severní straně přiléhá k západnímu křídlu renesanční zámecká kaple. Severozápadně od kaple je oválná dvoupatrová věž z roku 1604³¹⁰, která byla novodobě upravena v polovině 19. století. Na východní straně navazuje na kapli spojovací křídlo, tzv. nosticovské (též nostické). Jde o v jádru renesanční stavbu z roku 1609, která byla v roce 1852-1854 empírově přestavěna³¹¹. Je obdélná, jednopatrová, s bosováním v omítce a na straně do parku je opatřena přízemní arkádovou chodbou. Kolmo na nosticovské křídlo navazuje

304 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 267.

305 Týž, s. 267.

306 B. KUBÁT, *Liberecký zámek*, s. 8.

307 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 267.

308 E. POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*, s. 236.

309 Týž, s. 236.

310 A. BARTUŠEK – J. KRČÁLOVÁ – A. MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, *Umělecké památky Čech*, s. 413.

311 E. POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*, s. 236.

mohutná novorománská třípatrová věž z roku 1852³¹², která je opatřena okny do půlkruhu. Na věž je napojen tzv. nový zámek, který byl postaven v letech 1773-1776³¹³ a který je opatřen pozdně empírovou fasádou z let 1852-1854³¹⁴. Nový zámek je obdélná jednopatrová budova s třemi rizality vyvršenými trojhrannými štíty. Původní rokoková výzdoba podle návrhu Louise Greniera byla odstraněna v letech 1927-1928 při adaptaci na kancelářské účely³¹⁵.

4.2.2. Zámecká kaple

Kaple byla vybudována v roce 1604 pravděpodobně Janem Arkonem ze Žitavy³¹⁶ a původně sloužila pouze pro potřebu panstva a úředníků. Jde o obdélnou renesanční místnost, která je na západě polygonálně uzavřená³¹⁷ a vyznačuje se poměrně malými vnitřními rozměry - délka 12,5 m, šířka 8,75 m a výška 8 m³¹⁸. Kaple je opatřena šesti okny (tři jsou na stranách osmiúhelníka a tři na volné severní straně), která jsou zakončena gotickými lomenými oblouky bez orámování a kružby. Jednoduchý prostor zámecké kaple je ukončen plochým kazetovým stropem, členěným na 42 polí, která jsou zdobena ornamentálními motivy, křížení a středy polí zdobí rozety ve tvaru květu se šíškami uprostřed³¹⁹. Vnitřní výzdoba kaple, která se zachovala v původním stavu z počátku 17. století³²⁰, je pozdně renesanční. Tvoří ji hlavní oltář, umístěný na západní straně mezi okny; panská oratoř v jižní části; varhanní kruchta, táhnoucí se podél celé východní stěny a nevelká kazatelna při severní stěně. K výzdobě kromě toho patří i zmíněný kazetový strop.

Hlavní oltář je pozoruhodné řezbářské dílo pozdní renesance, které je vysoké přes sedm metrů a skládá se ze čtyř hlavních dílů. Stojí na zděné menze a v jeho spodní části byl původně uprostřed oválný polychromovaný reliéf s motivem Poslední večeře³²¹. Střední části oltáře vévodí hlavní reliéfní obraz Ukřižování, který obklopují po obou stranách sošky evangelistů Marka a Matouše³²², zasazené ve

312 POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*, s. 237.

313 A. BARTUŠEK – J. KRČÁLOVÁ – A. MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, *Umělecké památky Čech*, s. 413.

314 E. POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*, s. 237.

315 Týž, s. 237.

316 B. KUBÁT, *Liberecký zámek*, s. 4.

317 E. POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*, s. 236.

318 R. KARPAŠ a kol., *Knih o Liberci*, s. 29.

319 Týž, s. 29.

320 B. KUBÁT, *Liberecký zámek*, s. 5.

321 Týž, s. 5.

322 Týž, s. 5.

výklencích se zlacenými mušlemi na vrcholu. Tuto střední část doplňují čtyři štíhlé sloupy zdobené bohatým ornamentem. Široká hlavní římsa s latinským nápisem z roku 1729³²³ a erby hraběte Filipa Gallase a jeho ženy hraběnky Anny Marie z Collona-Felsu nese třetí část oltáře – štítový nástavec, kde býval uprostřed reliéf Zmrtvýchvstání³²⁴. Tuto část ještě doplňují čtyři toskánsko-dórské sloupy, mezi nimiž stojí na podstavcích s balustrádou sochy dalších dvou evangelistů, Jana a Lukáše. Čtvrtou a zároveň nejvyšší část oltáře tvoří ozdobná dřevěná mříž obepínající kruhový reliéf Boha Otce³²⁵, završená plastikou sedícího anděla s křížem.

Panská oratoř stojí u jižní stěny kaple a spočívá na třech štíhlých toskánských sloupech, jejichž sokly zdobí stylizované lidské a lví hlavy. Řezbářskou výzdobu oratoře tvoří římsy s kováním, pilastry a sloupy s kanelováním navíc zdobené vybějeným ornamentem. Do toho jsou začleněna čtyři okna v černých rámech s vybějenými štítky, které nad nimi tvoří jakousi korunu. Pod okny jsou malbou znázorněny prázdné niky s mušlemi a ostatní plochu stěny vyplňuje ornament tvořený šedozelenými rostlinnými úponky na tmavém pozadí posetém zlatým tečkováním. Boční stěny jsou vyzdobeny jednodušeji a mají pouze jedno okno. Vrchní část oratoře tvoří nástavec zakončený rozeklaným renesančním segmentem. Ve dvou polích mezi sloupy jsou namalovány erby Redernů a Šliků³²⁶. Nad nimi je na římsě letopočet 1606 a po stranách je jemné pásková dřevořezba tvořící mřížoví kolem menších tabulí s německy psanými citáty z Písma³²⁷.

Podél východní stěny kaple se táhne varhanní kruchta, která je nesena třemi štíhlými sloupy s mramorováním. Její přední stěna je rozdělena do pěti polí, v jejichž středu jsou v podlouhlých osmiúhelnících namalovány biblické výjevy ze Starého zákona³²⁸. Rámuje je ornament s rozstříhávanými okraji a pod každým obrazem je německý nápis vysvětlující děj. Na varhanní kruchtě byly roku 1741 nainstalovány nové varhany od Bedřicha Semráda z Prahy³²⁹, které však při generální restauraci v osmdesátých letech 20. století byly nahrazeny novými.

323 KUBÁT, *Liberecký zámek*, s. 5. Nápis zní: Ecce beatum me dicent omnes generationes – blahoslaviti mě budou všechna pokolení.

324 R. KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 30.

325 Týž, s. 30.

326 B. KUBÁT, *Liberecký zámek*, s. 7.

327 Týž, s. 7.

328 Týž, s. 6.

329 Týž, s. 7.

Ve stejném slohovém pojetí jako panská oratoř je i výzdoba kazatelny z roku 1606³³⁰. Spočívá na soustružené noze a její osmiboká stříška má výzdobu z vyřezávaných štítů s motivy vybiženého ornamentu. Tělo kazatelny má ve třech polích malované postavy sv. Petra, sv. Salvátora a sv. Pavla³³¹, které stojí v jednoduchých nikách. Schodiště ke kazatelně je zvenčí pomalováno ornamentem s motivy rostlinných úponků. Kazatelna se schodištěm je opatřena německými citáty z Bible³³².

330 KUBÁT, *Liberecký zámek*, s. 8.

331 Týž, s. 8.

332 Týž, s. 8.

4.3. Zámek Lemberk

4.3.1. Popis zámku

Původní hrad z 13. století prošel mnohými stavebními úpravami. Především to byla jeho přestavba z původně gotického hradu na renesanční zámek v druhé polovině 16. století. Kdy přesně proběhla není jisté, ale zdá se, že ji nechal udělat majitel hradu Jindřich Berka pán z Dubé a Lipé (†1601), který hrad odkoupil v roce 1581³³³. V přestavbě na renesanční zámek pokračoval i jeho nový majitel Vratislav purkrabí z Donína, který Lemberk koupil v roce 1599³³⁴ a v tomto úsilí pokračovali i jeho potomci.

Další významný zásah do podoby zámku proběhl mezi léty 1660-1680, kdy tehdejší majitel zámku Kryštof Rudolf (od roku 1674 hrabě) Breda nechal provést raně barokní úpravy interiérů i venkovních prostor zámku. V dalších obdobích byly stavební úpravy spíše minimální a týkaly se nejvíce rekonstrukcí zničených budov od druhé poloviny 18. století.

Lemberk je tedy renesančně-barokní zámek, který se rozkládá od jihu k severu. Jedná se o čtyřkřídlou dvoupatrovou budovu kolem protáhlého čtyřúhelníkového dvora, přičemž výši budov přesahuje původně gotická válcovitá věž v jižní části areálu, na níž je barokní plechová helmice z roku 1754, překrývající a chránící ochoz na vrcholu věže³³⁵. Přístup k zámku je vnější raně barokní bosovanou dvoudílnou branou³³⁶, která je vestavěná do ohradní zdi a po pravé straně lemovaná domkem (vrátnicí). Jedná se o prostou jednopatrovou renesanční stavbu z 16. století. Za branou je šíje, která směřuje k bosovanému portálu průchozí věžovité brány – ta je renesanční, hranolová, dvoupatrová, se šindelovou cibulovou bání³³⁷. V přízemí a patře je věž zdobena sgrafitovou rustikou³³⁸. Za touto věží je nasypáný most (původně padací) vedoucí do vnitřní vstupní bosované brány³³⁹. Zámecká okna jsou většinou podvojná, obdélná, v nádvoří jsou zdobena štukovými volutovými rámy z druhé poloviny 17. století. V přízemí jižního křídla zámku se nachází černá

333 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 258.

334 Týž, s. 258.

335 E. POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*, s. 219.

336 Týž, s. 219.

337 Týž, s. 219.

338 Týž, s. 219.

339 Týž, s. 219.

kuchyně ze 17. století, v západním křídle jsou to především čtyři místnosti s plastickými nástrojnými štukaturami ze 17. století, které byly obnoveny a doplněny v letech 1904-1910 Janem Dukátem, štukatérem z Jablonného v Podještědí³⁴⁰. Ve východním křídle je schodiště ze 17. století, které vede do pater zámku.

V prvním patře jižního křídla se nachází kaple Seslání Ducha Svatého a v západním křídle rozlehlá jídelna s kazetovým stropem, tzv. bajkový sál nebo též starý sál. Ve východním křídle je několik místností zdobených štukovou výzdobou a několik prostých pokojů. Dvě patra severního křídla pak prostupuje velký sál, který se někdy označuje za nový nebo hlavní sál. V severní a západní části zámku byly v první polovině 17. století vytvořeny dva bastiony, na nichž vznikly velké terasy.

4.3.2. Nádvoří zámku

Jedná se o uzavřený prostor barokní podoby, který má půdorys nepravidelného podlouhlého čtyřúhelníku. Nádvoří je specifické svým počtem portálů, ať už původních renesančních nebo nových barokních, které byly vybudovány pro rychlejší přístup k některým prostorům i novým bastionům. Dosavadní renesanční portály se světlíky byly upraveny v druhé polovině 17. století přidáním trojúhelníkových štítů a štukovou ornamentální výzdobou³⁴¹. Ve stejné době vznikly i nové barokní portály s ostěním nahoře zalomeným do uch a ukončenými půlkruhovými štíty s hlavičkami andílků, koulemi nebo šiškami³⁴². Nadpraží jsou zvýrazněna štukovými motivy šátků s ovocem, kartuší nebo závoji, které jsou uvázány stuhami³⁴³. Stejně jako u portálů, tak i na oknech v přízemí a prvním patře se pravidelně střídají trojúhelníkové a půlkruhovitě štíty a jejich štuková výzdoba je vždy jednotná pro každé patro zvláště – v přízemí je jednodušší, v prvním patře pak náročnější s bohatě rozvíjejícími volutovými, boltcovými a šátkovými ornamenty. Z této pravidelné dispozice vybočuje plastická štuková výzdoba nad průjezdem v jižní části zámku kolem sdruženého okna chodby před kaplí a kolem půlkruhového okna hudební kruchty. Jejich silně plastické štuky jsou ještě bohatší o figurální náměty, mušle, růžice nebo vázy³⁴⁴. Zajímavým oživením fasády, která

340 POCHE, *Umělecké památky Čech II, K-O*, s. 220.

341 M. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Lemberk*, s. 6.

342 Týž, s. 6.

343 Týž, s. 6.

344 Týž, s. 7.

není nikterak dělena na dílčí části, jsou ploché pilastry zakončené volutovými nástavci. Sahají pouze do výše přízemních oken a pravděpodobně dříve sloužily jako podnož nějakému poprsí nebo váze. Poměrně zajímavý je i plastický výzdobný a užitkový prvek v podobě kašny, která byla zřízena v kamenném plášti v přízemí věže, stejně tak i kašna, pro kterou byl vytvořen barokní rámec v podobě otvoru do umělé jeskyně.

4.3.3. Hlavní zámecký sál

Tento sál se nachází v severním křídle zámku, přičemž prostupuje obě jeho patra a je svými rozměry (délka 24 metrů a šířka 6,5 metrů) největší místností na celém Lemberku. V druhé polovině 17. století jej nechal postavit hrabě Kryštof Rudolf Breda. Jedná se o novobarokní sál, který vznikl odstraněním hořejšího podlaží a zmenšením vedlejší místnosti v prvním patře. Sál je zajímavý především svou bohatou a silně plastickou štukovou výzdobou, která tvoří jakýsi rámec jednak pěti nástropním obrazům, které jsou malované na plátně, jednak dvanácti freskám³⁴⁵. Další čtyři fresky jsou bez těchto rámců v koutech klenby. Na freskách i obrazech jsou bitevní výjevy zachycující scény válečných událostí třicetileté války. Kromě toho zaujme i velký alianční znak hraběte Kryštofa Rudolfa Bredy a jeho manželky hraběnky Benedikty z Ahlefeldu,³⁴⁶ který je přidržován dvěma postavami nad krbovou římsou. Bohatou výzdobu sálu ještě dokreslují mohutné portály s plastickými poprsími imperátorů i samotný mohutný krb.

4.3.4. Starý sál

Bývalá ústřední prostora renesančního zámku se nachází ve středu západního křídla. Tato místnost byla vybudována společně s celým západním křídlem v průběhu druhé poloviny 16. století. Původně se jednalo o hlavní zámecký sál, o čemž svědčí i jeho rozměry (17 metrů dlouhý a 9,5 metrů široký) – po barokní přestavbě, kdy vznikl v severním křídle nový, mnohem honosnější a reprezentativnější hlavní sál, tuto funkci ztratil a byl označován za starý sál. V dalším období byl pravděpodobně využíván jako jídelna.

Jeho pozoruhodnost tkví ve stropní výzdobě, podle které dostal i své další přízvisko – sál bajek nebo též bajkový sál. Jedná se o dřevěný kazetový strop, který

345 LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Lemberk*, s. 8.

346 R. ČERNÁ, *Zámek Lemberk*, nečíslováno.

byl zhotoven někdy po roce 1610 za pánů z Donína³⁴⁷. Celý strop je rozdělen na 7 × 11 čtvercových polí, v nichž jsou namalovány klišovými barvami výjevy se zvířecími ilustracemi (námětem jsou Ezopovy bajky), které jsou doplněny staroněmeckými mravoučnými průpovídkami³⁴⁸. Předlohou pro tento strop bylo dílo nizozemského rytce Jiljího Sadelera (1570-1629) *Theatrum morum*³⁴⁹. Sadeler patřil k předním umělcům na pražském dvoře císaře Rudolfa II. (1552-1612), po jehož smrti byl ve službách i císaře Matyáše (1557-1619) a Ferdinanda II. (1578-1637). Mezi ilustracemi v jeho díle lze najít také 68 ilustrací³⁵⁰, které posloužily jako předloha pro leberský strop. Zbylých devět desek z tohoto stropu bylo pravděpodobně poničeno a nahrazeno novými, o něco mladšími deskami, které již z díla Jiljího Sadelera nečerpají.

Během rekonstrukce v první polovině 18. století bylo navrženo strhnutí stropu a jeho nahrazení novým rákosovým. Mělo tak dojít vlivem chátrání původního kazetového stropu, jehož desky se začaly uvolňovat a vypadávat. Avšak z rozhodnutí hraběte Filipa Josefa Gallase byly desky ke stropu přibity hřebíky. Tím se sice unikátní kazetový strop zachoval, ale zároveň některé desky v důsledku tohoto zásahu popraskaly.

4.3.5. Kaple Sslání Ducha Svatého

Stejně jako hlavní zámecký sál tak i kaple Sslání Ducha Svatého je z druhé poloviny 17. století a nachází se v prvním patře jižního křídla přímo nad průjezdem do nádvoří. Vlastní prostor kaple tvoří obdélný sál bez kněžiště, který přesahuje dvě patra zámku. Stěny kaple jsou rozděleny plochými pilastry s plastickou hlavicí, které jsou ozdobeny ovocnými motivy a hlavičkami andílků³⁵¹. Tyto pilastry nesou výrazně zalamovanou římsu, nad níž se klene samotná klenba, která je pokryta silně plastickou štukovou výzdobou. Působivé jsou především výplně lunet s andílky nesoucími nástroje Kristova utrpení, velké postavy okřídlených andělů a andělé zahalení do křídel v bocích klenby³⁵². Štuková výzdoba se soustředí kolem dvou obdélných zavěšených nástropních obrazů – Nanebevstoupení Krista a Nanebevzetí

347 R. ČERNÁ, *Zámek Lemberk*, nečíslováno.

348 M. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Lemberk*, s. 5.

349 KOLEKTIV AUTORŮ, *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk*, nečíslováno.

350 Týž.

351 Týž.

352 M. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Lemberk*, s. 7.

Panny Marie³⁵³. Jde o olejomalby od neznámého autora, pravděpodobně někdy z konce 17. století³⁵⁴. Zajímavá je i štuková výzdoba oken vedoucím k oratořím – okenní rám podpírají vždy dvojice postav na kuřecích nohách s netopyřími křídly místo rukou³⁵⁵. Zadní stěna nad vchodem do kaple je také vyzdoben štukem – stáčeující se voluty nesou oblaka s dvojicí andělů, kteří klečí proti sobě a drží štukový rám s malovaným obrazem Panny Marie s Ježíškem snad z počátku 18. století³⁵⁶. Veškerá tato štuková výzdoba pochází někdy z padesátých a sedmdesátých let 17. století³⁵⁷ a je od neznámého autora.

Nad vstupem do kaple se nachází cenný barokní varhanní pozitiv, který pochází z roku 1723 a jeho autor byl slezský varhanář Johann Christofer Maywald z Wiegandsthalu³⁵⁸. Na protější straně je umístěn hlavní oltář, který je snad z konce 17. století, ale samotný oltářní obraz je pravděpodobně mladší, asi z konce 18. století, a znázorňuje Seslání Ducha Svatého³⁵⁹. Po stranách oltáře jsou dvě štukové postavy sv. Kateřiny a sv. Barbory.

Kromě hlavního oltáře se v kapli nachází i boční oltář, který je o něco mladší (snad z druhé poloviny 18. století) a v jeho nástavci je umístěn obraz sv. Jana Nepomuckého, který je od neznámého autora.

353 KOLEKTIV AUTORŮ, *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk*, nečíslováno.

354 Týž.

355 Týž.

356 Týž.

357 Týž.

358 R. ČERNÁ, *Zámek Lemberk*, nečíslováno.

359 KOLEKTIV AUTORŮ, *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk*, nečíslováno.

4.4. Zámek Grabštejn

4.4.1. Popis zámku

Původně gotický hrad pravděpodobně z 13. století prošel nejvýraznějšími stavebními úpravami v průběhu 60. až 80. let 16. století. Tyto úpravy nechal učinit tehdejší majitel, císařský rada Jiří Mehl ze Střelic³⁶⁰ (1515-1589), který byl vlastníkem hradu a přilehlého panství od roku 1526³⁶¹. Pravděpodobně někdy mezi léty 1564-1569³⁶² nechal Grabštejn přestavět na renesanční zámek. S touto přestavbou souvisí i vybudování úřednického (nebo též panského) domu v podhradí původního hradu. V době třicetileté války byl zámek silně poškozen a v roce 1655 mu byly pobořeny hradby³⁶³ (tím fakticky přišel o svou hradní funkci). Další úpravy byly provedeny v průběhu 18. století, z převážné většiny se jednalo o barokní úpravy interiérů. Významné úpravy se dostalo části zámku po požáru ve 40. letech devatenáctého století.

Grabštejn je různorodý renesančně-barokně-klasicistní komplex staveb, které jsou rozloženy okolo rozsáhlého nádvoří. Tvoří jej dolní (nový) zámek a horní (starý) zámek, což je přestavěný původní hrad. Přístup k němu je po silnici do nádvoří, kde se nachází nový zámek. Původně renesanční budova byla postavena v druhé polovině 16. století jako správní budova celého panství. Zámeckou se stala až po empírové přestavbě v roce 1818³⁶⁴, kdy získala v podstatě dnešní podobu. Jedná se o obdélnou, dvoupatrovou stavbu.

Horní zámek je umístěn na svahu a tvoří jej dvě nad sebou položené části, dolní a horní. Dolní část, v níž je hlavní vstup, je renesanční. V roce 1843 byla zevně nově upravena³⁶⁵. Tvoří ji tři křídla budov, která jsou uspořádána kolem hlavního nádvoří nepravidelného charakteru. Budovy jsou dvoupatrové a jejich zdi jsou hladké, ozdobené pouze renesanční sgrafitovou rustikou³⁶⁶, přičemž jsou renesanční i okna budov. Celou dolní část doplňují dva západní bastiony. V roce 1812 byla provedena

360 R. ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*, s. 125.

361 Týž, s. 125.

362 P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 239.

363 E. FUČÍKOVÁ, *Státní hrad Grabštejn*, s. 5.

364 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 357.

365 Týž, s. 357.

366 Týž, s. 357.

vnitřní barokní výzdoba³⁶⁷ této části zámku. Horní část starého zámku má půdorys protáhlého lichoběžníku a v jeho severovýchodní části je do budov zakomponována původní gotická válcová věž, která v roce 1846 dostala novou pseudogotickou³⁶⁸ úpravu. Ve východní polovině je malé nádvoří opět lichoběžníkového charakteru. Budovy jsou dvoupatrové a na stěnách jsou opatřeny sgrafitovou rustikou z roku 1569³⁶⁹. V severním křídle se zachovalo pozdně gotické okno. V této části zámku se nachází největší klenot celého Grabštejna, kaple sv. Barbory.

4.4.2. Kaple sv. Barbory

Kapli nechal v roce 1569 vybudovat Jiří Mehl ze Střelic³⁷⁰, přičemž je vnímána jako jedna z nejpůsobivějších renesanční prostor na českém venkově. Jedná se o obdélnou místnost s dvěma obdélnými okny, jejíž prostor je zaklenut třemi poli křížových kleneb do pilastrů v obvodních zdech. Klenba je na severní straně zasazena na hranolovitých pilířích, mezi nimiž probíhá otevřená empora a oratoř³⁷¹. V západní části je zděná kruchta na dvou sloupech.

Největším klenotem celé kaple je však její výzdoba – jde o nástěnnou malbu, která prostor pokrývá téměř beze zbytku. Obecně lze říci, že se výzdoba grabštejnské kaple výrazně odlišuje od běžné produkce v Českých zemích. I přes to, že je její autor neznámý, šlo pravděpodobně o malíře vyučeného v Itálii, ovšem neitalského původu. Na Grabštejně se mu podařilo vytvořit rozsáhlý nástěnný cyklus, který dosáhl vysoké malířské kvality. Na křížové klenbě je na řadě medailonů v trojúhelníkových polích klenby znázorněn christologický cyklus, který je zakončen třemi medailony v závěru presbyteria, které znázorňují výjevy Nanebevzetí, Vzkříšení a Soslání ducha svatého³⁷². Ve vrcholu klenby na rozhraní východního a středního klenebního pole je ve čtrnáctiúhelném rámu velký výjev Posledního soudu³⁷³. Bohaté ornamenty s vplétanými figurami okřídlených andělů³⁷⁴ pokrývají také všechny plochy ve

367 P. ČERMÁK, *Convictus: Mezinárodní nadace na záchranu a další využití hradu Grabštejn*, nestránkováno.

368 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 357.

369 Týž, s. 357.

370 E. FUČÍKOVÁ, *Státní hrad Grabštejn*, s. 9.

371 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 357.

372 M. ŘEHÁČEK, *Hrádecké obce*, s. 190.

373 Týž, s. 190.

374 Týž, s. 190.

výklencích oken a dalších částí stěn. To vše doplňují další figury světců a alegorie Ctností a Nectností³⁷⁵. Celou výzdobu dokresluje výzdoba nad severní tribunou.

Původně tuto nádhernou výzdobu doplňovalo i zařízení kaple – to se však v průběhu druhé poloviny 20. století ztratilo. Jednalo se o čtyři původní lavice³⁷⁶ z 16. století, které byly opatřeny temperovými malovanými ornamenty, kazatelnu ze 17. století a varhany s vyřezávaným obrazem svaté Cecílie³⁷⁷. Kromě toho se z kaple ztratil i obraz Ukřížování od Josefa Berglera (1753-1829) z roku 1819³⁷⁸ a vyřezávaná soška sv. Barbory z první poloviny 15. století³⁷⁹, která měla klasické gotické esovitě prohnutí těla, modrozelený šat a korunku, která však byla až ze 16. století. Asi největší ztrátou je vyřezávaný rámový oltář, v němž byla kopie původní renesanční tabule Panny Marie jako zahradnice, s Ježíšem a pomerančovníkem, od saského mistra z počátku 16. století³⁸⁰.

4.4.3. Grabštejnská sklepení

Poměrně unikátní je grabštejnské sklepení, které je tvořeno dvěma podlažími a jehož nejstarší části jsou pravděpodobně už ze 13. století. V prvním pozemním podlaží se nachází sklep, ze kterého jsou přístupny ostatní sklepní prostory. Vznikl v 16. století při rozsáhlé renesanční přestavbě³⁸¹ původního hradu jako vestavba mezi starším zdívem obvodové hradby a starého paláce. Patrně nejstarší prostorou v prvním podzemním podlaží je západní sklep s původní lomenou klenbou³⁸². Do gotického období vzniku patří i západní sklep pod dnešním starým palácem, ale jeho klenba z větší části vznikla až v období renesance. Z renesanční přestavby zámku se zachovalo i sklepení pod kaplí sv. Barbory se zajímavými vynášecími pásy, které snad mohly zakrývat původní terénní nerovnosti.

Sklepení v druhém podzemním podlaží byla vytesána do skalního podloží, jsou starší než nad nimi ležící sklepení renesanční a jsou doplněna zděnými částmi. I v této části sklepení se nacházejí renesanční úpravy z 16. století – týkají se mohutného zděného pasu a na něj navazující klenby. V podlaze druhého podzemního podlaží je průlez do nejspodnějších částí původního hradu. Jedná se o

375 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 357.

376 Týž, s. 357.

377 M. ŘEHÁČEK, *Hrádecké obce*, s. 190.

378 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 357.

379 M. ŘEHÁČEK, *Hrádecké obce*, s. 191.

380 E. POCHE, *Umělecké památky Čech I, A-J*, s. 357.

381 E. FUČÍKOVÁ, *Státní hrad Grabštejn*, s. 11.

382 Týž, s. 11.

5. VYUŽITÍ PRÁCE VE VÝUCE NA ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLE

5.1. Vlastivěda v Rámcových vzdělávacích programech

5.1.1. Rámcové vzdělávací programy

Rámcově vzdělávací programy jsou novým principem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v politice vzdělávání dětí a mládeže od 3 do 19 let. Jsou součástí Národního programu rozvoje vzdělávání³⁸³, který začal fungovat přijetím zákona číslo 561/2004 Sb. Tento zákon, přijatý 24. září 2004, upravuje předškolní, základní, střední, vyšší odborné a některé jiné vzdělávání ve školách a školských zařízeních. Dále stanoví podmínky, za nichž se vzdělávání a výchova uskutečňuje, vymezuje práva a povinnosti fyzických a právnických osob při vzdělávání a stanoví působnost orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství.

V souladu s těmito novými principy kurikulární politiky se do vzdělávací soustavy zavedl nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní. Státní úroveň v systému kurikulárních dokumentů představují Národní program vzdělávání a právě Rámcové vzdělávací programy. Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. Rámcové vzdělávací programy vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání. První odstavec § 4 zákona 561/2004 Sb. říká, že Rámcové vzdělávací programy stanoví zejména konkrétní cíle, formy, délku a povinný obsah vzdělávání, a to všeobecného i odborného podle zaměření daného oboru vzdělání. Dále stanoví jeho organizační uspořádání, profesní profil, podmínky průběhu a ukončování vzdělávání a zásady pro tvorbu školních vzdělávacích programů, jakož i podmínky pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a nezbytné materiální, personální a organizační podmínky a podmínky bezpečnosti a ochrany zdraví.

383 Jedná se o tzv. Bílou knihu.

Školní úroveň pak představují školní vzdělávací programy, podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. V § 5 zákona 561/2004 Sb., který upřesňuje Školní vzdělávací program stojí, že Školní vzdělávací program musí být v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem. Obsah vzdělávání však může být ve Školním vzdělávacím programu uspořádán do předmětů nebo jiných ucelených částí učiva. Školní vzdělávací program pro vzdělávání, pro nějž není vydán Rámcový vzdělávací program, stanoví zejména konkrétní cíle vzdělávání, délku, formy, obsah a časový plán vzdělávání. Může stanovit také podmínky přijímání uchazečů, průběhu a ukončování vzdělávání, včetně podmínek pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Dále stanoví popis materiálních, personálních a ekonomických podmínek a podmínek bezpečnosti práce a ochrany zdraví, za nichž se vzdělávání v konkrétní škole nebo školském zařízení uskutečňuje. Poslední odstavce § 5 stanovuje, že Školní vzdělávací program vydává ředitel školy nebo školského zařízení a zveřejní jej na přístupném místě ve škole nebo školském zařízení.

Rámcové vzdělávací programy vycházejí z nové strategie vzdělávání, která zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a zároveň uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě. Rámcové vzdělávací programy vycházejí z koncepce celoživotního učení, formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání a podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání.

Klíčové kompetence pak představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti. V Rámcových vzdělávacích programech pro základní školu jsou za klíčové považovány kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní.

Vzdělávací obsah základního vzdělávání je v Rámcových vzdělávacích programech orientačně rozdělen do devíti vzdělávacích oblastí. Jednotlivé vzdělávací oblasti jsou tvořeny jedním vzdělávacím oborem a nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory:

Jazyk a jazyková komunikace (český jazyk a literatura, cizí jazyk),

Matematika a její aplikace (matematika a její aplikace),

Člověk a jeho svět (člověk a jeho svět),
Člověk a společnost (dějepis, výchova k občanství),
Člověk a příroda (fyzika, chemie, přírodopis, zeměpis),
Umění a kultura (hudební výchova, výtvarná výchova),
Člověk a zdraví (výchova ke zdraví, tělesná výchova),
Člověk a svět práce (člověk a svět práce),
Informační a komunikační technologie (informační a komunikační technologie).

Součástí Rámcových vzdělávacích programů jsou i tzv. Průřezová témata. Ta reprezentují v Rámcových vzdělávacích programech okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání. Krom toho jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot. Tematické okruhy průřezových témat procházejí napříč vzdělávacími oblastmi a umožňují propojení vzdělávacích obsahů, přičemž se rozlišují:

Osobnostní a sociální výchova,
Výchova demokratického občana,
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech,
Multikulturní výchova,
Environmentální výchova,
Mediální výchova.

5.1.2. Vlastivěda a Rámcové vzdělávací programy

Z výše uvedeného je patrné, že vlastivěda jako vědní obor nemá samostatné zastoupení v Rámcových vzdělávacích programech, tj. není v žádné vzdělávací oblasti zastoupena samostatně ani v kombinaci s jiným vzdělávacím oborem. Nelze ovšem říci, že by ve vzdělávání chyběla úplně. Její části lze nalézt zejména ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost (tedy vzdělávací obory dějepis a výchova k občanství) a Člověk a příroda (zde je to zejména vzdělávací obor zeměpis). Kromě toho určité části, které patří do oboru vlastivědy, jsou součástí Průřezového tématu Multikulturní výchova.

Vzdělávací oblast Člověk a společnost v základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho zapojení do života v demokratické

společnosti. Vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinná, sociální a kulturně historická hlediska života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a v souvislostech. Seznamuje žáky s vývojem společnosti a s důležitými společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života a mají vliv na utváření této společnosti. Důležitou součástí vzdělávání z hlediska vlastivědy je i výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí a k ochraně uměleckých a kulturních hodnot.

Vzdělávací oblast Člověk a příroda zahrnuje okruh problémů, které jsou spojené se zkoumáním přírody. Poskytuje žákům prostředky a metody pro hlubší porozumění přírodním faktům a jejich zákonitostem, dává jim tím i potřebný základ pro lepší pochopení a využívání současných technologií. Z hlediska vlastivědy je nejdůležitější vzdělávací obor zeměpis. Ten žákům především umožňuje postupně odhalovat souvislosti přírodních podmínek a života lidí i jejich společenství v blízkém okolí, v regionech, na celém území České republiky nebo v rámci Evropy a celého světa.

Průřezové téma Multikulturní výchova v základním vzdělávání ukazuje žákům rozmanitost různých kultur, jejich tradice a hodnoty. Na pozadí této rozmanitosti si pak žáci mohou lépe uvědomovat i svoji vlastní kulturní identitu, tradice nebo hodnoty. Součástí Multikulturní výchovy je proto i zprostředkovat poznání vlastního kulturního zakotvení a porozumění odlišným kulturám. U menšinového etnika rozvíjí jeho kulturní specifika a současně poznávání kultury celé společnosti. Naopak u majoritní skupiny dochází k seznamování se základními specifiky ostatních národností žijících ve společném státě.

5.2. Exkurze

5.2.1. Úvod k exkurzi

Exkurze je jedna z organizačních forem vyučování realizujících se v mimoškolním prostředí. Její význam v dnešním moderním vyučování neustále vzrůstá, přičemž se používá s různými cíli: podporuje názornost vyučování, prohlubuje společenskovední, technické či pracovní znalosti žáků. Krom toho ukazuje praktický význam osvojených poznatků a jejich využití, navozuje vztah k vyučování k praktickému životu, posiluje motivaci, zájem a předprofesionální orientaci žáků. Exkurze může mít orientační charakter, jako například přibližné seznámení s některou institucí a jejím chodem a motivovat žáky k jejímu dalšímu využití.

Didaktická účinnost exkurze do značné míry závisí na její přípravě, v níž se rozlišuje několik fází³⁸⁴. V přípravné fázi si učitel ujasňuje cíl a úkoly exkurze. To předpokládá seznámení se s místem exkurze, vhodnou literaturou, promyšlení vlastního postupu při exkurzi, eventuálně rozhovor s odborníkem v daném oboru. V této fázi zároveň učitel předběžně seznamuje žáky s obsahem exkurze a upozorňuje předem na významné jevy, s nimiž se žáci při exkurzi setkají.

Druhou fází je samotné provedení exkurze. To klade na učitele značné nároky na metodický postup, zejména na použití řady technik a metod. Nicméně vedoucí roli přesto hraje demonstrace³⁸⁵. Mimo tuto hlavní vyučovací metodu lze využít kladení otázek nebo vysvětlování, čímž učitel orientuje pozornost žáků tak, aby si všímali podstatných jevů a souvislostí, vede je k analýze, chápání vztahů nebo propojení názorného materiálu s dosavadními poznatky a zkušenostmi.

Podle J. Skalkové je poslední fází exkurze její zhodnocení a využití, tedy část, která je většinou realizována až v samotné třídě. Za aktivní součinnosti učitel a žáků jsou připomenuty nové zkušenosti, poznatky nebo zajímavosti, které žáci získali. Snahou učitele je zároveň tyto poznatky uvést do širších souvislostí a zároveň je hodnotit. Součástí hodnocení by měl být také výstupní materiál v podobě referátů, dokladového materiálu nebo přípravy výstavy a podobně.

384 Jednotlivé fáze zpracovány podle J. SKALKOVÁ, *Obecná didaktika*, s. 233.

385 Vyučovací metoda, která se řadí mezi názorně demonstrační a která uvádí žáky do přímého styku s poznávanou skutečností, obohacuje jejich představu, konkretizuje abstraktní systém pojmů, podporuje spojování poznávané skutečnosti s reálnou životní praxí.

V souvislosti s cílem a úkolem exkurze bývají často jednooborové či komplexní. U komplexních exkurzích je velmi důležitá spolupráce jednotlivých pedagogů mezi sebou a vzájemná koordinace při přípravě a průběhu exkurze. Obdobně lze exkurze rozdělit podle délky konání. Nejčastější bývají exkurze jednodenní, avšak zejména na vyšších typech škol se lze setkat i s vícedenními exkurzemi. Stejně jako u komplexních exkurzích je příprava a samotný průběh vícedenní exkurze náročnější.

5.2.2. Příprava a průběh exkurze

Přípravná fáze exkurze patří z hlediska jejího cíle, funkce a naplnění k nejdůležitějším částem. Úkolem pedagoga je nejen celou exkurzi naplánovat z hlediska didaktiky, ale samozřejmě zajistit ji i technicky. V první řadě je tedy potřeba rozmyslet si a naplánovat, jaké cíle má exkurze splnit, jaké pomůcky budou žáci potřebovat a také jak bude exkurze probíhat a co je tedy potřeba zařídit. Tato práce poskytuje dvojí možnost exkurze – jednodenní a vícedenní. Blíže se budu zabývat jednodenní exkurzí na modelovém příkladu – jednodenní exkurze na zámek Lemberk.

Na samotném začátku je potřeba si uvědomit, proč by měla probíhat exkurze právě na Lemberk. Důvodů může být několik – jedná se o významnou historickou a kulturní památku, je tu významná propojenost památky, historie a místního kraje, eventuálně spojitost s významnými postavami místní regionální historie a současnosti. Nelze opominout i dostupnost památky z Liberce ať už autobusovou tak i vlakovou dopravou. Stejně důležitý je i stanovený cíl exkurze. I zde může být více možností – pokud by se jednalo o exkurzi dějepisnou, nabízí se cíl poznání historické památky Lemberk, s hlavním zaměřením na historii zámku a jeho majitelů a to vše začleněno do širších historických souvislostí. U vlastivědné exkurze by to mohlo být poznání této památky a jeho blízkého okolí (například Bredovského zámečku, který je součástí lemberské zahrady a především blízkého Jablonného v Podještědí).

Exkurze by neměla být pouhou návštěvou nějaké památky, ale měla by žákům přinést určité poznatky, vědomosti nebo dovednosti. Způsobem, jak toho docílit, je vytvořit pracovní list, který budou žáci během exkurze doplňovat. Při návštěvě Lemberku se nabízí forma pracovního listu, který se může skládat z praktických činností a vědomostních úkolů. Z praktických úkolů může pracovní list obsahovat například zakreslení polohy zámku do slepé mapy České republiky, (eventuálně do

slepé mapy Libereckého kraje, slepé mapy blízkého okolí a podobné), překreslení půdorysu zámku podle předlohy nebo podle stručného popisu. Pokud bude práce obsahovat půdorys zámku, může být jeden z úkolů zakreslení některé části zámku do tohoto půdorysu. Dalším praktickým úkolem může být popisování, v které části se nachází některá místnost (například zámecká kaple), eventuálně popisování cesty například od vchodu do zámku k vybrané místnosti. Pro další úkol by byla zapotřebí příprava ze strany pedagoga. Jednalo by se o překreslení některé z kazet ve starém zámeckém sále, což by pravděpodobně vyžadovalo alespoň nějakou skicu v pracovním listě. U starších a výtvarně zdatnějších žáků by samozřejmě něco podobného nebylo zapotřebí. Se starým sálem souvisí i další úkol, který by spočíval v hledání určité stropní kazety a její popis. Kazetový strop by byl v pracovním listě rozdělen podobně jako šachovnice na jednotlivá pole (v tomto případě na 11 x 7 polí podle počtu a rozdělení kazetového stropu) a bylo by v něm zapsáno několik souřadnic. Podle nich by žáci vyhledali příslušnou kazetu a popsali, co je na ní znázorněno.

Z vědomostních úkolů by šlo především o zodpovězení otázek, které by se týkaly okruhů jako historie zámku a jeho okolí, jednotlivé části zámku (například k jakým účelům sloužily, čím jsou zajímavé a důležité a podobně), osoby spjaté s Lemberkem nebo historie zámku a osob s ním spojených v kontextu českých a světových dějin. Krom toho by součástí takových úkolů měly být i otázky, které by se týkaly současného stavu objektu (nejenom celkový stav památky, ale i jeho vybavení exteriéru a interiéru, jak je v současnosti využíván, zda je místem pořádání nějakých kulturních akcí a jakých a podobně). Pro tyto úkoly by bylo nejvhodnějším řešením vytvoření testu, který by byl tam, kde by to bylo zapotřebí, doplněn otevřenými otázkami.

Pro větší motivaci účastí na exkurzi by celá exkurze mohla být pojata jako soutěž. To znamená, že jednotlivé úkoly v pracovním listu by představovaly soutěžní úkol, přičemž cílem by bylo splnit je všechny (správně zodpovědět a vyplnit pracovní list) a tím získat možnost výhry (mohlo by se jednat nejen o zisk výborného školního hodnocení, ale i o nějakou odměnu). Druhou možností je uspořádání soutěže, která by měla podobu hledání pokladu. To znamená, že by žáky každý splněný úkol přiblížil k cíli, kterým by byl ukrytý poklad (opět by se jednalo o nějakou odměnu). V takovém případě by byla ovšem lepší práce ve skupinách.

Nedílnou složkou přípravy na exkurzi je její technické naplánování. Jednou z nejdůležitějších částí je časová dotace, to znamená jak dlouhá exkurze bude. Od toho se odvíjejí další časové údaje, jako například kdy a kde bude sraz a v kolik hodin bude přibližný návrat. Samozřejmě časové rozvržení exkurze závisí také na typu dopravy (autobusová, vlaková, pěší). Jestliže má být exkurze pěší, je potřeba reálně odhadnout nejen své síly, ale i síly žáků. Proto je potřeba znát dobře skupinu (třídu), s níž učitel exkurzi absolvuje, neboť pak může exkurzi naplánovat podle dispozic dané třídy (fyzické dispozice, vědomostní úroveň, převaha dívek či chlapců a podobně). Pokud se jedná o půldenní nebo celodenní exkurzi, musí učitel počítat i s možností nepřízně počasí a flexibilně reagovat na nastalou situaci změnou harmonogramu nebo programu exkurze. Samozřejmostí je i otázka stravování, které je buď zabezpečeno na místě nebo vlastními zdroji účastníků exkurze.

V případě exkurze na Lemberk by byl vhodným dopravním prostředkem vlastní autobus, nicméně i dostupnost vlakem je velmi dobrá. Při použití autobusové dopravy lze počítat s maximální dobou cesty jedné hodiny z Liberce. Samotná prohlídka i s vyplněním pracovních listů by měla trvat přibližně dvě hodiny a cesta do nedalekého Jablonného v Podještědí v krajním případě jednu hodinu. Zde mohou žáci absolvovat oběd, což potrvá hodinu až hodinu a půl, a následně může být exkurze ukončena.

Samotný průběh exkurze už je pak odvislý od toho, jaký formát učitel zvolí. S ohledem na cíl se snaží zvolit takovou exkurzi, která podle jeho mínění nejlépe pomůže k naplnění cíle. K výběru vhodné exkurze však musí pedagog zohlednit také skupinu, se kterou má exkurzi absolvovat. Není vždy vhodné, aby se učitel držel striktně naplánovaného průběhu celé akce. Mnohdy je dobré, aby reagoval na momentální situaci a podle ní dle možností měnil průběh exkurze. Ta by se totiž neměla stát něčím, z čeho by žáci měli strach a hrůzu, ale vhodným a do jisté míry i zábavným doplňkem výuky.

5.2.4. Zhodnocení exkurze

Hodnocení exkurze je velmi důležité pro zjištění, do jaké míry naplnila svůj cíl a jaký měla pro žáky přínos. Proto by měl hodnocení provést nejen pedagog, jehož hlavním úkolem je shrnout to, co bylo pro žáky nové, co by si měli z exkurze odnést

za poznatky, vědomosti nebo dovednosti. Je-li součástí pracovní list, pedagog vyhodnocuje jeho správnost, přičemž by bylo nejvhodnější, pokud by tak učinil individuálně tak, že by s konkrétním žákem rozebíral jeho chyby. V neposlední řadě by měl učitel uvést získané poznatky do širších souvislostí. V tomto případě například rod Gallasů uvést do souvislosti s českými a evropskými dějinami (třicetiletá válka, selské povstání v roce 1680, válka o španělské dědictví, období vlády jednotlivých českých panovníků a podobně); hrad a zámek Lemberk začlenit do jednotlivých uměleckých slohů, které měli žáci možnost na zámku vidět; uvést původní funkci hradu a začlenit ji obecně do soustavy pomezních a strážných hradů a podobně.

Při hodnocení exkurze nesmí chybět pohled žáků. Jejich hodnocení ukáže, do jaké míry exkurze naplnila svůj cíl, zda proběhla bez problémů a v neposlední řadě zda žáky bavila. Jinými slovy, učitel tak nejlépe zjistí, zda jím naplánovaná exkurze splnila, co splnit měla, zda se při ní žáci bavili a zda se objevily některé nepředvídané problémy, s nimiž poté učitel může do budoucna počítat a vyvarovat se jim. Při exkurzi na Lemberk by to mohla být například nevhodně zvolená doprava, při pěším výletě přílišná vzdálenost nebo nevhodný terén, příliš podrobný a náročný pracovní list a tak dále.

ZÁVĚR

Gallasové byli rodem, který bezesporu zasáhl do dějin severních Čech nemalou měrou. Sejně tak ani stavby, jež byly v držení Gallasů, nejsou něčím, co by se dalo přehlédnout. Frýdlantský, leberský či grabštejnský hrad a zámek, stejně tak i ten liberecký, jsou pro své okolí dominantou, která je vhodně doplňuje a bez které by v mnohém případě celá oblast ztratila své kouzlo.

Tato práce stručně nastínila dějiny jednoho významného rodu, který, ač původem italský, se po třicetileté válce nasmazatelně zapsal do české historie. Hlavní postavou celého rodu byl jeho zakladatel na českém území Jan Matyáš Gallas. Proto je v této práci z celého gallasovského rodu nejvíce místa věnováno jeho době a osobě. Kromě něj je to také osoba Jana Václava Gallase, který ve své éře (tj. přelomu 17. a 18. století) dosáhl z celého rodu nejvyšších postů.

Zajímavé však nejsou pouze postavy Gallasů, ale také jejich panství, které se nakonec na severu Čech rozrostlo v úctyhodný komplex čtyř velkých dominií a jimž se v této práci také věnuji. Kromě doby třicetileté války, která se na území gallasovských panství odehrávala takřka v přímém přenosu, je to zejména poválečné období, které je přitažlivé i dnes. Především je to otázka konfese, která zřetelně změnila počty a skladbu obyvatel a měla velký vliv na poválečný stav místního obyvatelstva. K ní se velmi úzce váže zhoršující se postavení poddaných, jejichž nespokojenost eskalovala v povstání v roce 1680. Při popisu gallasovských panství pak nešlo opominout osobu Kala Kristiána z Platz a Ehrentthalu, který se stal nejvýznamnějším správcem gallasovských panství.

Práce je pak doplněna popisem nejznámějších a zároveň hlavních center gallasovských panství. Hrady a zámky Frýdlant, Lemberk, Grabštejn a Liberec jsou zde popsány jak z historického hlediska, tak i turisticko-vlastivědného. To znamená, že jsou popsány jak stručné dějiny stavebního vývoje výše zmíněných památek s důrazem na období gallasovského vlastnictví, tak i nejzajímavější části těchto památek.

V neposlední řadě je práce doplněna praktickou částí, která by měla stručně nastínit možnosti využití celé práce pro vzdělávací účely. Zejména se zabývá možností exkurze, která by měla žáky s památkami a jejich okolím blíže seznámit, a tak je

zároveň vést k poznání historie a zajímavých míst jejich regionu. Proto je práce koncipována spíše jako pomůcka regionální. Zároveň to ovšem neznamená, že by využití práce muselo být nutně ohraničeno severočeským regionem.

Celý text je pak na konci doplněn obrazovými přílohami, které se snaží vhodně mapovat to, co je v textové části popsáno. Ať už to jsou někteří členové Gallasů nebo jejich sídelní místa, včetně jejich interiérů.

Cílem práce tedy bylo přinést co nejucelenější přehled dějin rodu Gallasů, jejich panství a vybraných hradů a zámků v severních Čechách. Při práci jsem využíval poměrně bohaté odborné literatury. I přes to není ucelenější literatury, která by v takové míře zpracovávala osudy rodu Gallasů na severočeských panstvích a zároveň by přinášela historii jejich dominií a správních center v podobě hradů a zámků v oblasti Liberecka a Frýdlantska.

POUŽITÁ LITERATURA

- ABUŠINOV, Roman – SUČKOVÁ, Kateřina. *Kamenný kříž k 340 hradům, zámkům a ostatním zpřístupněným památkám v České republice*. Příbram 2000.
- ANDĚL, Rudolf. *Bouře nevolníků v 17. a 18. století v severních Čechách*. In: ANDĚL, Rudolf. *Osobnosti v dějinách regionu, přednáškový cyklus 1*. Liberec 2004.
- ANDĚL, Rudolf. *Frýdlant v Čechách*, Liberec 1959.
- ANDĚL, Rudolf. *Frýdlantská lenní šlechta a odraz její existence v uměleckohistorických památkách*. In: Sborník Severočeského muzea, *Historia 8*, Liberec 1987.
- ANDĚL, Rudolf a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy*. Praha 1984.
- ANDĚL, Rudolf. *Kristián Karel z Platz a Ehrenthalu v čele správy gallasovských statků (1690 – 1722)*. In: Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách. Praha 1980.
- ANDĚL, Rudolf. *Lesk a bída „nové“ drobné pobělohorské šlechty*. In: *Fontes Nissae III*. Liberec 2002.
- ANDĚL, Rudolf. *Příjmy pracovních sil na statcích frýdlantské lenní šlechty v 17. století*. In: *Fontes Nissae I*. Liberec 2000.
- ANDĚL, Rudolf. *Rybníkářství na statcích frýdlantské lenní šlechty v 16. a 17. století*. In: Sborník Severočeského muzea, *Historia 9*. Ústí nad Labem 1988.
- ANDĚL, Rudolf. *Třicetiletá válka na českolůžickém pomezí a v přilehlém pojizeří*. In: Sborník Severočeského muzea, *Historia 10*. Ústí nad Labem 1991.
- ANDĚL, Rudolf – KARPAŠ, Roman a kol. *Frýdlantsko*. Liberec 2002.
- ANDĚL, Rudolf – KABÍČEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Liberec 1959.
- ANDĚL, Rudolf – KABÍČEK, Jan. *Hrady a zámky Severočeského kraje*. Liberec 1962.
- BARTUŠEK, Antonín – KRČÁLOVÁ, Jarmila – MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Anežka. *Umělecké památky Čech*. Praha 1957.
- BÍLEK, Tomáš, Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882.

- BRYCH, Vladimír – RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Liberec 2002.
- ČAPEK, Vratislav. *Úvod do studia didaktiky dějepisu*. Plzeň 2005.
- ČECHURA, Jaroslav. *Panství Frýdlant po třicetileté válce*. In: *Historická Olomouc XIII*. Olomouc 2002.
- ČECHURA, Jaroslav. *Selské rebelie roku 1680 : sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*. Praha 2001.
- ČEPELÁK, Václav. *Povstání nevolníků v západních Čechách r. 1680*. Plzeň 1956.
- ČERMÁK, Petr. *Convictus: Mezinárodní nadace na záchranu a další využití hradu Grabštejn*. Liberec 1991.
- ČERNÁ, Renata. *Zámek Lemberk*. Libice nad Cidlinou 2001.
- ČORNEJOVÁ, Ivana – VLNAS, Vít – RAK, Jiří. *Ve stínu tvých křídel: Habsburkové v Českých dějinách*. Praha 1995.
- DURDÍK, Tomáš. *České hrady*. Praha 1984.
- DURDÍK, Tomáš. *Encyklopedie českých hradů*. Praha 1997.
- DURDÍK, Tomáš. *Hrady severních Čech*. Praha 1992.
- DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 1999.
- ELBEL, Martin – TOGNER, Milan a kol. *Historická Olomouc. XIII, Konec švédské okupace a poválečná obnova ve 2. polovině 17. století*. Olomouc 2002.
- FUČÍKOVÁ, Eliška. *Státní hrad Grabštejn*. Ústí nad Labem 2001.
- GABRIEL, František. *Hrady okresu Česká Lípa*. Praha 2000.
- GROMOVSKÁ, Alexandra – SUCHEVIČ, Sáva. *Kulturní památky severních Čech*. Ústí nad Labem 1980.
- HAMANN, Brigitte. *Habsburkové: životopisná encyklopedie*. Praha 1996.
- HILMERA, Jiří. *Hrady a zámky*. Praha 1958.
- HUDECOVÁ, Dagmar. *Jak modernizovat výuku dějepisu : výchovné a vzdělávací strategie v dějepisném vyučování*. Praha 2007.
- JANÁČEK, Josef. *Valdštejn a jeho doba*. Praha 2003.
- KALISTA, Zdeněk. *Cesta po českých hradech a zámcích*. Praha 1993.
- KALISTA, Zdeněk. *Valdštejn : historie odcizení a snu*. Praha 2002.
- KARPAŠ, Roman a kol. *Kniha o Liberci*. Liberec 1996.
- KARPAŠ, Roman – KVAČEK, Robert. *Stalo se na severu Čech 1900-2000*. Liberec 2001.
- KAŠPAR, Jaroslav. *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*. Praha 1965.

- KILLIÁN, Jan. *Jan Matyáš Gallas pohledem historiografie raného novověku*. In: Fontes Nissae IV. Liberec 2003.
- KILLIÁN, Jan. *Jan Matyáš Gallas pohledem kritické historiografie*. In: Fontes Nissae III. Liberec 2002.
- KILIÁN, Jan. *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století, Diplomová práce*, Liberec 2000.
- KILIÁN, Jan. *Poslední generalát Matyáše Gallase (1646-1647)*. In: Historická Olomouc XIII. Olomouc 2002.
- KLÍMA, Arnošt. *Dlouhá válka : (1618-1648)*. Praha 2000.
- KLUČINA, Petr. *Třicetiletá válka : obraz doby 1618-1648*. Praha 2004.
- KOČÍ, Josef. *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687*. Liberec 1965.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Průvodcovský text, Státní zámek Lemberk*. Jablonné v Podještědí, sine dato.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách*. sine dato.
- KOLLMANN, Josef. *Valdštejnův konec, historie 2. generalátu*. Praha 2001.
- KOLLMANN, Josef. – POLIŠENSKÝ, Josef. *Valdštejn – ani císař, ani král*. Praha 2003.
- KOUBOVÁ, Ludmila – MYSLIVEČEK, Milan – VRBENSKÁ, Františka. *Čas hradů v Čechách III*. Praha 1996.
- KRUMMHOLZ, Martin – SVOBODA, Milan – KABELKOVÁ, Markéta. *Clam-Gallasův palác: Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence*. Praha 2007.
- KUBÁT, Bohumil. *Liberecký zámek*. Liberec 1980.
- KUSÁK, Dalibor - BURIAN, Jiří – MUCHKA, Ivan. *Hrady a zámky v Čechách a na Moravě*. Praha 1980.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada. *Lemberk*. Praha 1955.
- LEVI, Anthony. *Ludvík XIV.: veřejný i soukromý život krále Slunce*. Praha 2007.
- MAŠEK, Petr. *Modrá krev: Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*. Praha 1999.
- MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie*. Praha 2004.
- MAUR, Eduard. *Bitva u Jankova 6. března 1645*. In: Historický obzor, roč. 6, číslo 3-4. Praha 1995.
- MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady I*. Praha 1976.

- MIKULEC, Jiří. *31.7.1627 - rekatolizace šlechty v Čechách : či je země, toho je i náboženství*. Praha 2005.
- MIKULEC, Jiří. *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*. Praha 1992.
- MUDRA, Miroslav – WAGNER Eduard. *Třicetiletá válka 1618-1648*. Praha 2005.
- PEKAŘ, Josef. *Valdštejn, dějiny valdštejnského spiknutí*. Praha 2008.
- PEKAŘ, Ladislav. *Skleněný zámek Liberec*. Liberec 1989.
- PEŠÍKOVÁ, Helena. *Rodová hrobka v Hejnicích za éry Gallasů (1697-1759)*. In: *Fontes Nissae VII*. Liberec 2006.
- POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech I, A-J*. Praha 1977.
- POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech II, K-O*. Praha 1980.
- POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*. Praha 1970.
- POUZAR, Vladimír a kol. *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 1999.
- REBITSCH, Robert. *Matthias Gallas (1588-1647): Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges*. Münster 2006.
- REZEK, Antonín. *Děje Čech a Moravy, sv. 7*. Praha 1870.
- ROMAŇÁK, Andrej – DANGL, Vojtech a kol. *Vojenské dějiny Československa, díl 2*. Praha 1986.
- ŘEHÁČEK, Marek. *Hrádecké obce*. Hrádek nad Nisou 2003.
- SEDLÁČEK, Antonín. *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711*. In: *Sborník Severočeského muzea, Historia 9*. Liberec 1988.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého X*. Praha 1998.
- SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha 1997.
- SCHEYBAL, Josef, V. *Státní hrad a zámek Frýdlant*. Praha 1978.
- SCHULTZ, Uwe. *Ludvík XIV. a jeho doba : vládce z Versailles*. Plzeň 2008.
- SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika : vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha 2007.
- SKALKOVÁ, Jarmila. *Pedagogika a výzvy nové doby*. Brno 2004.
- SKALKOVÁ, Jarmila. *Za novou kvalitu vyučování : inovace v soudobé pedagogické teorii i praxi*. BRNO 1995.
- STLOUKAL-ZLINSKÝ, Karel. *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II*. Praha 1912.
- SVÁTEK, Josef. *Dějiny Čech a Moravy nové doby, kniha čtvrtá*. Praha 1896.

SVOBODA, Milan. *Švédská okupace Frýdlantu roku 1639*. In: Historická Olomouc XIII. Olomouc 2002.

SVOBODA, Milan. *Švédské obsazení Frýdlantu roku 1639 pohledem očitého svědectví Heinricha Griessela, zámeckého hejtmana*. In: Fontes Nissae I. Liberec 2000.

SVOBODA, Milan – HEINZL, Jan. *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice: poutní místo a jeho patroni*. Frýdlant v Čechách 2007.

Školský zákon č. 561/2004 Sb., Zákon o pedagogických pracovnících č. 563/2004 Sb., Prováděcí vyhlášky. Český Těšín 2005.

TECHNIK, Svatopluk. *Liberecké domy hovoří I*. Liberec 1992.

TECHNIK, Svatopluk – RUDA, Vladimír. *Liberec minulosti a budoucnosti*. Liberec 1961.

TECHNIK, Svatopluk. *Stavební památky Liberce: Gotika, renesance, baroko*. Liberec 1984.

TECHNIK, Svatopluk. *Stavební památky Liberce: Klasicismus a empír*. Liberec 1986.

VLČEK, Petr. *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha 1999.

VOJTÍŠKOVÁ, Marie a kol. *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách*. Praha 1980.

WIRTH, Zdeněk – BENDA, Jaroslav. *Státní hrady a zámky*. Praha 1953.

http://www.rvp.cz/soubor/RVPZV_2007-07.pdf

PŘÍLOHY

Seznam příloh

1. Rodový erb Gallasů
2. Jan Matyáš Gallas
3. Jan Matyáš Gallas
4. František Ferdinand Gallas
5. Jan Václav Gallas
6. Půdorys hradu a zámku
Frýdlant
7. Frýdlant – pohled ze západu
8. Frýdlant – letecký pohled
9. Frýdlant – dolní nádvoří
10. Frýdlant – hodovní síň
11. Frýdlant - jídelna
12. Frýdlant – modrý salon
13. Půdorys zámku Liberec
14. Půdorys kaple zámku Liberec
15. Liberec – redernské křídlo
16. Liberec - nádvoří
17. Půdorys přízemí zámku
Lemberk
18. Půdorys prvního patra zámku
Lemberk
19. Lemberk – letecký pohled
20. Lemberk – starý zámecký sál
21. Lemberk - kaple Soslání
Ducha Svatého
22. Lemberk – Zdislavina
komůrka
23. Půdorys přízemí zámku
Grabštejn
24. Půdorys prvního patra zámku
Grabštejn
25. Grabštejn – pohled ze severu
26. Grabštejn - nádvoří
27. Grabštejn – velký sál
28. Grabštejn – kaple sv. Barbory
29. Grabštejn - sklepení
30. Systém kurikulárních
dokumentů

Gallasové

1. Erb Gallasů - Čtvrcený štít - 1. a 4. pole je zlaté se zlatě korunovanou černou orlicí s červenou zbrojí, 2. a 3. pole je zlaté s modrým břevnem (barvy bývají i obráceny). Klenoty na zlatě korunované turnajské přilbě: 1. přikrývadla modro-zlatá, 2. zlatá orlí křídla s modrým břevnem (barvy bývají i opačně).

2. Jan Matyáš Gallas (1584-1647) – významný válečník v období třicetileté války

3. Jan Matyáš Gallas (1584-1647)

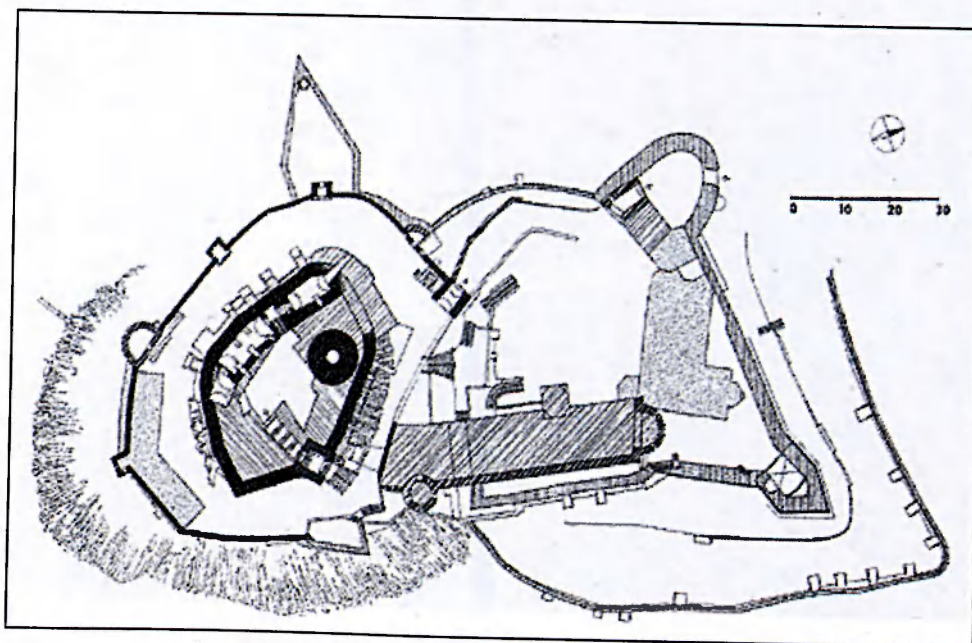

4. František Ferdinand Gallas (1635-1697) - založil františkánský klášter v Hejnicích

5. Jan Václav Gallas (1669-1719) – významný politik a diplomat - nejvyšší maršálek zemský, vyslanec v Anglii, v Haggu, místokrál neapolský

Hrad a zámek Frýdlant

6. Celkový půdorys hradu a zámku Frýdlant

7. Hrad a zámek Frýdlant – pohled od západu

8. Letecký pohled na Frýdlant – ze západní strany

9. Frýdlant – dolní nádvoří

10. Frýdlant – hodovní síň

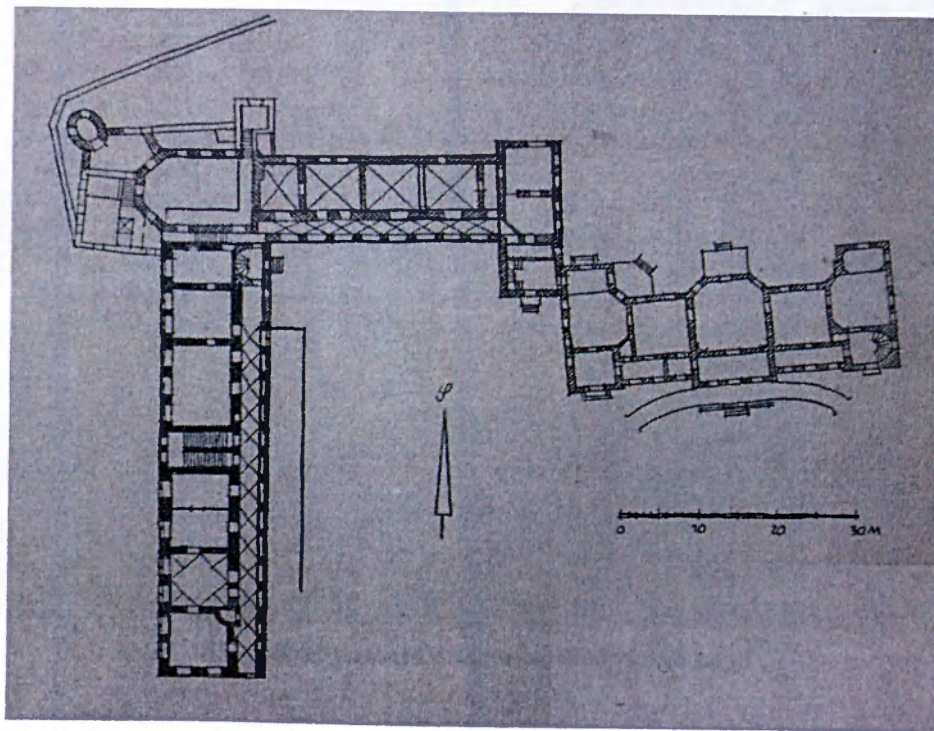

11. Frýdlant - jídelna

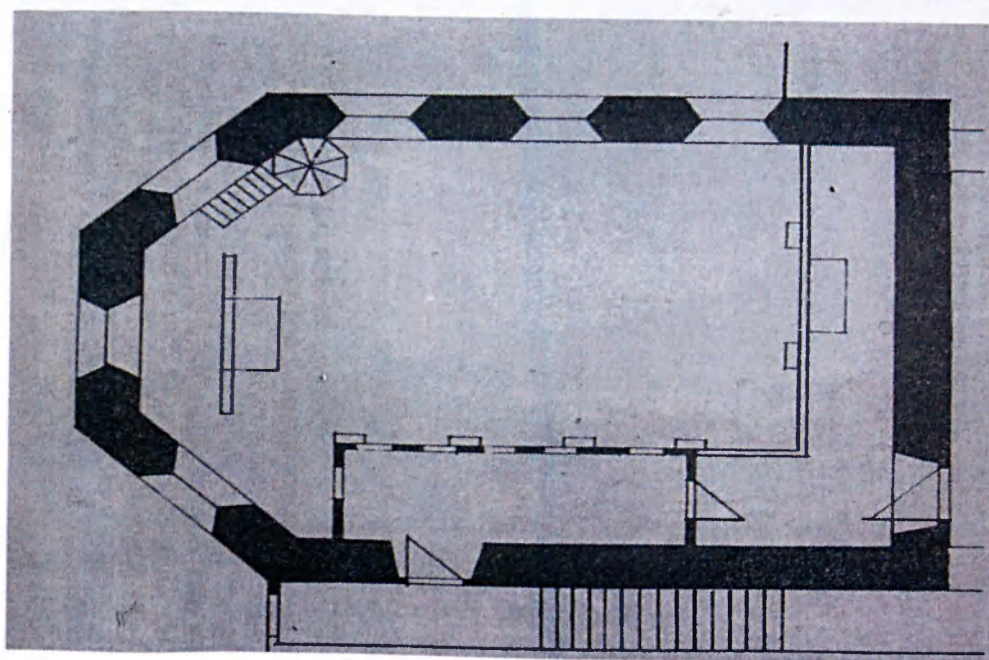

12. Frýdlant – modrý salon

Zámek Liberec

13. Půdorys libereckého zámku

14. Půdorys liberecké zámecké kaple

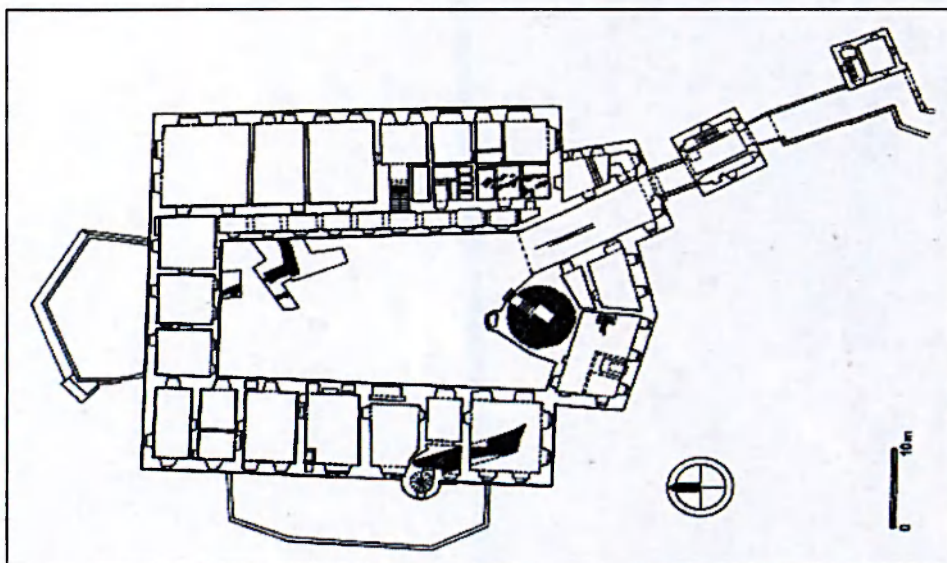

15. Liberecký zámek – redernovské křídlo s kaplí

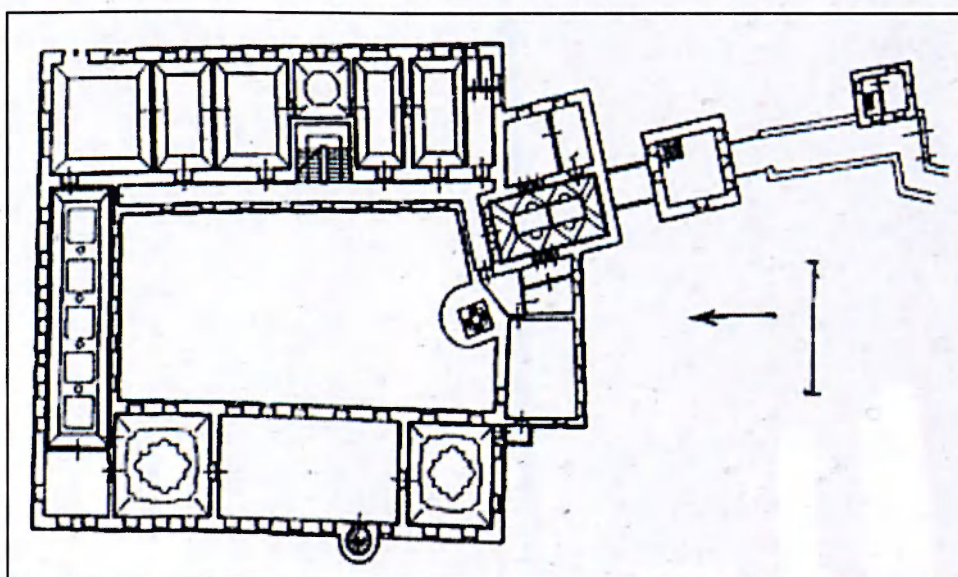

16. Liberecký zámek - nádvoří

Zámek Lemberk

17. Půdorys přízemí zámku Lemberk

18. Půdorys prvního patra zámku Lemberk

19. Letecký pohled na Lemberk z jihu

20. Lemberk – starý zámecký sál

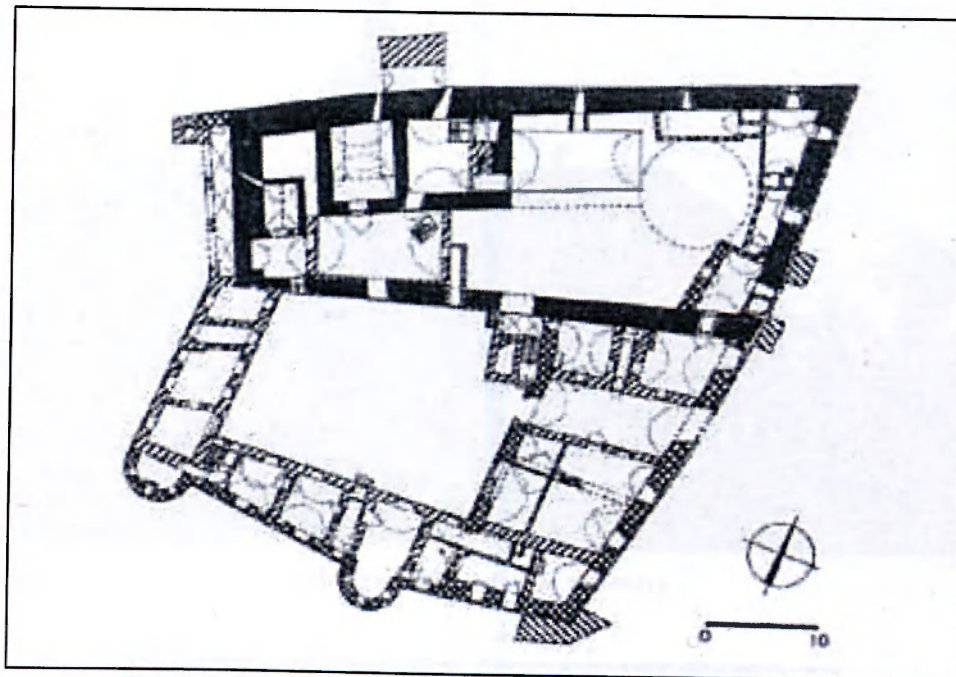

21. Lemberk – kaple Soslání Ducha Svatého

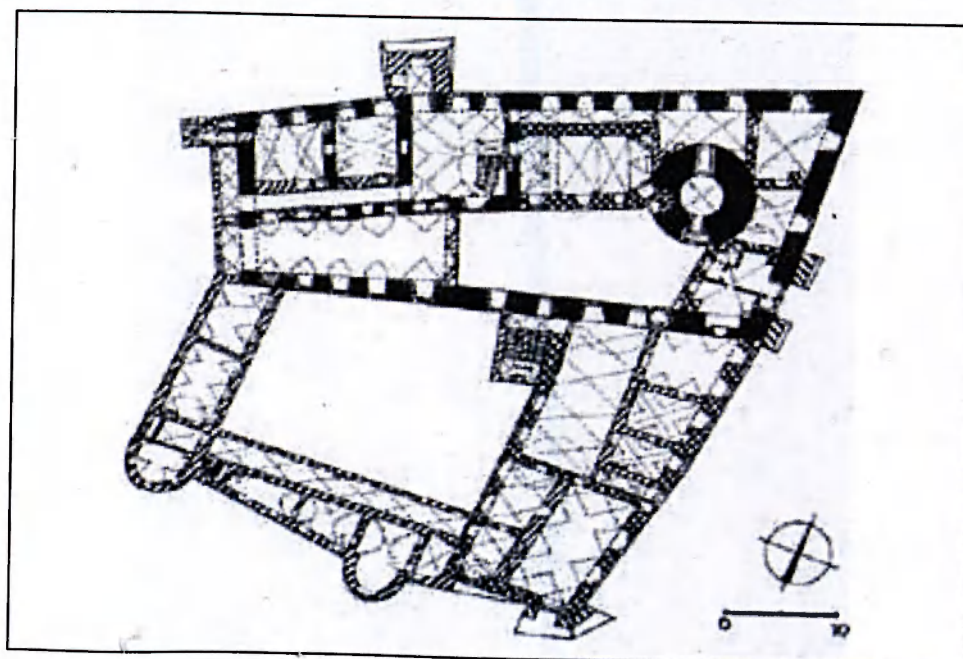

22. Lemberk – Zdislavina komůrka

Zámek Grabštejn

23. Púdorys přízemí zámku Grabštejn

24. Púdorys prvního patra zámku Grabštejn

25. Grabštejn – pohled ze severu

26. Nádvoří grabštejského zámku

27. Grabštejn – velký sál

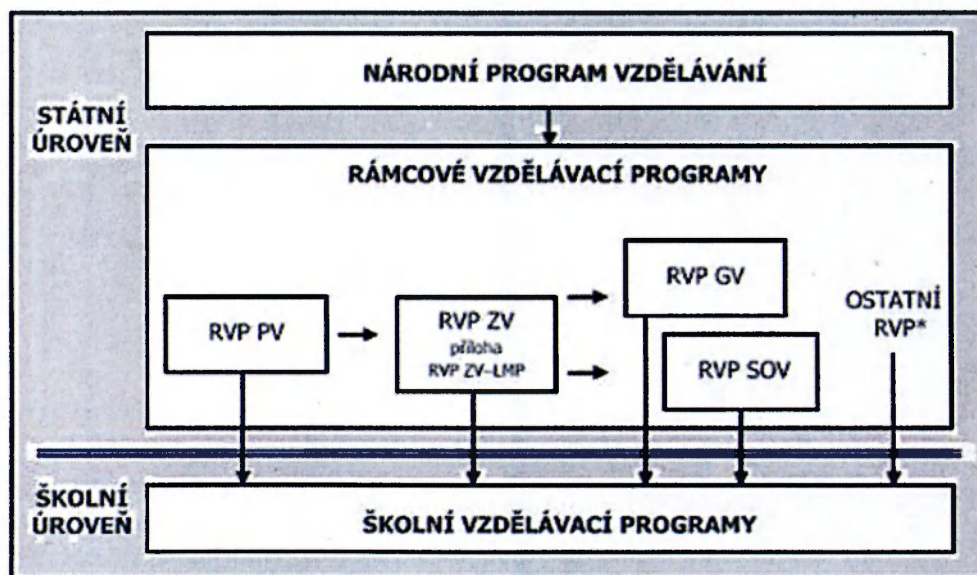

28. Grabštejn – kaple sv. Barbory

29. Grabštejn - sklepení

System kurikulárních dokumentů

30. System kurikulárních dokumentů – legenda:

RVP PV: Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

RVP ZV–LMP: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a příloha Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením

RVP GV: Rámcový vzdělávací program pro gymnázia

RVP SOV: Rámcové vzdělávací programy pro střední odborné vzdělávání

Ostatní RVP např.:

RVP ZUV: Rámcový vzdělávací program pro umělecké obory základního uměleckého vzdělávání

RVP JŠ: Rámcový vzdělávací program pro jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky